

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

О.С. ХМЕЛЬНИЦЬКА

ПЕДАГОГІКА. ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Навчально-методичний посібник

Переяслав – 2021

УДК 37(091)(075.8)
Х 65

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 9 від 25 червня 2020 р.).

Рецензенти:

О. І. Шапран, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

В. Є. Бенера, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка;

В.О. Смікал, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М.П. Драгоманова.

Укладач:

О. С. Хмельницька, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Хмельницька О. С. **Педагогіка. Історія педагогіки**: навчально-методичний посібник. Переяслав (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2021. 222 с.

ISBN 978-617-7747-49-8

У навчально-методичному посібнику, розробленому відповідно до оновленої програми з педагогіки, з урахуванням сучасних інноваційних підходів до освітнього процесу і передового історико-педагогічного досвіду, висвітлено загальні засади педагогіки, основні положення дидактики, теорію і методику виховання, історію педагогіки. Дана розробка адресована студентам та викладачам педагогічних закладів вищої освіти, вчителям закладів середньої освіти.

ISBN 978-617-7747-49-8

О.С. Хмельницька, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.	
Лекційний матеріал курсу «Педагогіка. Історія педагогіки»	
Модуль I. Педагогіка: сучасний формат.....	7
Модуль II. Історія педагогіки: узагальнена характеристика і персоніфікований підхід.....	54
РОЗДІЛ 2.	
Теми і плани для практичних занять.....	104
РОЗДІЛ 3.	
Завдання для самостійної роботи.....	113
РОЗДІЛ 4.	
Індивідуальні творчі завдання.....	115
РОЗДІЛ 5.	
Орієнтовні тестові завдання для поточного і підсумкового контролю.....	123
РОЗДІЛ 6.	
Варіанти комплексної контрольної роботи.....	160
РОЗДІЛ 7.	
Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ.....	174

ВСТУП

Сучасний розвиток суспільства, реформування та модернізація системи освіти, інтеграція України до Європейського освітнього простору передбачає підвищені вимоги до професійної підготовки вчителя, його педагогічної компетентності, ерудиції, загальної культури. Вирішальною педагогічною умовою організації ефективного освітнього простору в закладі загальної середньої освіти є формування складу педагогічних кадрів, які мають забезпечувати якісну та ефективну підготовку учнів згідно з вимогами Нової української школи. Освітня практика підтверджує доцільність підготовки педагога-фахівця, здатного викладати профільний предмет та вести виховну роботу з учнями середньої та старшої школи, використовуючи сучасні інноваційні підходи, технології навчання, дистанційні платформи, володіти методиками активного та свідомого навчання, враховуючи знання педагогіки, психології та методик викладання. Сучасний учитель повинен генерувати інноваційні ідеї, проявляти професійний інтерес до розробки й реалізації нових навчальних програм, володіти високим інтелектуальним потенціалом та особистісними якостями, застосовувати різні методики у активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці; мати ґрунтовну методичну підготовку; проводити разом з учнем пошуково-дослідницьку роботу, зміцнювати і розвивати емоційно-мотиваційну сферу здобувачів освіти.

Учитель закладу середньої освіти повинен бути спеціалістом високого рівня, щоб забезпечувати варіативність та особистісну орієнтацію освітнього процесу через послідовне, педагогічно доцільне проектування освітнього простору; практичну орієнтацію освітнього процесу через введення інтерактивних, ефективних технологій, проектно-дослідницьких методів, поширення навчального співробітництва; формування здібностей та компетентностей, необхідних для життя та самореалізації у суспільстві кожної особистості.

Навчальна дисципліна «Педагогіка. Історія педагогіки» передбачає вивчення фундаментальних питань освіти, загальні закономірності, принципи, методи, засоби та форми організації освітнього процесу у закладах середньої освіти; ретроспективний аналіз історичної спадщини педагогів минулого, розвиток освіти і виховання у різні історичні періоди. Навчальна дисципліна «Педагогіка. Історія педагогіки» має особливе значення у фундаментальній підготовці педагога, оскільки є складовою навчального плану їх професійної підготовки та передбачає опанування здобувачами освіти досягнень педагогічної думки та практики діяльності закладів загальної середньої освіти, розширення їх педагогічного світогляду, оволодіння теорією навчання і виховання, сучасними педагогічними технологіями, вміння креативно та творчо використовувати набуті знання у практичній діяльності.

Мета викладання дисципліни полягає в формуванні у студентів наукових знань про педагогіку як науку, зокрема, її розділи такі як загальна педагогіка, дидактика, теорія виховання та історія педагогіки, їх цілі та завдання, основні педагогічні категорії; ознайомити з надбаннями педагогічних традицій українського народу, педагогічними теоріями у

історичній ретроспективі, світовим досвідом навчання і виховання учнівської молоді; закласти основи педагогічного мислення майбутніх педагогів; допомогти студентам оволодіти теорією і технологією педагогічного процесу, змістом, формами та методами діяльності педагога та учнів, а також стратегіями і способами їх взаємодії; забезпечити усвідомлення студентами перспективних тенденцій розвитку сучасної педагогічної науки; навчити приймати найбільш ефективні рішення в майбутній практичній діяльності, творчо підходити до педагогічної праці, закласти основи педагогічного мислення майбутніх педагогів; розкрити зародження, взаємодію і зміну ідей, концепцій, підходів у навчанні та вихованні підростаючих поколінь у різних країнах світу та Україні; сприяти формуванню світогляду майбутніх вчителів, здатності до аналізу, порівняння певних педагогічних явищ в їх історичній ретроспективі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: понятійно-категоріальний апарат педагогіки; загальні закономірності розвитку особистості; сутність, структуру та особливості процесів навчання, виховання та освіти у загальноосвітніх навчальних закладах; основні напрями, принципи, методи, засоби і форми навчання, виховання та управління у школі; інноваційні підходи до оцінювання успішності навчальної діяльності учнів; особливості педагогічної діяльності майбутнього педагога, його функції, педагогічні уміння; найважливіші педагогічні теорії, що склались у різні історичні епохи, розвиток освіти й виховання з найдавніших часів до наших днів; погляди й спадщину найвидатніших педагогів минулого; витоки історії педагогіки й процесу її розвитку, що впливають на формування світогляду майбутніх педагогів.

вміти: організовувати спілкування з учнями; визначати дидактичні (навчальні, виховні, розвивальні) цілі навчально-виховного процесу у школі; розвивати інтерес учнів до змісту навчального матеріалу; оптимально підбирати організаційні форми та методи навчання і виховання учнів; визначати, планувати структуру, зміст уроків та виховних заходів у класі та школі; творчо використовувати кращі надбання світової педагогічної спадщини під час розв'язання сучасних актуальних проблем педагогіки; виявляти закономірності розвитку виховання, школи і педагогічної думки у різні історичні періоди; володіти методами ретроспективного аналізу історико-педагогічних явищ і фактів; аналізувати кращі здобутки педагогічної мудрості українського й інших народів та застосовувати їх у своїй майбутній професійній діяльності.

У результаті опанування дисципліною «Педагогіка. Історія педагогіки» у студентів повинні сформуватися загальні та фахові компетентності, зокрема:

- здатність діяти етично, соціально відповідально та свідомо; здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях; здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології у освітньому процесі; здатність до самовдосконалення та саморозвитку протягом всього життя; здатність до утвердження національних і гуманістичних ідеалів,

демократичних цінностей і традицій українського народу тощо (загальні компетентності).

- здатність формувати в учнів предметні компетентності; здатність застосовувати сучасні методи й освітні технології навчання у практичній діяльності; здатність аналізувати особливості сприйняття та засвоєння учнями навчальної інформації з метою прогнозу ефективності та корекції навчально-виховного процесу; здатність використовувати системні знання з фахового предмету, педагогіки, методик навчання, історії їх виникнення та розвитку (фахові компетентності).

РОЗДІЛ 1.

Лекційний матеріал курсу «Педагогіка. Історія педагогіки»

МОДУЛЬ I. Педагогіка: сучасний формат

Лекція 1. Педагогіка як сучасна галузь наукового знання

План

1. Предмет і завдання педагогіки. Основні законодавчі документи, що регламентують роботу закладів освіти України на сучасному етапі
2. Проблеми розвитку і формування особистості
3. Вікові особливості фізичного і психічного розвитку особистості
4. Методи науково-педагогічного дослідження

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Закон України «Про освіту» / прийнят. Верховною Радою України 05. 09. 2017 р. №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» / прийнят. Верховною Радою України 16. 01. 2020 р. №463-IX. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
4. Концепція Нової української школи / ухвал. рішенням Колегії МОН 27. 10. 2016 р. та затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України 14. 12. 2016 р. №988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
5. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh> (Англійською мовою)
6. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотип. К.: Академвидав, 2009. 560с.

1. З давніх часів існувала потреба у передачі молодим поколінням позитивного досвіду формування особистості, що сприяло зародженню елементів педагогіки. Педагогічні знання систематизувались у вигляді висновків, порад, рекомендацій та існували в народних звичаях, обрядах, традиціях, народній творчості.

Серйозні спроби узагальнити досвід виховання, виділити теоретичні начала виховання були розпочаті в найрозвиненіших державах стародавнього світу - Китаї, Індії, Єгипті, Греції. Перші наукові педагогічні узагальнення входили до складу філософії, бо в філософії на той час акумулювалися всі знання про природу, людину, суспільство.

Колискою європейських систем виховання стала давньогрецька філософія. Теоретиками педагогіки були видатні грецькі мислителі: Демокріт (460-370 рр. до н.е.), Сократ (469-399 рр. до н. е.), Платон (427-347 рр. до н. е.),

Арістотель (384-322 рр. до н. е.), в працях яких існувало немало глибоких думок з питань виховання людини, формування її особистості.

Як відомо, термін «педагогіка» походить від грецьких слів «paídos» – дитина і «ago» – вести. У Стародавній Греції педагогом називали раба, який супроводжував на навчання дитину свого господаря. Пізніше поняття «педагог» почали використовувати для означення тих, хто «веде дитину по життю», тобто виховує, навчає і спрямовує її розвиток.

В епоху Відродження (XIV—XVI ст.) з'явився цілий ряд яскравих мислителів, педагогів-гуманістів. Серед них італієць Вітторіно де Фельтре (1378-1446), голландець Еразм Роттердамський (1466-1536), французи Франсуа Рабле (1494-1553), Мішель Монтень (1533-1592).

До початку XVII століття педагогіка продовжувала залишатися частиною філософії. Відокремлення її від філософії здійснив Фредріс Бекон, який у 1623 році написав трактат «Про гідність і примноження наук» (у цій праці філософ здійснив спробу класифікувати науки). Справу Ф. Бекона продовжив чеський педагог Ян Амос Коменський (1592-1670), який у своїх працях закріпив статус педагогіки як самостійної науки, розвинув напрями її дослідження. У 1632 році Коменський створив видатний твір «Велика дидактика», який започаткував науку про процес навчання.

Великий вклад у розвиток педагогічної науки внесли Дж. Локк (1632-1704), Й. Гербарт (1776-1841), А. Дістервег (1790-1866), Й. Песталоцці (1746-1827), Г. Сковорода (1722-1794), К. Ушинський (1824-1870), А. Макаренко (1888-1939), В. Сухомлинський (1918-1970) та ін.

У своєму розвитку педагогіка пройшла такі стадії: народна педагогіка – духовна педагогіка – світська педагогіка.

З середини XX століття людство зрозуміло, що кваліфікованого педагогічного керівництва потребують не лише діти, а й дорослі. У зв'язку з цим у деяких країнах замість терміна «педагогіка» вживають терміни «андрологіка» (від гр. andros- чоловік і ago - вести) й «антропологіка» (від гр. antropos- людина і ago - вести).

На сучасному етапі розвитку та реформування суспільства поняття «**педагогіка**» трактується як *наука про виховання, освіту, навчання та розвиток особистості людини протягом всього життя*. Сучасна педагогіка – це розгалужена наука, теоретичні основи якої впливають на практику навчання, виховання, управління освітою і сприяють її модернізації і реформуванню [6].

Предметом педагогіки – є дослідження розвитку людини і формування її особистості у процесі навчання і виховання, розробка теорії і методики забезпечення відповідного процесу.

До головних **завдань** сучасної педагогіки належать:

- дослідження і розробка теоретичних основ освіти, навчання і виховання;

- визначення закономірностей розвитку особистості в умовах навчально-виховного процесу, особливостей його організації;

- вдосконалення змістової складової освіти;

– розробка і впровадження у практику інновацій, що забезпечують ефективність навчально-виховного процесу;

– забезпечення компетентнісної спрямованості освіти і підготовка молоді до успішної самореалізації у суспільстві.

Основні категорії, якими оперує сучасна педагогіка є виховання, навчання, розвиток, освіта, соціалізація, компетентності та компетенції тощо.

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості.

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань.

Навчання - цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються уміння й навички.

Розвиток людини - процес становлення та формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Соціалізація людини - процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії стосовно них.

Компетентність – якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах і проявляється в критичний момент за рахунок вміння знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних рішень нагальної проблеми. Компетентність – це сукупність компетенцій.

Педагогічна наука створює систему і спрямована на вирішення гуманної проблеми – підготовки підростаючого покоління й дорослих до повноцінної життєдіяльності шляхом допомоги їм в самореалізації, самоутвердженні та самоактуалізації. Для вирішення цих проблем вона **співпрацює з іншими науками**: філософією, психологією, соціологією, антропологією, фізіологією людини, генетикою, етнографією, математикою тощо. Зміцнюючи й удосконалюючи ці зв'язки, педагогіка запозичує й інтерпретує відповідно до предмета свого дослідження ідеї інших наук, які допомагають глибше проникнути в суть виховання і розробляти його теоретичні основи.

Основні законодавчі документи, що регламентують роботу закладів початкової та середньої освіти в Україні на сучасному етапі є Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція Нової української школи тощо.

Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р, передбачає

докорінне реформування загальної середньої освіти і має на меті досягнення таких цілей:

- 1.Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.
- 2.Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
- 3.Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
- 4.Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
- 5.Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
- 6.Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
- 7.Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентностей для життя.
- 8.Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
- 9.Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [4].

Концепція Нової української школи ґрунтується на таких принципах:

Презумпція талановитості дитини - Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації.

Цінність дитинства - Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.

Радість пізнання - Організація пізнавального процесу, який приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проєктної діяльності.

Розвиток особистості - Замість навченої безпорадності - плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки сприятиме розвитку у дітей самоповаги та впевненості у собі.

Здоров'я - Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

Безпека - Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

28 вересня 2017 р. **Закон України «Про освіту»** набрав чинності. Закон України «Про освіту» – це базовий закон, який окреслює основні принципи функціонування освітньої галузі. У відповідності до нього прийнято окремий Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020).

Згідно Закону України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та

спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

За новим законом встановлюються нові терміни навчання і частково змінюється його структура. Реформа передбачає введення 12-річної школи. Шкільне навчання поділяється на три періоди: *Початкова школа* – 1-4 класи (4 роки); *Базова середня школа (гімназії)* – 5-9 класи (5 років) (за законом початкова і базова середня школа можуть бути як частинами одного навчального закладу, так і різними навчальними закладами); *Профільна середня школа* (ліцеї академічного та професійного спрямування) – 10-12 класи (3 роки). В академічних ліцях учні поглиблюватимуть знання для вступу до вищих навчальних закладів. У професійних ліцях, крім загальної середньої освіти, вони отримуватимуть першу професію.

Вища освіта як і раніше буде складатися з 2 рівнів: бакалаврат (його термін встановлюється не чотири, а три роки) і магістратура (два роки). Вступ до магістратури за новим законом буде відбуватися за підсумками ЗНО.

Освітня реформа передбачає, що головною метою навчання стане не отримання суми знань, а оволодіння учнями певним набором компетентностей та наскрізних вмінь. Закон визначає компетентність як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [2].

Законом України «Про освіту» та Концепцією Нової української школи окреслено ключові компетентності, якими мають оволодіти учні під час навчання у ЗСО:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Усі компетентності повинні об'єднувати наскрізні вміння: читання з розумінням, вміння висловлювати свою думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість,

ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими.

Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) передбачено ряд новацій на користь учнів. Зокрема, гарантії рівного доступу до освіти (зарахування до початкової школи без конкурсу, територіальна доступність, інклюзивна освіта, навчання при лікарнях), побудова індивідуальної освітньої траєкторії (дає можливість кожному учню гнучко та з урахуванням власних потреб і талантів будувати своє навчання), додаткові індивідуальні та групові консультації (проводяться на території школи та додатково оплачуються державою), справедливе оцінювання та доброчесність, вибір предметів учнями, три адаптаційні цикли (1-2 класи, 5-6 класи та 10 клас – найвразливіші періоди, які враховуватимуть при плануванні навантаження учнів), підсилення учнівського самоврядування. Серед новацій для вчителів передбачено автономію учителя у створенні програм, розробці власної системи оцінювання (зі створенням шкали переведення у 12-бальну шкалу) та мотивації учнів, підвищення кваліфікації за кошти держави за власним вибором, додаткові доплати для учителів, педагогічна інтернатура для молодих учителів, більше можливостей для професійного зростання тощо. Для батьків даний Закон гарантує безпечне середовище для навчання і виховання їх дітей та право ініціювати проведення позапланового інституційного аудиту закладу освіти [3]. (Додаток В)

Крім того, Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) надається більше можливостей для підсилення шкіл педагогами (бути учителем може людина з будь-якою вищою освітою, а не лише педагогічною), змінюються підходи до призначення директорів шкіл (не більше двох термінів по 6 років у одному закладі), надається більша фінансова автономія закладам освіти.

2. Основною метою навчання і виховання є формування цілісної, життєво активної особистості, здатної пізнавати себе і світ, розвиватися і вдосконалюватись, ефективно взаємодіяти з іншими людьми і соціальним середовищем до якого вона належить. Поняття «розвиток особистості» та «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми.

Розвиток людини – процес становлення особистості, вдосконалення її фізичних і духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників. Результат розвитку – це становлення людини як біологічного виду і соціальної істоти. Виокремлюють фізичний, психічний і соціальний розвиток людини.

Фізичний розвиток передбачає ріст організму, певні кількісні та якісні зміни на основі біологічних процесів. **Психічний розвиток** характеризується процесами змін і становлення психіки людини (мислення, уваги, уяви тощо). **Соціальний розвиток** вирізняється процесом оволодіння людиною соціальним досвідом (мовою, моральними якостями тощо). **Духовний (моральний) розвиток** виявляється в осмисленні людиною життєвого призначення.

У своєму розвитку людина проходить кілька стадій: індивід, особистість, індивідуальність. **Індивід** – людина як представник соціального типу, тобто людського соціуму. **Особистість** – соціальне поняття, що визначає вищий рівень розвитку психічних якостей індивіда і передбачає залучення людини до різного типу суспільних, культурних відносин. **Індивідуальність** – неповторні, унікальні соціально-психічні якості особистості, що формують її особливість, відмінність від інших особистостей.

Рушійною силою процесу розвитку є результат суперечностей між фізичними та соціально-психічними потребами людини і наявним рівнем фізичного, психічного і соціального розвитку. Рушійна сила проявляється у підвищенні фізичної і соціально-психічної активності особистості, що направлена на розвиток системи якостей необхідних для забезпечення потреб особистості.

Формування особистості – це процес соціального розвитку людини як особистості, становлення її як члена суспільства, громадянина, суб'єкта діяльності тощо.

Серед чинників, що впливають на розвиток особистості виділяють: спадковість, середовище, виховання та діяльність. Жоден із цих чинників не діє самостійно, результат залежить від їх узгодженості і гармонійного поєднання [1; 2].

Спадковість характеризується здатністю біологічних організмів передавати свої ознаки і задатки наступним поколінням. За спадковістю передаються: конституція тіла, зовнішні ознаки (колір волосся, очей, шкіри, риси обличчя тощо), тип нервової системи, власне людські задатки (здатність розмовляти, займатися певним видом діяльності і т.д), у деяких випадках хвороби.

Науковці зазначають, що готові здібності та таланти не передаються за спадковістю, а передаються лише потенційні можливості для їх розвитку, тобто задатки. Якщо немає сприятливих суспільних умов, або людина не займається відповідною діяльністю, то вони можуть взагалі не виявитися. Спеціальними задатками називають музичні, художні, математичні, спортивні тощо.

Крім спадковості на формування особистості впливає **середовище** – це реальна дійсність, все, що оточує людину протягом всього життя: природні чинники, родина, сім'я, соціальні умови існування. Середовище поділяють на мікросередовище (сім'я, родина, друзі, ровесники, сусіди, школа тощо), мезосередовище (рідний край, село, місто, засоби масової інформації тощо), макросередовище (народ, суспільство, країна); мегасередовище (планета, космос). Під впливом середовища дитина соціалізується.

Соціалізація – це входження людини у суспільство, засвоєння соціального досвіду, системи зв'язків та відносин, на основі яких відбувається формування значущих якостей особистості.

Сутнісний зміст соціалізації передбачає наявність таких процесів як адаптація, інтеграція, саморозвиток, саморегуляція. Їх єдність забезпечує оптимальний розвиток особистості. Завдяки соціалізації відбувається

успадкування і перетворення дитиною соціального досвіду на власні установки, орієнтації, уміння і здібності.

Результатом соціалізації є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду у діяльності та спілкуванні.

Вплив спадковості і середовища корегується вихованням. На відміну від середовища, яке впливає на формування особистості стихійно, **виховання** – це цілеспрямований процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного, соціального розвитку; це свідомо підпорядкована певній меті діяльність, результати якої мають передбачуваний характер.

Як вирішальний чинник розвитку людини, виховання виконує такі функції: організовує діяльність, в якій розвивається і формується особистість, підбирає зміст навчання і виховання, який сприяє розвитку й формуванню особистості, усуває впливи, які можуть негативно позначитися на розвитку і формуванню особистості, ізолює особистість від несприятливих для її розвитку та формування умов, які неможливо усунути. Передусім виховання спрямовується на створення умов для розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних задатків та набуття нових рис і якостей що формуються впродовж життя людини. Ефективність виховної взаємодії ґрунтується на цілеспрямованості, систематичності та кваліфікованому керівництві з боку педагога.

Важливе місце у процесі розвитку і формування особистості належить активній **діяльності**. У процесі активної діяльності відбувається всебічний і цілісний розвиток особистості людини, формується її ставлення до оточуючого світу.

У діяльності (навчальній, трудовій, побутовій тощо) виявляються і розвиваються природні можливості дитини, набуваються нові фізичні і духовні якості, знання, уміння, формується свідомість. Активна діяльність виявляється у рухах (фізичне загартування), пізнанні навколишнього світу (інтелектуальний розвиток), спілкуванні (моральний досвід, вміння соціалізуватися у колективі), впливі на оточення та саму себе (самовиховання). На кожному віковому етапі розвитку людини переважає провідний вид діяльності: ігрова (у дошкільному віці), навчальна (у шкільному віці), трудова (у дорослому віці).

На сучасному етапі розвитку суспільства Україна долучилася до реалізації Цілей сталого розвитку суспільства, що були прийняті у вересні 2015 р. Генеральною Асамблеєю ООН – 2030 «Цілі сталого розвитку». Особливістю освіти для сталого розвитку є діяльнісний компонент навчання та самонавчання особистості, екологічна освіта, споживча культура, стратегічне мислення, формування відповідних норм поведінки та стилів життя, активної громадянської позиції щодо реалізації ідеї сталості у повсякденному досвіді дітей та дорослих. Перед освітою для сталого розвитку постає завдання забезпечити формування у дітей, молоді та дорослих таких цінностей та цілей, які б надавали можливість ефективно прогнозувати і планувати, мислити творчо, критично, відповідально і свідомо. Освіта для

сталого розвитку створює умови для інтерактивного, орієнтованого на учня освітнього простору. Запровадження освіти для сталого розвитку визначає основні напрями розвитку та формування соціально-активної особистості, здатної до вирішення проблем ХХІ століття.

3. Вікова періодизація – це спроба виокремити загальні закономірності, яким підпорядковується життєвий цикл людини. Поділ життєвого шляху на періоди дає змогу краще зрозуміти закономірності розвитку і специфіку окремих вікових етапів. (Додаток Б)

Фізіологічна періодизація, ухвалена на **Міжнародному симпозіумі з вікової фізіології** у 1965 році, виокремлює сім періодів розвитку в дитинстві та юнацтві: період новонародженості (з 1-го по 10-й день після народження); грудний вік (з 11-го дня до року); раннє дитинство (з 1-го року до 3-х років); перший період дитинства (від 3-х до 8-ми років); другий період дитинства (у хлопчиків з 8 до 12 років, у дівчаток – з 8 до 11 років); підлітковий вік (у хлопчиків з 13 до 16 років, у дівчаток – з 12 до 15 років); юнацький вік (у юнаків від 17 до 21 року, а у дівчат - від 16 до 20 років).

Психологічні періодизації залежно від критерію виокремлюють різні періоди в житті людини. Однак, незважаючи на різні критерії періодизацій розвитку, більшість теорій виокремлюють схожі вікові етапи. Розглянемо кілька з них.

Відомий психолог **Д. Б. Ельконін** (1904-1984) використовував поняття «провідна діяльність», розроблене російським психологом А. Н. Леонтьєвим (1903–1979), як критерій виокремлення психологічних вікових груп. У кожному віці є система різних видів діяльності, але провідна посідає особливе місце в ній. Провідна діяльність проходить тривалий шлях становлення, розвитку (під керівництвом дорослих), а не виникає в готовій формі. Провідна діяльність – це не та діяльність, яка займає у дитини найбільше часу. Це головна діяльність за значенням для психічного розвитку. Д. Ельконін асоціює різні періоди розвитку дитини із провідними видами діяльності [5].

Вік немовляти з безпосередньо-емоційним спілкуванням дитини і дорослого.

Ранній вік (від 1-го року до 3-х років) з предметною діяльністю.

Дошкільний вік (від 3-х до 7-ми років) з рольовою грою.

Молодший шкільний вік (від 8-ми до 12-ти років) з навчальною діяльністю.

Підлітковий вік (від 11 до 15 років) з інтимно-особистим спілкуванням з однолітками.

Юність.

Усередині провідної діяльності виникають і розвиваються так звані психологічні новоутворення. При заміні однієї провідної діяльності іншою (коли, наприклад, ігрова діяльність дошкільного віку заміщається іншою провідною діяльністю – навчальною, характерною вже для молодшого шкільного віку) відбувається криза. Залежно від змісту виокремлюють кризи взаємин (3 роки і 11 років) і кризи світогляду (1 рік, 7 і 15 років).

Швейцарський і французький психолог **Жан Піаже** (1896-1980) за основу вікової періодизації взяв стадії когнітивного (інтелектуального) розвитку. Кожна з цих стадій характеризується певним стилем мислення і способом вирішення поставлених завдань.

Сенсомоторна стадія (до 2-х років). Дитина в цей період навколишній світ сприймає відносно своїх відчуттів. Вона живе «тут і тепер». Іграшка існує тільки тоді, коли дитина її бачить, чує, торкається її. Коли іграшка зникає з поля відчуттів — для дитини її не існує, вона її не шукає. Після закінчення цього періоду дитина починає розуміти об'єктивний характер навколишнього світу (наприклад, що речі можуть існувати навіть тоді, коли вона їх не бачить), а також усвідомлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки (наприклад, що отримає десерт, якщо з'їсть основну страву).

Доопераційна стадія (2—7-ми років) складається із двох підстадій:

Передпонятійної (2—4 роки). Дитині важко усвідомити, що існує безліч речей з однаковими характеристиками (що іграшка в руках іншого малюка така сама, як у неї, а не та, що у неї вдома).

Інтуїтивної (4—7 років). Дитина здатна вирішити багато завдань інтуїтивно, але її мислення все ще ґрунтується більше на сприйманні, ніж на логіці.

Стадія конкретних операцій (7—11(12) років. На цій стадії поступово формуються основи логічного мислення. Однак зберігається здатність розв'язувати задачі, які легко уявити.

Стадія формальних операцій (12—14(15) років). Формується спроможність оперувати абстрактними поняттями, логічно мислити, аналізувати наслідки і робити висновки. Зверніть увагу, що лише після завершення цієї стадії дитина здатна самостійно робити свідомий вибір(!) і відповідати за його наслідки. Це враховано у кримінальному та цивільному законодавстві, яке підходить до правопорушень дитини інакше, ніж до правопорушень дорослої людини. Адміністративна і кримінальна відповідальність настає у 16 років, за деякі особливо важкі злочини — у 14 років. До цього віку дитина вважається не повністю дієздатною, тобто такою, що не може усвідомлювати і керувати своєю поведінкою, а отже, й нести відповідальність за її наслідки.

Через відсутність загальноприйнятого визначення підліткового віку і юності Організація Об'єднаних Націй (ООН) відносить до підлітків осіб віком 10-19 років, а до молоді — осіб віком 15–24 років для цілей статистичного обліку без шкоди для інших визначень, що їх використовують держави — члени ООН. Разом підлітків і молодь позначають терміном «молоді люди», до яких належать особи віком 10-24 років. Конвенція про права дитини визначає дітей як осіб віком від народження до 18 років [5].

4. Метод науково-педагогічного дослідження — це спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.

У системі науково-педагогічних досліджень застосовують такі методи: емпіричні (неекспериментальні) — спостереження, бесіда (усне опитування),

інтерв'ю, аналіз продуктів діяльності; експериментальні – природний, лабораторний, констатуючий, формуючий експерименти; соціологічні – анкетування (письмове опитування), метод рейтингу, шкалування, педагогічний консиліум, соціометрія; діагностичні методи – тестування, проєктивні методи; математичні методи – реєстрування, ранжування, моделювання, статистики [1; 2].

Педагогічне спостереження – організоване дослідження педагогічного процесу у природних умовах. Це найпоширеніший метод дослідження проблем виховання і навчання. За способом здійснення спостереження може бути пряме (дослідник бере участь у діяльності разом з учасниками дослідження), опосередковане (не передбачає безпосередньої участі дослідника), самоспостереження (споглядання внутрішніх психічних процесів з одночасним спостереженням за їх зовнішніми проявами).

Бесіда – метод отримання інформації за допомогою словесного спілкування. Застосовується як допоміжний метод педагогічного дослідження для уточнення висновків зроблених на основі інших методів, зрідка як самостійний – для одержання первинної інформації.

Вимоги до застосування методу бесіди:

- чітке визначення мети;
- чітке планування системи запитань;
- відповідність системи запитань індивідуальним особливостям вихованців, її динамічність (тобто зміст запитання має залежати від змісту відповіді вихованця);
- невимушеність і доброзичливість.

Інтерв'ю – метод збирання первинної інформації в педагогічних дослідженнях за допомогою усного опитування. В інтерв'ю одна людина (інтерв'юер) намагається отримати певну інформацію від іншої (вихованця або групи вихованців) в умовах мовної взаємодії. В основі інтерв'ю лежить звичайна бесіда. Проте, на відміну від неї, ролі співбесідників закріплені, нормовані, а цілі задані «ззовні» програмою та завданнями конкретного педагогічного дослідження.

Специфіка інтерв'ю полягає в тому, що отримана інформація деякою мірою формується в процесі спілкування інтерв'юера з опитуваним і тому несе на собі відбиток цього спілкування. Від характеру останнього, тісноти контакту і ступеня взаєморозуміння здебільшого залежать успіх інтерв'ю, повнота і якість отриманої інформації.

Вивчення продуктів діяльності — один із методів педагогічного дослідження, за якого використовують систему прийомів, спрямованих на збір, систематизацію та аналіз продуктів діяльності людини. *Документом* називають предмет, спеціально створений людиною і призначений для передачі і зберігання інформації.

До методів педагогічного дослідження належить також **вивчення і узагальнення педагогічного досвіду**. Цей метод має на меті аналіз стану педагогічної практики.

Експеримент (від лат. *Exsperimentum* – випробовую) – форма пізнання об'єктивної дійсності, один із основних методів наукового дослідження педагогічних явищ. Пов'язаний із створенням дослідником специфічних умов і полягає в організації цілеспрямованого спостереження. Його доцільно застосовувати в тих ситуаціях, які необхідно перевірити.

Звичайно розрізняють два види експериментів за місцем проведення – лабораторний і природний.

- *Лабораторний експеримент* передбачає використання дослідником апаратури та спеціальних методик. Проводиться у спеціальному приміщенні, обладнаному сигнальними та реєструвальними пристроями. Дає змогу фіксувати зовнішні впливи, відповідні реакції, дії, вчинки. Суть лабораторного експерименту полягає в тому, що перед досліджуваними ставиться завдання у лабораторних умовах виконувати певні дії, які за своєю структурою близькі до конкретної діяльності. Проте штучні умови нерідко заважають об'єктивному вивченню досліджуваних.

- *Природний експеримент* розробив О. Ф. Лазурський, соратник Б. М. Бехтеева. Він поєднав позитивні риси методу об'єктивного спостереження (природність) і лабораторного експерименту (цілеспрямований вплив на досліджуваного). Експеримент проводиться в умовах, близьких до звичайної діяльності, з вихованцями, які не знають, що вони є об'єктом спостереження. Це дає змогу уникнути емоційного напруження і негативної реакції досліджуваних. Природний експеримент зближує експериментальне дослідження з життям.

Анкетування – метод масового збору матеріалу за допомогою спеціально розроблених анкет. Сьогодні в педагогічних дослідженнях широко використовуються різні типи анкет: відкриті, які вимагають самостійного конструювання відповіді, і закриті, в яких учні обирають одну із запропонованих відповідей; іменні, що вимагають вказати прізвище досліджуваного, і анонімні; повні, скорочені; пропедевтичні і контрольні та ін. Широко застосовується метод вивчення групової диференціації, який дозволяє аналізувати внутрішньо колективні взаємини.

Шкалування (метод рейтингу) – метод педагогічного дослідження, який дозволяє перетворити якісні фактори у кількісні ряди. За допомогою шкалування можна, наприклад, якості особистості представити у вигляді шкали (односторонньої або двосторонньої). Наприклад, його використовують для оцінювання значущості певних моральних якостей для учнів, популярності окремих учнів, престижності професій тощо.

Метод педагогічного консилиуму (узагальнення незалежних характеристик) передбачає колективне обговорення і оцінювання результатів вивчення виховання, вияв причин можливих відхилень у формуванні тих чи інших рис особистості, колективне напрацювання способів подолання виявлених недоліків.

Соціометрія – метод вивчення структури і рівня міжособистісних емоційних зв'язків у групі. Цей метод застосовують для дослідження міжособистісних стосунків з метою їх поліпшення. Процедурно соціометрія є

поєднанням методики опитування для математичного обчислення вимірювань.

Тестування – цілеспрямоване, однакове для всіх досліджуваних обстеження, що проводиться в умовах строгого контролю. Від інших способів обстеження тестування відрізняється простотою, доступністю, точністю, можливістю автоматизації. Це дозволяє об'єктивно виміряти характеристики педагогічного процесу, що вивчаються.

Проективні методи – виявляють певні психічні властивості людини. Під час проведення цього дослідження досліджуваним пропонують витлумачити події, відновити ціле за деталями, створити оповідання за малюнком із невизначеним змістом.

Математичні методи – це методи, які застосовують для кількісного аналізу фактичного матеріалу, отриманого у процесі дослідження. Завдяки математичним методам описують кількісні характеристики педагогічних явищ, визначають оптимальні умови навчання і виховання. Ефективні тільки при масовому характері досліджуваних явищ, їх типовості, вимірюваності.

Лекція 2. Дидактика як теорія освіти і навчання. Сучасні види і концепції навчання.

План

1. Предмет і завдання дидактики. Функції і рушійні сили процесу навчання
2. Закономірності та принципи навчання
3. Загальна характеристика змісту освіти. Стандарти та нормативні документи, що відображають зміст освіти
4. Сучасні види і концепції навчання

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»
4. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я. М., 2019. 384 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-ps.com.ua/product/73>

1. Дидактика – це галузь педагогіки, яка розглядає проблеми теорії навчання і освіти людини. Термін «дидактика» походить від грецького слова «повчаючий (didaktikos), вивчаючий (didasko)» та введений у науковий обіг у

1613 р. німецьким педагогом Вольфгангом Ратке. Проте «батьком дидактики» вважається Ян Амос Коменський чеський педагог, який детально описав «мистецтво навчання» у своїй праці «Велика дидактика» (1632).

Предметом дидактики є процеси освіти і навчання. Дидактика розглядає загальні положення, властиві навчанню всім предметам, тобто орієнтує на ті знання, що необхідні кожному педагогу для забезпечення успішного викладання конкретних дисциплін.

Основні **завдання** сучасної дидактики полягають у визначенні змісту освіти нових поколінь, знаходженні ефективних шляхів передачі знань, формування умінь, навичок та компетентностей на конкретному етапі розвитку суспільства, пошуку нових технологій навчання, що спрямовані на розвиток інтелектуальних, креативних, творчих здібностей учнів, забезпечення умов для навчання і освіти протягом всього життя [2; 5].

Дидактика тісно зв'язана з такими науками як філософія, вікова і педагогічна психологія, фахові методики, вікова фізіологія тощо.

Серед основних категорій, якими апелює дидактика: навчання, освіта, компетентності, знання, уміння, навички, принципи навчання, функції навчання, методи, прийоми та засоби навчання, форми організації навчання.

Навчання – це складний і багатогранний процес, упорядкована взаємодія педагога з учнями, що сприяє вирішенню визначених завдань. З боку учня, **навчання** (учіння) – це цілеспрямований процес оволодіння знаннями та компетентностями, що відбувається під керівництвом досвідченого педагога, в системі та за планом. З боку вчителя, **навчання** (викладання) – це упорядкована діяльність педагога, спрямована на реалізацію мети, завдань освіти, керівництво роботою учнів під час навчально-виховної діяльності та у процесі самостійного засвоєння знань, перевірка якості засвоєного.

Знання – це результат відображення об'єктивної дійсності; ідеальне вираження в знаковій формі об'єктивних властивостей і зв'язків природного та людського світу.

Уміння – здатність людини свідомо виконувати певну дію на основі знань.

Навички – застосування знань на практиці, що здійснюється на рівні автоматизованих дій і виражається у результаті багаторазових повторень.

Структура процесу навчання включає: мету – завдання – зміст – методи та форми – результат.

Вирізняють такі **функції навчання**: освітня, розвивальна, вихована. Сутність освітньої функції передбачає опанування учнями системою наукових знань (факти, теорії, поняття, закони, узагальнена картина світу), оволодіння спеціальними і загальнонавчальними умінями, навичками, формування компетентностей необхідних для життя у суспільстві. Сутність розвивальної функції полягає у розвитку в учнів пам'яті, уваги, уяви, сенсорного сприйняття, мислення, волі і характеру, почуттів та емоцій, мотивів. Виховна функція полягає у формуванні світогляду, уявлень, потреб, ідеалів та переконань, способів поведінки та діяльності.

Рушійні сили процесу навчання – результат протиріч між пізнавальними і практичними завданнями, з одного боку, та наявним рівнем знань, умінь і навичок в учнів – з іншого.

Процес навчання характеризується наявністю багатьох суперечностей – зовнішніх і внутрішніх, суб'єктивних і об'єктивних, істотних і неістотних. Мистецтво вчителя полягає у з'ясуванні і використанні цих суперечностей для активізації пізнавальної діяльності учнів.

2. Закономірності навчання – це стійкі, об'єктивні, повторювальні педагогічні зв'язки між компонентами процесу навчання, що зумовлюють його ефективність.

Дидактичні закономірності відображають стійку залежність між елементами навчання — діяльністю вчителя, діяльністю учнів та змістом навчання. Закономірності навчання є об'єктивні (властиві процесу навчання по його суті) та суб'єктивні (залежать від особистості та діяльності учителя) [1; 5].

У сучасній педагогіці виділяють декілька закономірностей процесу навчання.

1. *Обумовленість навчання суспільними потребами.* Вона відображає стан розвитку держави, економіки та культури, матеріалізується у тій частині національного доходу, яку виділяє держава на розвиток освіти. Знання цієї закономірності допомагає усвідомити, що навчальний процес має бути спрямований на розвиток інтелекту особистості, її творчих здібностей, уміння жити і працювати в соціальному середовищі. Ця закономірність передбачає, що в незалежній Україні найкраще має жити високоосвічена, висококваліфікована, розумна людина.

2. *Залежність навчання від умов, в яких воно відбувається.* Виявом цієї закономірності є стан навчально-технічної бази, наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі. Відчутно впливають на це побутові умови життя вчителя, його фінансова забезпеченість, оснащення школи технічними засобами навчання.

3. *Взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості.* Вона матеріалізується через уміння організовувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброті, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей.

4. *Взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей учня.* В основі цієї закономірності той факт, що у центрі навчального процесу є учень, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань.

5. *Єдність процесів викладання і навчання.* Свідчить про спільну діяльність вчителя та учня, за якої у процесі навчання розвивається не тільки учень, а й вдосконалює свої професійні навички вчитель.

6. *Взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі.* Усвідомлення її зобов'язує вчителя до врахування у своїй роботі досягнень педагогічної науки. Відповідно методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень. На це мають бути зорієнтовані шкільні підручники, посібники.

На ефективність навчання впливають і такі системні чинники: цілеспрямованість взаємодії викладача й учня; залежність ефективності навчання від мотивації та активності дій учнів, єдності цілей учня і вчителя; залежність засвоєння знань від ефективності системно організованого повторення; використання попереднього досвіду учнів, усвідомленості учнями необхідності засвоєння матеріалу; послідовність розвитку навчальної роботи учня, згідно з якою складний спосіб діяльності може сформуватися тільки після засвоєння простих способів тощо.

Принципи навчання – це основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми і методи роботи відповідно до мети і закономірностей процесу навчання [2; 5].

До принципів навчання на сучасному етапі розвитку освіти належать:

Принцип науковості. Передбачає викладання предмета на підставі перевірених наукових даних, розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, новітні досягнення науки, зв'язок з іншими науками.

Принцип систематичності та послідовності. У ЗСО систематичність досягається послідовним викладом навчального матеріалу, виділенням основного, логічним переходом від засвоєння попереднього до нового матеріалу. Дотримання цього принципу забезпечує системність здобуття знань (відповідно і системність мислення) учнів.

З урахуванням вимог послідовності навчання складають навчальні програми, які передбачають розміщення матеріалу за принципом лінійності (вивчення нового матеріалу з повторенням попереднього) та концентричності (без повторення, на більш високому рівні мислення учнів з кожним наступним уроком).

Принцип доступності викладання. Виявляється в компенсуванні складнощів змісту навчального матеріалу майстерним його викладанням учителем або вдалою подачею автором підручника. Чим складнішим є матеріал, тим простіше, дохідливіше слід його подавати. Принцип доступності залежить і від дотримання правила послідовності: від простого – до складного.

Принцип зв'язку навчання з життям, теорії з практикою. Полягає у використанні на уроках життєвого досвіду учнів, розкритті практичної значимості знань, застосуванні їх у практичній діяльності; в участі школярів у громадському житті. Відповідно до нього, наукові положення в навчально-виховному процесі повинні підтверджуватися конкретною педагогічною практикою.

Принцип свідомості й активності учнів. Виходить з того, що позитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю людини.

Передбачає широке використання у навчанні проблемних методів, задіяння всіх психічних процесів, які сприяють активізації пізнання. Активне й свідоме засвоєння знань, умінь і навичок неможливе без використання різноманітних розумових операцій (порівняння і зіставлення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії), правильного формулювання думки при усному мовленні. Активізації пізнавальної діяльності учнів сприяють позитивне ставлення до навчання, інтерес до навчального матеріалу, позитивні емоційні переживання у навчальній діяльності.

Принцип наочності. Передбачає навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень. Наочність буває: натуральна (рослини, тварини, гірські породи, зоряне небо, прилади, машини, явища природи), образна (картини, таблиці, моделі, муляжі, математичні фігури), символічна (географічні карти, графіки, діаграми, схеми, формули).

Вона сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і життєвською практикою, полегшує процес засвоєння знань, стимулює інтерес до них (розвиває мотиваційну сферу учнів), допомагає сприймати об'єкт у розмаїтті його виявів і зв'язків. Використання наочності потрібно підпорядковувати конкретній меті, розвитку самостійності й активності учнів з урахуванням їх вікових особливостей. Вона має бути змістовною, естетично оформленою, відповідати психологічним законам сприймання, не повинна містити нічого зайвого і не викликати додаткових асоціацій.

Принцип міцності знань, умінь і навичок. Передбачає тривале збереження в пам'яті набутих знань, умінь і навичок. Педагогічна теорія та практика виробили багато прийомів реалізації його в процесі повторення, закріплення і застосування знань, умінь і навичок: повторення навчального матеріалу за розділами і структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового матеріалу в поєднанні з пройденим раніше; активізація пам'яті, мислення учнів під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); групування матеріалу з метою систематизації його; акцентування при повторенні на основних ідеях; використання різноманітних вправ і методик, форм і підходів, самостійної роботи як творчого застосування знань; постійне звернення до раніше засвоєних знань для нового їх трактування.

Принцип індивідуального підходу до учнів. Означає врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку учнів, їх ставлення до навчання.

Принцип емоційності навчання. Реалізується через жвавий, образний виклад матеріалу, мову учителя, його ставлення до учнів, зовнішній вигляд, використання цікавих прикладів, застосування наочності і технічних засобів навчання, створення в учнів почуття виконаного обов'язку.

Принцип демократизації. Означає організацію навчального процесу відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації,

врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини та використання ефективних форм впливу на неї.

Принцип виховання здорової дитини. Реалізується в процесі навчання через створення певної системи фізичного виховання, поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, створення матеріальної бази для зміцнення здоров'я школярів.

Принцип диференціації навчального процесу. Передбачає дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах-ліцеях, школах-гімназіях.

Принцип оптимізації навчально-виховного процесу. Базується на досягненні школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, вдосконаленні способів та шляхів навчально-пізнавальної діяльності з допомогою вчителів-професіоналів, яких запрошують для викладання у школи на конкурсній основі за контрактом.

Принцип нетрадиційності системи навчання. Полягає у використанні в класно-урочній системі нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань на основі колоквиумів, заліків, рефератів, наукових повідомлень, участі в олімпіадах, конкурсах тощо. Передбачає навчання різновікових груп учнів і базується на тому, що старші допомагатимуть засвоїти навчальний матеріал молодшим.

3. Оновлення змісту освіти відбувається відповідно до потреб сучасної національної школи, соціального замовлення суспільства у формуванні особистості, яка здатна не лише засвоювати певний об'єм знань, а і творчо, креативно використовувати його у практичній трудовій діяльності.

Особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів.

Формальна освіта - це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Неформальна освіта - це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Інформальна освіта (самоосвіта) - це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Основними **формами здобуття освіти** згідно Закону України «Про освіту» (2017) є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві);

- дуальна [4].

Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі.

Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Мережева форма здобуття освіти - це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства.

Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми.

Здобуття освіти на робочому місці – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в

установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору.

Невід’ємними складниками системи освіти є:

- дошкільна освіта;
- повна загальна середня освіта;
- позашкільна освіта;
- спеціалізована освіта;
- професійна (професійно-технічна) освіта;
- фахова передвища освіта;
- вища освіта;
- освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

Згідно Закону України «Про освіту» (2017), повна загальна середня освіта містить такі *рівні*: початкова освіта, базова середня освіта (забезпечується гімназіями), профільна середня освіта (забезпечується профільними ліцеями).

Суспільно зумовлений зміст загальної середньої освіти, вимоги та гарантії держави щодо її отримання, реалізуються у нормативних документах: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державний стандарт загальної середньої освіти тощо [5].

Державний стандарт повної загальної середньої освіти – документ, що визначає загальні обсяги навчального навантаження здобувачів початкової, базової середньої, профільної середньої освіти, вимоги до їх компетентностей і до згрупованих за відповідними освітніми галузями обов’язкових результатів навчання, яких вони мають досягти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. Державний стандарт загальної середньої освіти містить: базовий навчальний план середньої школи, освітні стандарти галузей знань (навчальних предметів), державні вимоги до рівня засвоєння змісту середньої освіти за ступенями навчання.

Зміст освіти – це чітко окреслена система наукових знань, практичних умінь, навичок і компетентностей, засвоєння яких відбувається у закладі освіти або самостійно і сприяє розвитку і формуванню особистості.

Зміст освіти у всіх типах навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і посібниках.

Навчальний план – документ, що визначає загальний обсяг навчального навантаження на відповідному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти (в навчальних годинах), його рекомендований розподіл за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов’язковими для вивчення, послідовність їх вивчення, а також кількість годин на вивчення вибіркового освітніх компонентів, зокрема, навчальних предметів, курсів, інтегрованих курсів.

Навчальна програма – документ, що визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів з кожного навчального предмета (інтегрованого курсу), зміст розділів, тем і видів навчальної діяльності учнів із розподілом їх за роками навчання.

Відповідно до навчальних програм розробляють підручники і посібники.

Підручник – книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до цілей навчання, встановлених програмою і вимогами дидактики.

Навчальний посібник – книга, яка розширює межі підручника, містить додаткову, найновішу і довідкову інформацію, що спрямована на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їх самостійної пошукової діяльності.

Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується з урахуванням необхідних для цього ресурсів, наявних у закладу (закладів) освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, зокрема тих, що забезпечують здобуття освіти за мережевою формою здобуття освіти. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, що розробляється педагогічними працівниками у взаємодії з учнем та/або його батьками, схвалюється педагогічною радою закладу освіти, затверджується його керівником та підписується батьками [4].

Індивідуальний навчальний план учня має забезпечувати виконання ним освітньої програми закладу освіти та передбачати його участь у контрольних заходах, а також у разі необхідності враховує особливі освітні потреби учня, визначені за результатами комплексної психолого-педагогічної оцінки його розвитку.

Індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти послідовність, форму і темп засвоєння учнем освітніх компонентів.

4. Щоб навчання було результативним необхідно оптимально організовувати навчальний процес, враховувати змістову складову навчання, методи та форми його забезпечення. Тому можна виділити різні *концепції навчання* – системи поглядів на процес навчання. Концепції навчання передбачають свідомий вибір педагогом *виду навчання* чи їх поєднання [1; 2; 5].

Особистісно-орієнтоване навчання – містить у своїй основі ідеї гуманізації освіти, визнання унікальності, індивідуальності, самоцінності кожної людини, що забезпечує розвиток і саморозвиток учня, стиль взаємодії учасників освітнього процесу.

Метою особистісно-орієнтованої освіти є формування і розвиток особистості дитини, враховуючи здібності, досвід і переваги учня; забезпечення самореалізації, саморегуляції, саморефлексії для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин.

Особистісно-орієнтоване навчання передбачає рівноправні позиції вчителя та учня. За цих умов вчитель актуалізує, стимулює, заохочує учня, створює умови для самореалізації і особистісного зростання у різноманітній діяльності. Особистісно-орієнтоване навчання робить учня активним суб'єктом навчальної діяльності. Об'єктом формування є особистісний досвід учня як результат усвідомлення змісту навчання. Засобом навчання і розвитку учня є активна творча діяльність, за якої учень набуває нові знання, суспільно значущий досвід, займається саморозвитком.

Під час застосування особистісно-орієнтованого підходу створюється навчальна ситуація, при якій поруч зі знаннями розкриваються, формуються та реалізуються особистісні життєві компетентності учнів. Вчитель не тільки створює доброзичливу творчу атмосферу, але і постійно звертається до суб'єктивного досвіду учнів, створює емоційно-позитивний настрій на роботу, забезпечує цікаву та результативну навчальну діяльність.

Пояснювально-ілюстративне навчання орієнтує на репродуктивне засвоєння знань, умінь і навичок, забезпечує всебічне та міцне засвоєння навчальної інформації й оволодіння способами практичної діяльності. Пояснювально-ілюстративне навчання ефективне тоді, коли зміст навчального матеріалу є переважно інформативним і надто складним для того, щоб учні здійснювали самостійний пошук знань. Доцільно його застосовувати і при вивченні принципово нового матеріалу, оскільки в учнів відсутні опорні знання для вирішення проблемних ситуацій.

Пояснювально-ілюстративне навчання забезпечує швидке засвоєння навчальної інформації, формування знань, умінь і навичок, що унеможливорює прогалини в знаннях, особливо у слабо встигаючих учнів. Крім того, колективне засвоєння знань дає змогу виявити типові помилки й орієнтувати школярів на їх усунення. Однак воно не передбачає самостійного пошуку учнями у процесі оволодіння знаннями, не сприяє підготовці людей із творчим мисленням, здатних самостійно вирішувати творчі пізнавальні завдання. Тому в школі поряд з пояснювально-ілюстративним використовують проблемне, програмове, диференційоване навчання.

Концепція **програмового навчання** передбачає кероване засвоєння програмованого навчального матеріалу за допомогою навчальних пристроїв (ЕОМ, програмованого підручника, кінотренажера та ін.) Програмований навчальний матеріал являє собою порівняно невеликі порції навчальної інформації (кадри, файли), що подаються у певній логічній послідовності. Після кожної порції інформації дається контрольне завдання у вигляді питання, завдання, вправи, яке потрібно негайно виконати. У разі правильного виконання контрольного завдання учень отримує нову порцію навчальної інформації. Функцію контролю виконує навчальний пристрій.

Розрізняють такі програми: лінійна – послідовно змінюються невеликі блоки навчальної інформації з контрольними завданнями; розгалужена – представляє додаткову навчальну інформацію, яка дозволяє виконати контрольне завдання, дати правильну відповідь і отримати новий блок навчальної інформації; адаптивна — надає можливість самостійно вибирати рівень складності нового навчального матеріалу, змінювати його в міру засвоєння і звертатися до електронних довідників, словників, посібників; комбінована – містить у собі фрагменти лінійного, розгалуженого, адаптивного програмування.

Позитивним у програмованому навчанні є виокремлення головного, істотного в навчальному матеріалі; забезпечення оперативного контролю за процесом засвоєння знань; логічна послідовність у засвоєнні знань, що дає змогу працювати в оптимальному темпі й здійснювати самоконтроль,

індивідуалізувати навчання. За неправильного підходу програмоване навчання може звести роль учителя до ролі інструктора, збіднити можливості розвитку творчості учнів.

Модульне навчання передбачає організацію процесу навчання на основі створення навчальних модулів, акцентування на індивідуально-орієнтованому підході до навчальної діяльності учнів. Основним засобом модульного навчання є модульна програма (модуль). Модуль – це функціональний, логічно завершений блок дидактично адаптованої інформації.

Технологія модульного навчання є одним з напрямків індивідуалізованого навчання, що дозволяє здійснювати самонавчання, регулювати не тільки темп роботи, але і зміст навчального матеріалу. Контроль за результатами діяльності учня відбувається за рейтинговою системою (чим складніший модуль, тим більше балів).

Залежно від викладу навчального матеріалу розрізняють такі види модулів: дидактичний, навчальний, змістовий.

Основою побудови модулів є відносна самостійність елементів; наявність рівнів організації навчання відповідно до здібностей учнів; наявність інваріантної і варіативної частин, цільове призначення інформації; оптимальне співвідношення інформаційного і методичного матеріалу; реалізація зворотного зв'язку; застосування проміжного і узагальненого контролю; своєчасне виявлення прогалину оволодінні знаннями та їх усунення [4].

Проблемне навчання (проблемно-діяльнісне, проблемно-розвивальне) полягає у здійсненні інтелектуальної пошукової діяльності учнем, формулюванні проблемних завдань, розв'язанні проблемних ситуацій, самостійній роботі учнів над певною проблемою.

Завдання стає пізнавальною проблемою, якщо воно потребує роздумів, викликає в учнів пізнавальний інтерес, спирається на попередній досвід і знання за принципом апперцепції – залежності сприймання від минулого досвіду, наявних в учнів уявлень і знань для більш точного засвоєння нового матеріалу.

Важливим компонентом проблемного навчання є *проблемна ситуація* – ситуація, для розв'язання якої учень має знайти й застосувати нові для себе знання, способи дій.

Вдало створена проблемна ситуація є важливою ланкою наступного засвоєння учнями знань проблемним шляхом, що складається з таких етапів:

1) створення проблемної ситуації. Створивши проблемну ситуацію, вчитель повідомляє готові висновки науки, не розкриваючи шляхів розв'язання проблеми. Активність учнів стимулюється створенням проблемних ситуацій. Виявляють вони і самостійні дії щодо пошуку шляхів вирішення поставленої проблеми. Однак ця активність не формує навичок вирішення проблеми, оскільки не передбачає самостійної діяльності;

2) аналіз інформування проблеми. Цей вид проблемного викладу є досить ефективним, оскільки, створюючи проблемну ситуацію, вчитель дає учням фактичний матеріал для аналізу, порівняння, зіставлення, розкриває логіку вирішення проблеми в історії науки. Розповідаючи, як учені здобували нові

знання, проникали в суть явищ і формулювали висновки, він формулює проблему, вказує напрям пошуку шляхів її розв'язання, що свідчить про значну його роль;

3) висунення гіпотез. Завдяки цьому стимулюється розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів, адже формулювання проблемних питань, пізнавальних завдань передбачає створення учням умов для самостійного осмислення проблеми, пошуку шляхів її розв'язання через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірки його правильності.

Кожному етапу проблемного навчання відповідає певний метод: першому – проблемний виклад знань (учитель розробляє, за словами О. Герцена, «ембріологію істини» конкретної науки, демонструє еталон проблемного мислення); другому – частково-пошуковий, або евристичний (вчитель створює проблемну ситуацію, сам формулює проблему та залучає школярів до її розв'язання); пошуковий (вчитель створює проблемну ситуацію, формулює проблему, а учні розв'язують її самостійно); третьому – дослідницький (учні самі визначають проблему, формулюють і вирішують її).

Проблемне навчання є важливим засобом розвитку розумових сил учнів, їх самостійності та активності, творчого мислення. Воно забезпечує міцне засвоєння знань, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить долати труднощі. Однак воно потребує тривалого часу на вивчення навчального матеріалу, є недостатньо ефективним щодо формування практичних умінь і навичок, дає невисокий результат при засвоєнні нового матеріалу, коли самостійний пошук недоступний учням.

Диференційоване навчання – організація навчально-виховного процесу з урахуванням типових індивідуальних особливостей учнів. У навчальному процесі застосовують такі види диференціювання: а) диференціювання за здібностями; б) диференціювання за майбутньою професією; в) диференціювання за інтересами учнів; г) диференціювання за талантами дітей.

Диференційоване навчання у практичній діяльності вчителя може виражатися в тому, що всі учні отримують завдання однакової складності, але слабшим з них надають індивідуальну допомогу. Нерідко слабшим учням дають окремі, посилені для них завдання, яке вони виконують відповідно до своїх можливостей. Загалом, диференціювати завдання можна кількістю завдань, ступенем їх складності, ступенем самостійності виконання.

За методикою Ю. Бабанського, яка ґрунтується на реальних навчальних можливостях учнів, зміст завдань визначають за такими критеріями: а) психологічні компоненти (здатність до аналізу, синтезу, порівняння, вміння виділити суттєве, робити узагальнення, раціональність, самостійність, гнучкість, темп мислення, спостережливість, логічність мовлення, пам'ять, увага); б) навички навчальної праці (самоконтроль, планування, темп обчислень, письма, читання, організованість у навчальній роботі, дотримання розпорядку дня); в) окремі компоненти вихованості (наполегливість у навчанні, старанність, свідомо навчальна дисципліна, громадська активність, ставлення до навчання, учителів, однокласників); г) позашкільний вплив сім'ї,

однолітків; г) біологічні компоненти (фізична працездатність, стан здоров'я, дефекти мовлення, слуху, зору).

За Концепцією **розвивального навчання** вирішальна роль у розвитку особистості учня належить навчанню (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін). Під розвивальним навчанням розуміється новий, активно-діяльнісний спосіб навчання, що йде на зміну пояснювально-ілюстративному способу. В. В. Давидов поставив питання про можливість теоретичної розробки нової системи навчання з напрямком, зворотним традиційному: від загального до окремого, від абстрактного до конкретного, від системного до одиничного.

Розвивальне навчання – орієнтація навчального процесу, його змісту, принципів, методів, форм на розвиток потенційних можливостей людини, її інтелектуальну, чуттєву, вольову сфери.

Основне завдання педагога в процесі розвивального навчання – організація навчальної діяльності учня, спрямованої на формування його розумових здібностей, пізнавальної активності, самостійності, пізнавальних інтересів.

Концепція розвивального навчання полягає в обґрунтуванні положень про формування навчальної діяльності, що забезпечує не тільки засвоєння знань, а й оволодіння способами навчальної роботи, уміннями самостійно будувати свою діяльність, шукати і знаходити більш раціональні способи, переносити їх в умови, які безпосередньо не задані навчанням.

Дистанційне навчання – сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає, до тих, хто навчається.

Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання учням можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі дослідницької діяльності.

До плюсів дистанційної форми навчання відносяться:

1. *Гнучкість* учень може навчатися в зручний для себе час та в індивідуальному темпі, незалежно від місця проживання.

2. *Якісний матеріал* (дистанційні курси розробляються відповідно до програм, затверджених МОН, але не обмежуються лише одним підручником й включають інформацію з кількох джерел, медіа-файли, коментарі вчителя, посилання на статті тощо).

3. *Індивідуальний підхід* до кожного учня з урахуванням його здібностей та потреб.

4. *Оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями.*

5. *Вивільнення часу для відвідування різноманітних гуртків, курсів та занять улюбленими справами.*

6. *Можливість постійного моніторингу успішності навчання дитини.*

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі

застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Метою інклюзії є створення умов для особистісного розвитку дітей із особливими потребами, формування освітньо-розвивального середовища для них. Тобто у інклюзивній школі не дитина підлаштовується до вимог освіти, а система навчання змінюється заради дитини. Такий підхід виключає будь-яку дискримінацію й забезпечує доступ до школи усім дітям.

У сучасному світі інклюзивну концепцію застосовують у більшості розвинених країн. За статистичними даними, таке навчання є офіційно закріпленим напрямком освіти у 75% держав. Але механізми впровадження залежать від соціально-економічних умов, освітніх та культурних традицій, тому відрізняються у кожній з країн.

В Україні інклюзивне навчання лише починає впроваджуватися: Закон про інклюзивну освіту був підписаний у липні 2017 року. Ним передбачено, що в інклюзивних класах може навчатися до 30 дітей, з яких троє – з особливими потребами, але їхня кількість може бути і меншою. На уроках таку дитину має обов'язково супроводжувати асистент, який допомагає їй опановувати шкільні предмети, підтримує на перерві, у їдальні, а також допомагає вчителю у роботі. Урок у «особливих школярів» триває, як і у звичайних дітей, – 35 хвилин, але протягом заняття вони мають час на розвантаження: учні можуть пройти з асистентом, змінити діяльність.

Серед переваг інклюзивної освіти: вищий рівень соціальної взаємодії з ровесниками (порівняно з дітьми, що знаходяться у спеціальних школах); покращення соціальної компетентності й комунікативних навичок учнів; вища академічна успішність (за рахунок більш насичених навчальних програм); соціальне прийняття дитини; дружні зв'язки з ровесниками [3].

STEM-освіта вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничонауковий компонент + інноваційні технології. STEM-освіта активно розвиває творчу складову особистості та критичне мислення.

Цим терміном традиційно окреслюють підхід до освітнього процесу, відповідно до якого основою набуття знань є проста та доступна візуалізація наукових явищ, що дає змогу легко охопити і здобути знання на основі практики та глибокого розуміння процесів.

Використовуючи елементи STEM-технології вчитель створює для дітей такі можливості, які дозволяють їм бути більш активними, зацікавленими у власній освіті. Працюючи в сучасній школі вчитель повинен чітко усвідомлювати, що STEM-освіта об'єднує в собі міждисциплінарний та проектний підходи, основа якого є інтеграція природничих наук в технології, інженерну майстерність та математику. Вивчення навчального матеріалу повинно відбуватися по темах, які поєднують декілька предметів, матеріал яких тісно пов'язаний між собою та мають практичне застосування.

STEM-освіта за допомогою практичних занять демонструє дітям можливість застосування науково-технічних знань в реальному житті. На кожному уроці учні планують, розробляють моделі сучасної індустрії. Створюють проекти, намагаються запропонувати власну модель. Аналізують, роблять висновки, пов'язують її з життєвими ситуаціями, з власним досвідом. Це дає їм можливість бути більш впевненими у власних можливостях, навчитися йти до власної мети, долати перешкоди, перевіряти свою роботу багато разів, але не зупинятися перед перешкодами.

Працюючи в групах учні вільно висловлюють власну думку, відстоюють її, вчаться правильно формулювати та презентувати свою роботу. Чим більше вони займаються практичною роботою, тим більше розкривають власні здібності та більше проявляють зацікавленість до технічних дисциплін. Це дає можливість правильно вибрати майбутню професію, навчитися розуміти складну термінологію, підготуватися до сприйняття життя.

Працюючи за основними напрямками STEM-освіти це дозволить сформувати в учнів найважливіші характеристики, які визначають компетентного фахівця: уміння побачити проблему; уміння побачити в проблемі якомога більше можливих сторін і зв'язків; уміння сформулювати дослідницьке запитання і шляхи його вирішення; гнучкість як уміння зрозуміти нову точку зору і стійкість у відстоюванні своєї позиції; оригінальність, відхід від шаблону; здатність до перегруповування ідей та зв'язків; здатність до абстрагування або аналізу; здатність до конкретизації або синтезу; відчуття гармонії в організації ідеї [4].

Енвайронментальна освіта – 1) це процес формування ціннісних установок і концепцій з метою розвитку умінь і навичок, необхідних для розуміння і оцінки взаємодії між людиною, її культурою і природним оточенням; 2) це освіта, під якою розуміємо освіту «про» навколишнє середовище, освіту «в» або «через» навколишнє середовище і «для» навколишнього середовища.

Енвайронментальну педагогіку – галузь педагогіки, яка через систему освіти і навчання, користуючись різноманітними формами та методами навчально-освітнього впливу, формує у вихованців систему знань про довкілля та вміння узгоджувати свої дії з метою бережного та раціонального ставлення до оточуючого (природи та соціуму). Енвайронментальна педагогіка покликана переконувати, показувати приклад, як краще і вигідніше діяти на принципах партнерства, співробітництва, діалогізму із навколишнім середовищем.

Базовими категоріями енвайронментальної педагогіки виступають саме: «енвайронментальна освіта» та «енвайронментальне виховання». Ці компоненти діалектично взаємопов'язані, вони не є автономними і незалежними компонентами, а в більш широкому контексті суспільного виховання і сучасної освіти, повинні здійснюватися на національному та міжнародному рівнях, тобто, вони мають стати складовою частиною духовно-моральної сфери сучасної людини.

Метою енвайронментальної педагогіки визначаємо набуття таких компетентностей особистості: 1) пізнавальної: засвоєння системи знань про навколишній світ; 2) практично-творчої: вміння на практиці застосовувати енвайронментальні знання.

Основні завдання енвайронментальної педагогіки: 1) формування екологічно орієнтованого світогляду; 2) засвоєння системи знань в галузі взаємодії природи і суспільства; 3) виховання екогуманістичного світосприйняття особистості; 4) розвиток енвайронментального мислення, формування відповідних переконань особистості; 5) засвоєння норм енвайронментальної етики; 6) формування енвайронментальної поведінки та культури [4].

Лекція 3. Методи та форми організації навчального процесу у ЗСО. Контроль навчально-пізнавальної діяльності учнів ЗСО

План

1. Методи і засоби навчання. Критерії вибору методів навчання у ЗСО
2. Загальна характеристика форм організації навчання у ЗСО. Новітні форми організації навчання у ЗСО
3. Принципи, функції і види контролю результатів навчання у ЗСО.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
3. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.
4. Про формуюче оцінювання. 2017. Режим доступу: <https://klasnashkola.eu/wp-content/uploads/2017/05/Про-Формулююче-Оцінювання.pdf>
5. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-ps.com.ua/product/73>

1. Методи навчання – це способи взаємодії учителя та учнів, що спрямовані на засвоєння учнями знань, умінь та навичок, формування компетентностей та якісне, ефективне вирішення поставлених навчальних завдань. Складовою частиною методу навчання є **прийом навчання** – це певні разові дії, спрямовані на досягнення проміжної мети конкретного методу. Сукупність дібраних прийомів сприяє реалізації тих чи інших методів навчання.

На сучасному етапі існують різноманітні класифікації методів навчання. Загалом виділяють загальні методи (можуть застосовуватися під час вивчення

будь якого предмету) та спеціальні (застосовуються при викладанні певного предмету) [5].

У сучасній дидактиці існують десятки класифікацій методів навчання. Серед них класифікації І. Лернера, М. Скаткіна, М. Данилова, Б. Єсіпова, С. Петровського, В. Паламарчук, М. Махмутова, А. Алексюка, Г. Ващенко, Ю. Бабанського, І. Харламова та інші.

Найпоширеніші в педагогіці такі класифікації методів навчання:

- за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації - словесні, наочні, практичні (С. Петровський, Є. Голант);
- за характером пізнавальної діяльності учнів - пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, частково-пошуковий, дослідницький (І. Лернер, М. Скаткін);
- залежно від основної дидактичної мети і завдань - методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);
- методи усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи учнів з осмислення й засвоєння нового матеріалу роботи із застосування знань на практиці та вироблення вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (І. Харламов);
- класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання - методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивація учіння; контролю, самоконтролю, взаємоконтролю і корекції, самокорекції, взаємокорекції в навчанні (Ю. Бабанський).

Найбільш поширеною в дидактиці є класифікація методів навчання, яку запропонував видатний дидакт Ю. Бабанський:

- методи організації і проведення навчально-пізнавальної діяльності (словесні, наочні, проблемно-пошукові, індуктивно-дедуктивні);
- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (пізнавальні ігри, навчальні дискусії, емоційний вплив педагогів, заохочення навчальної діяльності, покарання);
- методи контролю і самоконтролю в навчанні (опитування, письмові роботи, тестування, контрольні лабораторні роботи, контрольні практичні роботи, машинний контроль, самоконтроль).

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

За джерелом	За логікою	За мисленням	За ступенем керівництва
<i>словесні:</i> розповідь, пояснення, бесіда, лекція; <i>наочні:</i> ілюстрація, демонстрація;	<i>індуктивні:</i> від часткового до загального; <i>дедуктивні:</i> від загального до часткового	<i>репродуктивні:</i> робота за зразком; <i>творчі;</i> <i>проблемно-пошукові</i>	<i>методи самостійної роботи</i> вдома і роботи під керівництвом вчителя

практичні: дослід, вправи, лабораторні та практичні роботи, твори, реферати			
---	--	--	--

2. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності

Методи стимулювання й мотивації інтересу до навчання			Методи стимулювання й мотивації обов'язку і відповідальності	
Створення ситуації зацікавленості	Пізнавальні ігри	Навчальні дискусії	Роз'яснення мети вивчення предмета	Заохочення та покарання

3. Методи контролю, корекції за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності

Методи усного контролю, самоконтролю, взаємоконтролю	Методи письмового контролю, самоконтролю, взаємоконтролю	Методи лабораторно-практичного контролю, самоконтролю, взаємоконтролю
Методи комплексного контролю, самоконтролю, взаємоконтролю	Методи комп'ютерного контролю, самоконтролю, взаємоконтролю	

Розглянемо ще одну класифікацію методів навчання за М. Скаткіним і Є. Лернером:

1. Пояснювально-ілюстративний метод

Учитель: повідомляє інформацію, розповідає, показує	Учні: слухають, дивляться, сприймають, усвідомлюють, запам'ятовують
---	---

2. Репродуктивний метод

Учитель: пояснює, пропонує завдання на відтворення завдань, керує, контролює	Учні: відтворюють знання та способи дій за зразком
--	--

3. Частково-пошуковий (евристичний) метод

Учитель: ставить проблему, дає завдання на розв'язання окремих етапів, планує і керує діяльністю	Учні: осмислюють умови завдання, актуалізують отримані раніше знання і навички, самостійно вирішують окремі частини, аналізують, порівнюють, роблять висновки, узагальнюють, перевіряють результати роботи
--	--

4. Метод проблемного викладу

Учитель: ставить навчальну проблему й показує шляхи її вирішення	Учні: спостерігають за ходом міркувань, усвідомлюють знання
--	---

5. Дослідницький метод

<i>Учитель:</i> разом з учнями ставить проблемне запитання, контролює результати	<i>Учні:</i> самостійно здобувають необхідні знання, визначають шляхи та засоби вирішення проблеми, здійснюють самоконтроль, обґрунтовують свою думку
--	---

Але жодна із запропонованих класифікацій не позбавлена недоліків. На практиці вчителі інтегрують методи різних груп, утворюючи неординарні (універсальні) методи навчання, які забезпечують оптимальні шляхи досягнення навчальної мети.

Серед новітніх методів навчання, що використовуються у сучасній освіті важливе місце належить **Інтерактивним методам**. Вони створюють атмосферу уваги та зацікавленості. Інтерактивні методи роблять уроки більш цікавими, захоплюючими, продуктивними. Під час інтерактивної роботи всі учні охоплені навчальною діяльністю.

Інтеракція – це безпосередня взаємодія та взаємовплив певної групи людей в ході спілкування. Саме це вкладається в основу інтерактивного методу навчання. Мета полягає в тому, щоб створити комфортні умови навчання, де кожна дитина буде почутою та побаченою, а також зможе відчувати свою інтелектуальну спроможність і успішність [3].

Принципи роботи інтерактивного навчання

- Активність. Залучення всіх учнів до спільної роботи. Діти працюють на спільний результат.
- Зворотній зв'язок. Заохочення до обговорення, дискусії, висловлення власної думки.
- Експеримент. Активний пошук нових ідей та шляхів вирішення поставлених задач.
- Довіра. Важливо щоб учень не лише поважав педагога, а й довіряв йому, відчував підтримку.
- Рівність поглядів. Можливість для учня побути в ролі організатора, лідера. Учитель висловлює свою думку на рівні з іншими учасниками процесу.

Розглянемо кілька найефективніших способів, які допоможуть залучити учнів до навчального процесу.

1. Брейнстормінг. Інтерактивний мозковий штурм зазвичай проводиться у групах. Дуже ефективний для створення креативних ідей. Брейнстормінг допомагає учням навчатися роботі в команді. Різні види мозкового штурму включають:

- Структуровані та неструктуровані обговорення.
- Реверсивне мислення.
- Будування номінальних групових відносин.
- Онлайн-штурми: чати, форуми, листування у соцмережах.
- Створення мап командних ідей.
- Загальні групові походи.
- Індивідуальний брейнстормінг.

2. Робота в парах. Поставте проблему чи питання, а потім поділіть своїх учнів на пари. Дайте кожній парі достатню кількість часу, щоб вони змогли

прийти до певних висновків, та дозвольте кожному учаснику сформулювати висновки своїми словами. Ви можете також попросити, щоб один учень пояснював відповідь, а інший проводив оцінку того, що було зроблено для отримання таких висновків. Можна комбінувати різноманітні варіації процесу – і ваші учні будуть швидше і легше втягуватись у роботу, комунікувати між собою та обробляти більше інформації на занятті під вашим наглядом.

3. Групові дискусії. Учасники обговорюють одну проблему, знаходячись у різних групах, що мають різне бачення проблеми. У кожній із таких груп учні презентують свої ідеї та висловлюють думки. Підтримуйте обговорення між учнями із різних груп. Кожен учень повинен дізнатися про погляди та аргументи інших учасників дискусії.

4. Аналіз реальних проблем. Методики навчання включають також аналіз кейсів з реальними проблемами, проте сам процес не повинен складатися тільки із кейсів. Головне — зробити акцент на тому, як вирішувати реальні проблеми, що потребують реальних дій. Готуйте своїх учнів до життя поза шкільною лавою. Дайте невеликим групам учнів деталі та описи реальних ситуацій — хай вони придумують робоче рішення для них.

5. Сесія «питання-відповідь». Відразу ж після оголошення теми заняття, але перед початком стандартної лекції, дайте завдання учням написати по одному питанню на цю тему на невеликих папірцях. Після цього зберіть усі записки та дайте відповіді на ті питання, що задали учні.

Серед інноваційних методів та прийомів, що покликані реалізувати провідні завдання Нової української школи можна виділити такі, що сприяють розвитку твердих навичок (**hard skills**) та м'яких навичок (**soft skills**). До твердих навичок належать вміння та знання читати, писати, рахувати, професійні навички з певної сфери діяльності, знання з певного предмету. М'які навички – це вміння, які застосовуються при соціальних інтеракціях у навчальному процесі та не мають конкретної прив'язки до певного предмету чи професійної сфери, є більш особистісно-сфокусованими та стосуються емоційно-комунікативної сфери. До м'яких навичок належать: допитливість і вміння ставити запитання, відповідальність та чесність, вміння слухати інших, самомотивація, вміння працювати у команді, критично мислити тощо.

Засоби навчання - це різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за короткий час досягаються визначені цілі навчання. До засобів навчання належать: підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби (ТЗН), обладнання, станки, навчальні кабінети, лабораторії, ЕОМ, ТБ та інші засоби масової комунікації.

Засобами навчання можуть також слугувати реальні об'єкти, виробництво, споруди. Дидактичні засоби, як і методи, форми, є частиною педагогічної системи. Вони виконують такі основні функції: інформаційну, засвоєння нового матеріалу, контрольну. Вибір засобів навчання залежить від дидактичної концепції, мети, змісту, методів і умов навчального процесу. В науці немає загальноприйнятої класифікації дидактичних засобів. Ми послуговуємося класифікацією польського дидакта В. Оконя, в якій засоби

навчання розташовані відповідно до наростання можливості замінювати дії учителя й автоматизувати дії учня.

Прості засоби:

1. Словесні: підручники, навчальні посібники.
2. Прості візуальні засоби: реальні предмети, моделі, картинки.

Складні засоби.

1. Механічні візуальні пристрої: діаскоп, мікроскоп, кодоскоп та інші.
2. Аудіальні засоби: програвач, магнітофон, радіо.
3. Аудіовізуальні: звуковий фільм, телебачення, відео.
4. Засоби, які автоматизують процес навчання: лінгвістичні кабінети, комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі.

Щоб дібрати **оптимальні методи та засоби навчання**, необхідно послуговуватися такими критеріями:

1. Відповідність методів меті, принципам та завданням навчання.
2. Відповідність методів змісту даної теми.
3. Відповідність методів навчальним можливостям школярів та особливостям класного колективу.
4. Відповідність методів умовам і часу відведеному для навчання.
5. Відповідність методів можливостям самих учителів.

2. Зміст навчання, його завдання та методи реалізуються через форми організації навчання у ЗСО. У дидактиці **форми організації навчання** – це взаємообумовлена діяльність учителя та учнів обмежена у часі і просторі [5].

В історії розвитку школи складались різноманітні форми навчання. Вони зумовлені потребами суспільно-економічного розвитку, з одного боку, і рівнем розвитку педагогічної науки, з другого боку. За історію розвитку школи було розроблено різні системи навчання: індивідуально-групову (середньовіччя), класно-урочну (виникла в XVI-XVII ст.), взаємного навчання (белл-ланкастерська, XVIII ст.), індивідуалізованого навчання (дальтон-план, XX ст.), лабораторно-бригадне навчання (20-ті роки XX ст., радянська школа), "план Трампа" (США, XX ст.), метод проєктів (XX ст.).

Індивідуально-груповою формою передбачає роботу вчителя з учнями різного віку, рівня підготовки в умовах аудиторного і позааудиторного навчання, коли він працює окремо з учнем і водночас може навчати групу учнів через постановку пізнавальних завдань. Цю форму часто застосовують у сільських малокомплектних школах, а також під час роботи зі студентами старших курсів у процесі підготовки і написання курсових і дипломних робіт.

Модифікацією класно-урочної системи наприкінці ХУІІІ - на початку ХІХ ст. була *белл-ланкастерська система*, запропонована англійським священиком А. Беллом (1753 - 1832) і педагогом Дж. Ланкастером (1776/1778 - 1838). Суть її полягає у взаємному навчанні, коли вчитель на початковому етапі навчає обмежену кількість (групу) старших учнів, які, отримавши відповідні інструкції, проводять заняття з молодшими школярами. За такого підходу педагог може навчати велику кількість учнів, але, вигравши в масовості, навчання за такої організації багато втрачає в якості.

Система індивідуалізованого навчання передбачає роботу вчителя з окремим учнем, часто в домашніх умовах. У XVIII – XIX ст. вона була поширена серед багатих верств суспільства у процесі сімейного виховання. У XX ст. і нині індивідуалізоване навчання є формою додаткової роботи з дітьми, які через хворобу не можуть відвідувати аудиторні заняття. Найбільшого поширення індивідуалізоване навчання набуло на початку XX ст. у т. зв. дальтон-плані. Ця система основана на таких ідеях: самостійний розподіл учнями часу і порядку навчальної роботи за консультаційної допомоги вчителя, гнучка система організації і врахування індивідуального просування учня за результатами виконання завдань. У цій формі поєднувались індивідуалізація режиму і змісту навчальної роботи з діяльністю учнів у малих непостійних за складом навчальних групах.

Лабораторно-бригадне навчання широко використовували у 20-х роках XX ст. у радянській середній і вищій школі як альтернативу класно-урочній системі. Організація такої роботи ґрунтувалась на створенні бригад, які працювали на чолі з бригадиром над виконанням навчальних завдань від двох тижнів до місяця. Лабораторно-бригадне навчання поєднує в собі колективну роботу бригади з індивідуальною роботою кожного учня. Зміст цієї роботи передбачає її планування, обговорення завдань, підготовку до екскурсій, пояснення і подолання навчальних утруднень. Після виконання всіх завдань проводять підсумкове заняття, на якому бригада звітує про виконану роботу загалом. За такого підходу не беруть до уваги індивідуальні результати діяльності кожного учня.

Суть *плану Трампа*, що був популярним у 50-60-ті роки XX ст. у США (розробник – Ллойд Трамп), полягає в тому, щоб максимально стимулювати індивідуальне навчання за допомогою гнучкості різних форм його організації. У цій формі можуть поєднуватися заняття в аудиторіях з малими групами та індивідуальні заняття.

Метод проектів як система навчання спрямований на формування нового досвіду (знань, умінь, навичок) у процесі планування і виконання завдань практично-життєвої спрямованості, які поступово ускладнюються. Назва «проект» з'явилася через те, що цю систему спочатку використовували в інженерній освіті [5].

Отже, протягом історичного розвитку дидактичної теорії постійно здійснювалися спроби вдосконалення класно-урочної та інших систем організації навчання, пошуку таких форм навчання, які б могли забезпечити його індивідуалізацію і технологізацію.

Якщо розглядати форми організації навчання за кількістю учнів, можна виділити індивідуальну, групову та фронтальну. **Фронтальна форма організації навчальної діяльності учнів** передбачає спільну діяльність класу для реалізації навчальних завдань. Учні під керівництвом учителя одночасно виконують спільну для всіх роботу, обговорюють, порівнюють та оцінюють її результати. Це сприяє формуванню довірливих стосунків між педагогом та школярами, стійких пізнавальних інтересів. Фронтальна форма може бути реалізована в процесі проблемного чи пояснювально-ілюстративного викладу

матеріалу, виконання репродуктивних чи творчих завдань. При цьому необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, а не націлюватись на абстрактного ідеального учня, запобігати нівелюванню пізнавальних можливостей і рівня сформованості знань, умінь та навичок школярів.

Групова форма організації навчальної діяльності учнів передбачає поділ їх на групи для розв'язання однакових чи різних завдань. Під час поділу на групи слід брати до уваги індивідуальні особливості кожного школяра, його навчальні можливості для виконання завдання. Кількість учнів у групах має становити 3-6 осіб. Результати спільної роботи в групах за вмілого керівництва вчителя, стимулювання пізнавальної діяльності дітей завжди значно вищі порівняно з виконанням цього завдання кожним учнем самотійно. Робота в групі формує колективну відповідальність та індивідуальну допомогу кожному як з боку вчителя, так і з боку однокласників. Груповою формою роботи найбільш доцільна під час проведення практичних і лабораторних робіт з природничих дисциплін, формування навичок усного мовлення на уроках рідної та іноземної мов, уроків трудового навчання для розв'язання конструктивно-технічних завдань. Проте під час організовування групової роботи можуть виникнути певні труднощі: сильні учні іноді гальмують ініціативу і самотійність слабших; окремі групи не можуть ефективно працювати без ретельної і постійної допомоги з боку вчителя; робота в групах під час уроку іноді порушує ритм та чітку організацію заняття.

Індивідуальна форма організації навчальної роботи передбачає постановку перед кожним учнем спеціально дібраного відповідно до рівня його підготовки і навчальних можливостей завдання для самотійного розв'язання. Такі завдання спрямовані на роботу з підручником, навчальною і методичною літературою, джерелами інформації (довідники, словники, енциклопедії, хрестоматії, карти), на розв'язування задач, прикладів, організацію спостережень та експериментів, написання есе, творів, рефератів, доповідей. Індивідуальну роботу часто використовують у процесі програмованого навчання. У дидактичній літературі розрізняють індивідуальну й індивідуалізовану форми організації навчання. Індивідуальна характеризується тим, що учень виконує спільне для всього класу завдання, не контактуючи з іншими учнями, але в єдиному для всіх темпі. Індивідуалізована форма спрямована на самотійне виконання специфічних завдань з урахуванням індивідуального темпу навчально-пізнавальної діяльності кожного школяра. Важливими функціями вчителя є стимулювання пізнавальної діяльності, постійний контроль за виконанням завдань, своєчасна допомога у подоланні навчальних утруднень. Індивідуальну роботу можна організовувати на всіх етапах уроку: під час засвоєння нових знань, їх закріплення, формування вмінь і навичок, узагальнення і повторення навчального матеріалу, контролю знань. Та попри значні переваги індивідуальних форм роботи їхнім недоліком є обмеження спілкування між учнями, взаємодопомоги у навчанні.

Конкретними (специфічними) формами організації навчання є: урок-практикум, семінарське і факультативне заняття, навчальна екскурсія, співбесіда, індивідуальна та групова консультація, гурткова робота, домашня робота учнів.

Кожна із форм навчання має свою структуру, яка відображає впорядкованість усіх її елементів, ознак. Доцільність застосування певної форми визначається конкретною дидактичною метою, змістом і методами навчальної роботи.

Класно-урочна система є найпоширенішою формою організації навчання в багатьох країнах. Її суть полягає в тому, що вчитель проводить навчальну роботу з групою учнів постійного складу, однакового віку і рівня підготовки (клас) протягом певного часу і за встановленим розкладом (урок).

Урок - організаційна форма навчання в межах класно-урочної системи, що характеризується відносною завершеністю обмеженого в часі педагогічного процесу, який проводить учитель за певним розкладом із групою учнів постійного складу, однакового віку і рівня підготовки.

Порівняно з іншими формами організації навчання урок має специфічні і неспецифічні характеристики. *До специфічних належать:* відносно постійна на всіх стадіях процесу навчання група учнів (клас), керівництво вчителем пізнавальною діяльністю учнів з урахуванням їхніх особливостей, дотримання норм наповнюваності класу, оволодіння основами вивченого безпосередньо під час уроку. *До неспецифічних характеристик уроку належать* ті, які проявляються й в інших організаційних формах: мета навчання, зміст і методи роботи, місце навчання, час навчання та ін.

У навчальному процесі сучасної школи використовують нетрадиційні уроки, які передбачають формування пізнавального інтересу, активності й самостійності учнів (урок-вікторина, урок-подорож, урок-КВК, урок-змагання та ін.); інтегровані уроки, метою яких є вивчення навчального матеріалу декількох тем (блоків); міжпредметні (бінарні) уроки, які передбачають вивчення спорідненого матеріалу декількох предметів; театралізовані уроки, які викликають емоції, розвивають мислення, фантазію, уяву учнів.

Результативність уроку значною мірою залежить від реалізації комплексу соціальних і психолого-педагогічних вимог, зумовлених завданнями школи, закономірностями і принципами навчання. Ці **вимоги умовно можна поділити на такі групи:** *дидактичні* (мета і завдання уроку, оптимальний зміст, методи і форми навчання, принципи навчання), *психологічні* (урахування особливостей психічних процесів учнів), *організаційні* (раціональне використання часу, обладнання), *санітарно-гігієнічні* (температурний режим, попередження розумової перевтоми учнів, різноманітність видів діяльності), *виховні* (виховання творчого ставлення до праці, свідомої дисципліни, культури розумової праці).

Найбільшого поширення у педагогічній теорії і практиці набула класифікація уроків *за дидактичною метою* (Б. Єсіпов, М. Махмутов, В. Оніщук):

- уроки засвоєння нових знань;

- уроки формування і вдосконалення вмінь і навичок;
- уроки узагальнення і систематизації знань;
- уроки комплексного застосування знань, умінь і навичок;
- уроки перевірки і корекції знань, умінь і навичок;
- комбіновані уроки.

До основних структурних елементів уроку належать: перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань; повідомлення теми, мети й завдань уроку; мотивація навчальної діяльності учнів; сприйняття і засвоєння навчального матеріалу; узагальнення і систематизація знань; застосування знань на практиці, підбиття підсумків та повідомлення домашнього завдання. Залежно від типу уроку ці елементи посідають різне місце в структурі заняття і мають різну тривалість [1; 5].

Спеціальними, або додатковими, формами організації навчання, що доповнюють і розвивають класно-урочну діяльність учнів, є: практикум, семінарські і факультативні заняття, навчальні екскурсії, співбесіда, індивідуальні та групові консультації, домашня навчальна робота учнів.

До новітніх форм організації навчання у сучасному закладі освіти можна віднести **дистанційну та змішану форми організації навчання**. Для забезпечення дистанційної роботи використовуються різні форми комунікації. Зокрема,

Відеоконференція — це конференція в режимі реального часу онлайн. Вона проводиться у визначений день і час. Відеоконференція — один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і вчитель перебувають на відстані. Отже, обговорення й ухвалення рішень, дискусії, захист проєктів відбуваються в режимі реального часу. Учитель й учні можуть бачити одне одного, учитель має можливість супроводжувати лекцію наочним матеріалом.

Форум — найпоширеніша форма спілкування вчителя й учнів у дистанційному навчанні. Кожний форум присвячений певній проблемі або темі. Модератор форуму реалізує обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об'єднати в один великий. Наприклад, під час роботи малої групи учнів над проєктом створюються форуми для кожної окремої групи з метою спілкуватися під час дослідження щодо поставленого для групи завдання, потім — обговорити загальну проблему проєкту спільно, з залученням усіх учасників освітнього процесу (веб-конференція).

Чат — спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативної комунікації людей через інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-, відеочат. Найбільш поширений — текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що під час вивчення іноземної мови в дистанційній формі є важливим моментом. З освітньою метою у разі необхідності можна організувати спілкування в чатах з носіями мови. Це реальна можливість мовної практики, яка проводиться в

рамках запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проєктної діяльності, обміну інформацією.

Блог — це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Автор (учитель, один учень/учениця чи їх група) розміщує на сайті свого мережевого щоденника (блогу) допис (твір, есе) і надає можливість іншим учням прочитати й прокоментувати розміщений матеріал. В учнів з'являється можливість обговорити й оцінити якість публікації, зокрема й іноземною мовою, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок.

Електронна пошта — це стандартний сервіс інтернету, що забезпечує передавання повідомлень як у формі звичайних текстів, так і в інших формах (графічній, звуковій, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування викладача/викладачки й учня/учениці, а також учнів між собою.

Анкетування — для поточного контролю в ході дистанційного навчання зручно використовувати різноманітні анкети. Анкета є достатньо гнучким інструментом, оскільки питання можна ставити безліччю різних способів. У дистанційному навчанні після засвоєння кожної теми можна використовувати анкети, в яких учень/учениця може зробити самооцінку результатів навчання за такими показниками: зрозумів/ зрозуміла, можу розв'язати самостійно; зрозумів/зрозуміла, можу розв'язати з підказкою; не зрозумів/не зрозуміла, не можу розв'язати.

Соціальні мережі, служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні застосунки на кшталт Viber дозволяють створювати закриті групи, спільноти, чати, вести обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Серед поширених веб-ресурсів для дистанційного навчання: Moodle, Zoom, Google class, Google meet тощо.

Всі ці форми організації навчання оптимально застосовуються та комбінуються учителем під час організації освітнього процесу з метою забезпечення якісної та компетентнісної освіти для учнів.

3. Невід'ємною складовою організації навчального процесу є контроль, аналіз і оцінювання навчальної діяльності учнів. Це забезпечує ефективність навчання, мотивацію до нього, можливість якісного зрізу у освітньому процесі, побудову індивідуальної траєкторії навчання кожної особистості і т. д.

Структура контролю знань складається з їх перевірки, оцінки та обліку.

I	Перевірка	+	II	Оцінка	+	III	Облік	=	Контроль
---	-----------	---	----	--------	---	-----	-------	---	----------

Система аналізу і оцінювання знань учнів передбачає реалізацію таких **функцій**: навчальної, діагностичної, стимулюючої, виховної та прогностичної.

Основні принципи, що лежать у основі контролю знань — це об'єктивність і регулярність. Об'єктивність полягає у оцінюванні знань за

певними критеріями, регулярність означає забезпечення контролю на всіх етапах набуття знань.

До основних **видів контролю** належать: попередній, поточний, тематичний, періодичний, повторний, підсумковий, комплексний, самоконтроль.

Контроль та перевірка навчальної діяльності здійснюється через ряд методів. **Методи контролю** знань – це способи виявлення та оцінювання знань і фіксація їх результатів. Основними методами контролю є: спостереження за навчальною діяльністю учнів, усне опитування, письмова перевірка, графічна перевірка, тестування, перевірка на практиці (у лабораторії, майстернях, на екскурсіях тощо).

У процесі контролю та оцінювання навчальної діяльності учнів необхідно дотримуватися таких **вимог**: об'єктивності, систематичності і всебічності, диференційованості та врахування індивідуальних особливостей учнів, єдності вимог, гласності (учень має знати, за що отримав таку оцінку), доброзичливості, дотримання етичних норм.

Важливим елементом здійснення контролю є **оцінка**. Це показник результативності і якості освітньої діяльності. Оцінка може викликати задоволення своєю діяльністю чи незадоволення нею, впливає на емоції, бажання вчитися і прагнення здобувати нові знання. Критерієм оцінки знань учнів є точно обрана величина, що виступає вимірником якості і результативності навчальної діяльності. У історії українського шкільництва існували різні підходи до визначення критеріїв оцінки знань учнів. З 2000 р. у закладах середньої освіти України запроваджено 12-бальну шкалу оцінювання навчальних досягнень учнів.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень (учениця) розрізняє об'єкти вивчення
	2	Учень (учениця) відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
	3	Учень (учениця) відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання
II. Середній	4	Учень (учениця) з допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, може повторити за зразком певну операцію, дію
	5	Учень (учениця) відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило

	6	Учень (учениця) виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його(її) правильна, але недостатньо осмислена. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразком
III. Достатній	7	Учень (учениця) правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії
	8	Знання учня (учениці) є достатніми, він (вона) застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його (її) логічна, хоч і має неточності
	9	Учень (учениця) добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, уміє аналізувати й систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
IV. Високий	10	Учень (учениця) має повні, глибокі знання, здатний(а) використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення
	11	Учень (учениця) має гнучкі знання в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми
	12	Учень (учениця) має системні, міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення

Іншими формами оцінювання виступають **оцінне судження та емоційне ставлення**, що виражається у міміці, жестах, модуляціях голосу, зверненні до учня, коротких схвальних, виправляючих чи критичних зауваженнях вчителя.

У сучасному освітньому процесі надзвичайно ефективним способом підвищення досягнень учнів виступає **формуюче оцінювання**. Джон Хатті у

своїх дослідженнях ставить формуюче оцінювання на провідне місце серед корисних інтервенцій у навчанні [4].

Формуюче оцінювання ще називають «оцінювання, що допомагає вчитися». Воно полягає у пошуку вчителем та учнем у процесі навчання інформації, яка дозволяє зрозуміти як проходить процес навчання для того, щоб вчитель модифікував подальше навчання, а учень отримав зворотний зв'язок, що допомагатиме йому навчатися ефективно.

Вчитель, який використовує формуюче оцінювання:

- 1) Визначає цілі уроку та формулює їх зрозумілою для учня мовою;
- 2) Встановлює разом з учнями критерії оцінювання, тобто те, що буде мати вагу під час оцінки учня;
- 3) Використовує ефективний зворотній зв'язок;
- 4) Розрізняє функції підсумкової і формуючої оцінки;
- 5) Створює навчальну атмосферу, працюючи з учнями та батьками;
- 6) Формулює ключові запитання, що активізують мислення учнів;
- 7) Впроваджує самооцінку та дружню оцінку.

Учені визначають п'ять стратегій формуючого оцінювання:

- ціль (окреслення і пояснення учням цілей навчання та критеріїв успіху);
- діалог (організація на уроці дискусії, постановки питань, завдань, що надають можливість оцінити досягнення учнів);
- зворотній зв'язок (надання зворотного зв'язку учням і такій мірі, що сприятиме їх видимому прогресу);
- відповідальність (допомога учням у тому, щоб вони стали авторами свого процесу навчання);
- обмін (надання учням можливостей для взаємного використання своїх знань та вмінь).

Формуюче оцінювання сприяє покращенню результатів навчання, підготовці учнів до навчання протягом всього життя, вирівнює освітні шанси навчання і допомагає побудувати власну освітню траєкторію у навчанні.

У сучасних закладах освіти визначення рівня оволодіння учнями змістом навчального матеріалу та сформованості компетентностей може здійснюватися за **рейтинговою системою оцінювання** [3].

Запроваджуючи рейтингове оцінювання необхідно враховувати наступне: повне охоплення всього навчального матеріалу та всіх завдань; чітке визначення мінімуму знань, умінь та навичок, як необхідного поступу під час навчання; поділ змісту навчального матеріалу на чіткі блоки з визначенням критеріїв оцінювання якості їх опанування; відкритості і гласності процесу визначення рівня оволодіння знаннями; узгодження рейтингових показників з офіційно діючими критеріями оцінок у ЗСО.

Рейтингова система оцінювання ґрунтується на демократизмі, сприяє гуманізації навчально-виховного процесу, підвищенню відповідальності за виконання навчальних завдань, позитивно впливає на активізацію навчальної діяльності, стимулює учнів до систематичних занять.

Лекція 4. Сутність і зміст виховання у ЗСО. Функції, зміст і напрями роботи класного керівника

1. Виховання як категорія. Мета, завдання і структура процесу виховання
2. Принципи, закономірності та напрями виховання у ЗСО
3. Загальна характеристика методів виховання
4. Форми організації виховної роботи у ЗСО
5. Функції, форми і напрями роботи класного керівника

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
3. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.
4. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М. 2016. 473 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-рс.com.ua/product/73>

1. Виховання – це складний, багатогранний, цілеспрямований процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного, соціального розвитку.

Дефініція «виховання» вживається у педагогічній науці в чотирьох значеннях: у *широкому соціальному* – виховний вплив на людину з боку суспільства та соціального середовища, що може бути не лише позитивним, а із конфліктами і протиріччями. За таких обставин особистість може формуватися чи деформуватися, загартовуватися у боротьбі з труднощами чи «робити саму себе»; у *широкому педагогічному*, коли мається на увазі виховання у діяльності шкіл, технікумів, університетів та інших закладів, де персонал керується педагогічною теорією та практичними рекомендаціями; у *вузькому педагогічному*, коли виховання є цілеспрямованою виховною діяльністю педагога, для досягнення певної мети у колективі чи вихованні особистості; у *гранично вузькому* значенні, коли педагог вирішує конкретну індивідуальну проблему виховання чи перевиховання особистості [3; 4].

Структура процесу виховання передбачає:

- 1) оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки;
- 2) формування почуттів, як стійких емоційних відносин людини до явищ дійсності;
- 3) формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь якого знання);

4) формування умінь і звичок поведінки.

Згідно Закону України «Про освіту» (2017), **метою** освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Концепція НУШ (2016) зорієнтована на те, що виховний процес буде невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Нова школа буде плекати українську ідентичність. Нова українська школа буде виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства.

Виховання не буде зведено лише до окремих «занять із моралі». Виховання сильних рис характеру та чеснот здійснюватиметься через наскрізний досвід. Усе життя Нової української школи буде організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей. У формуванні виховного середовища братиме участь увесь колектив школи. У закладах буде створюватися атмосфера довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті. Ключовим виховним елементом стане приклад учителя, який покликаний зацікавити дитину. У Новій українській школі будуть виявляти індивідуальні нахили та здібності кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації. У цій справі Нова школа буде тісно співпрацювати з позашкільними закладами освіти. Допомогати формувати оптимальну траєкторію розвитку кожної дитини будуть висококваліфіковані психологи та соціальні педагоги. Буде запроваджено програми із запобігання дискримінації, насильства та знущанням у школі. Відносини між учнями, батьками, вчителями, керівництвом школи та іншими учасниками освітнього процесу буде побудовано на взаємній повазі та діалозі.

Зокрема, сучасна нормативно-правова база освітнього процесу направлена на те, щоб викоринити негативний вплив та сприяти вихованню повноцінної, гармонійної особистості, прибрати таке явище як булінг.

Булінг (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок

чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Мета виховання на сучасному етапі передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) формування у молоді національної свідомості, бажання працювати задля розквіту держави;
- 2) забезпечувати вироблення поваги до історії і культури рідного народу, його мови, традицій і звичаїв;
- 3) підвищення духовної культури особистості, вдосконалення її світоглядних позицій;
- 4) розвиток соціальної активності молоді;
- 5) вдосконалювати індивідуальні здібності вихованців, забезпечувати можливість їх реалізації;
- 6) сприяти зміцненню їх фізичного і психічного здоров'я;
- 7) сприяти усвідомленню молоддю зв'язку між ідеями індивідуальної свободи, законними правами, громадською відповідальністю тощо.

2. Серед закономірностей процесу виховання можна виокремити: єдність біологічних і соціальних чинників; пріоритет загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей у змісті виховання; провідна роль сім'ї у вихованні дітей; виховання у діяльності; провідна роль діяльності у розвитку і формуванні особистості.

До основних **принципів**, на яких ґрунтується виховання належать: народності, демократичності, природовідповідності, гуманізму, неперервності, індивідуалізації та диференціації, єдності виховання і життєдіяльності, етнізації, послідовності і систематичності, культуровідповідності, опори на позитивне в людині та її вчинках, єдність вимог і поваги до особистості тощо.

Критерієм вихованості особистості є не лише знання законів, правил і норм поведінки, а і особливості конкретних дій у певній ситуації відповідно до визначених правил і норм.

До **напрямів** виховання, за якими здійснюється робота у закладах освіти відносять розумове, морально-духовне, трудове, фізичне, естетичне, економічне, статеве, екологічне, громадянське, патріотичне, правове тощо [5].

Розумове виховання характеризується як процес оволодіння знаннями, навичками, вміннями, компетентностями з різних галузей, розвитком пізнавальних здібностей, формуванням наукового світогляду. Першочергове завдання розумового виховання є забезпечення інтелектуального розвитку,

підготовка до проведення наукових досліджень і впровадження їх результатів у практику.

Духовно-моральне виховання полягає у засвоєнні правил, принципів, норм поведінки стосовно інших людей та суспільства в цілому. Моральне виховання виявляється у прояві почуттів вихованця, його переживань, емпатії, реакцій на ситуації і події, що виникають у житті, вчинки та поведінку у цих ситуаціях.

Трудове виховання спрямоване на вихованні у молодих людей поваги до праці, шани до наслідків людської діяльності, вміння працювати у колективі, творчо і відповідально підходити до виконання своїх обов'язків, розуміння, що від рівня освіченості залежать майбутні досягнення у професійній діяльності.

Фізичне виховання включає зміцнення здоров'я, підвищення працездатності вихованців, прагнення до систематичних занять фізкультурою, рухової активності, вмінь і навичок доглядати за своїм тілом, поставою, здійснювати посильні і необхідні фізичні навантаження, правильно загартовуватися, любов до спорту тощо.

Естетичне виховання передбачає вироблення вміння сприймати красу природи, мистецтва, красу повсякденного життя; розвиток естетичного смаку; вміння оцінювати естетичність того чи іншого явища, виробу, бачити прекрасне у людині тощо.

Економічне виховання характеризується формуванням економічної свідомості учнів, економічного мислення, вихованням розумних матеріальних потреб, уміння ефективно розпоряджатися коштами, швидко оволодівати новими формами і методами діяльності, бережливо ставитися до результатів своєї праці та праці інших людей тощо.

Статеве виховання – це надання знань здобувачам освіти про взаємини між чоловічою і жіночою статтю, особливостями у поведінці; здатність розуміти почуття людей, зокрема іншої статі; враховувати і поважати специфічні статеві їх особливості у процесі спільної діяльності; виробити правильне розуміння дорослості (ознаки, прояви, якості); формувати свідоме, відповідальне відношення до побудови сім'ї, рівноправність батька і матері у родині тощо.

Екологічне виховання характеризується постійним інформуванням здобувачів освіти про проблеми навколишнього середовища, природи, їх вплив на здоров'я населення; бережливе ставлення до природних ресурсів та примноження природних багатств, можливостей у розподілі і переробці сміття тощо.

Громадянське виховання передбачає формувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Патріотичне виховання характеризується любов'ю до своєї Батьківщини, її звичаїв, традицій; повагою до батьків, роду, прадідів, їх

настанов; любов'ю до своєї мови, історії, їх знанням; прагненням вдосконалювати та розвивати власну культуру, державу, представляти її на міжнародному рівні тощо.

3. Метод виховання – це спосіб впливу вихователя на свідомість, волю та поведінку вихованця для формування у нього стійких переконань та бажаних норм поведінки.

Прийом виховання – це частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання.

Засоби виховання – це надбання матеріальної і духовної культури, форми і види виховної роботи, що покликані підвищити дієвість методів у виховання особистості. До засобів виховання належать: наукова і художня література, театральне, художнє мистецтво і кіномистецтво, природа, праця, ігри, гуртки, казки, легенди, звичаї, обряди тощо.

Методи виховання класифікують залежно від функціональної спрямованості. За Кузьмінським А.І. та Омелянцем В.Л. виділяють такі групи методів:

- формування свідомості та переконань (переконування, приклад, вимога). Метод переконування може бути реалізований через систему таких прийомів, як пояснення, бесіда, умовляння, диспут, звернення до совісті і честі. Метод прикладу передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування, тобто створення позитивного прикладу, своєрідного ідеалу для наслідування. Вимога, як метод педагогічного впливу на свідомість вихованця покликаний викликати, стимулювати чи загальмувати окремі види його діяльності. Розрізняють безпосередню та опосередковану вимогу залежно від її спрямованості на конкретну людину чи на колектив, що переадресовує її на конкретну людину. Опосередкована вимога може бути прямою чи непрямою (прохання, довіра, схвалення, порада, натяк, осуд, недовіра, погроза). Методу вимог особливого значення надавав А.С. Макаренко, який говорив: «якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї».

- організації діяльності та формування поведінки (вправи, привчання). Вправи передбачають багаторазове свідоме виконання дій, з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування умінь і навичок. Привчання, на відміну від вправ, містить елемент примусу та обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці.

- стимулювання і коригування поведінки і діяльності особистості (схвалення, покарання, метод «вибуху» за А.С. Макаренком). Зокрема, метод «вибуху» є дуже радикальним та може застосовуватися з метою перевиховання, якщо вихователь досконало знає індивідуальні особливості вихованця, створив позитивний соціальний клімат, у якому перебуває вихованець і володіє особливою педагогічною майстерністю.

Педагоги Власова О.І. та Марушкевич А.А. класифікували методи виховання за такими групами:

- методи переконання (пояснення, розповідь, бесіда, лекція, диспут, дискусія);

- тренувальні методи (режим праці і відпочинку, вправи, доручення);
- методи стимулювання (педагогічна вимога, схвалення, визначена перспектива, осуд, громадська думка, покарання, змагання, заохочення);
- методи самовиховання (орієнтація на приклад із життя, аналіз ідеальних явищ, гартування волі, усвідомлена жертівність, участь у добродійній діяльності) [2].

4. Форми організації виховної роботи визначаються змістовою складовою виховання, специфікою навчального закладу, кількість учасників, рівнем взаємодії між вихователем і вихованцями тощо.

Виділяють *загальні форми* виховної роботи такі як, індивідуальні, парні, групові та колективні. Індивідуальна форма виховання є ключовою, оскільки передбачає постійну роботу вихованця над собою з метою вдосконалення, поповнення світоглядних уявлень, виробленням поглядів, переконань, позицій.

Парна форма роботи (педагог-вихованець, вихованець-вихованець) передбачає взаємодію двох осіб з метою надання підтримки вихованцю з боку духовно сильнішої особистості, допомога у обранні правильного життєвого шляху, реалізації ідей за підтримки наставника.

Групові форми виховної роботи характеризуються врахуванням педагогом індивідуальних зацікавлень вихованців і згрупування їх за інтересами для проведення заходів, допомагають виявити лідерів і розвивають потенційні можливості учасників виховних груп.

Колективні форми виховної роботи забезпечуються шляхом постановки єдиної для всіх мети і зосередження уваги вихованців на її реалізації; посилюють дисциплінованість.

До поширених *спеціальних форм* організації виховної роботи належать: виховні бесіди, диспути, тематичні вечори, зустрічі з відомими людьми, конференції, конкурси, екскурсії, гуртки, презентації, науково-пошукова діяльність тощо.

5. Класний керівник забезпечує виховну роботу у групі і відповідає за її перебіг перед керівництвом. Він проводить з вихованцями різні виховні заходи, залучає їх до самовиховання, сприяє становленню дружніх, доброзичливих стосунків у колективі.

До **функцій класного керівника** належать: виховна (формування світогляду вихованців, їх моральних, естетичних, фізичних, вольових якостей особистості), організаторська (планування, організація, проведення виховних заходів, підведення підсумків тощо), координаційна (узгодження і приведення до відповідності задумів, їх часове розмежування, розподіл обов'язків у класному колективі), соціально-спрямовуюча (спрямування життєдіяльності вихованців з урахуванням індивідуальних потреб кожної особистості, колективу в цілому та потреб суспільства) [1; 5].

Діяльність класного керівника передбачає такі **напрямки роботи**:

- вивчення документації вихованців для усвідомлення рівня спілкування з кожним з них;

- організація колективу з метою встановлення доброзичливих стосунків між всіма членами, налагодження взаємозв'язків, взаємопідтримки, вияв лідерів та аутсайдерів;
- формування відповідального ставлення до навчання, підвищення культурного рівня здобувачів освіти, залучення їх до спілкування, різноманітних виховних заходів;
- сприянні забезпеченню здорового способу життя у навчальний і позанавчальний час;
- прищеплення поваги до результатів власної діяльності та праці інших людей тощо.

Зміст роботи класного керівника передбачає освітньо-навчальну роботу, діяльність спрямовану на моральне виховання, заняття з праці і техніки, фізкультурно-оздоровчу роботу, розважально-ігрову роботу, заняття з різними видами мистецтва і т. д. Він реалізується через проведення класних годин, етичних бесід, зустрічей, екскурсій, обговорення книг, культпоходів, свят, виставок, колективних творчих справ, спартакіади, конкурсів, змагань, тематичних вечорів та ранків, читацьких конференцій, диспутів, прогулянок і т. д.

Модуль II. Історія педагогіки: узагальнена характеристика і персоніфікований підхід

Лекція 5. Виникнення освіти і виховання. Історія зарубіжної педагогіки з VI до XVI ст.

1. Предмет і завдання історії педагогіки. Підходи світової науки до виникнення виховання як суспільного явища. Виховання у первісному суспільстві.

2. Виникнення перших шкіл.
3. Виховання у Древній Греції. Давньогрецькі філософи про виховання.
4. Освіта у Стародавньому Римі.
5. Система освіти епохи Середньовіччя.
6. Освіта в епоху Відродження. Гуманістичні ідеї освіти і виховання.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки: навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

1. Освіта, навчання і виховання — процеси соціальні, історично зумовлені, в яких завжди відображаються цілі та інтереси панівних класів суспільства, а також їх політичних партій. Щоб правильно зрозуміти

закономірності цих процесів, необхідно знати історію розвитку освіти, виховання, школи та педагогічних теорій від найдавніших часів до наших днів.

Історія педагогіки – це наука, що досліджує ретроспективне становлення та розвиток освітніх систем від найдавніших часів до наших днів, погляди провідних педагогів минулого на освіту і виховання, їх прогресивність та актуальність у сучасних умовах.

Предметом історії педагогіки є вивчення історичних закономірностей розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди з найдавніших часів до наших днів.

Серед завдань історії педагогіки як науки: отримання достовірних наукових знань про закономірності розвитку різних педагогічних явищ і трансформацію різних педагогічних теорій, обумовлених цими явищами; аналіз боротьби прогресивних і консервативних тенденцій в розвитку педагогіки; розкриття з наукових позицій причин якісних змін в розвитку педагогіки; встановлення шляхів, якими йшов процес формування нового теоретичного змісту педагогічної науки (генезис прогресивних начал педагогічної теорії).

Підходи світової науки до виникнення виховання як суспільного явища можна охарактеризувати з позиції щодо того, як вчені пояснювали природу виховання. Зокрема, представники **біологічної теорії** (французький етнограф Ш. Летурно, англ. соціолог Г. Спенсер) вважали, що виховання не є специфічною, характерною особливістю людського суспільства, що воно – біологічне явище, властиве усім живим організмам. Вони відкидали усвідомлений характер виховання і вбачали в ньому «спокійно-природнє» явище. Прихильники **психологічної теорії** (зокрема американський історик і теоретик педагогіки П. Монро) переконані, що виховання ґрунтується лише на несвідомому бажанні дітей наслідувати поведінку дорослих, а наслідування, у свою чергу, є механізмом і сутністю виховного процесу. Згідно з **релігійною теорією** (нім. педагог К. Шмідт), у вихованні людини виявляється насамперед, творча дія Бога, який, створивши людей, дав їм здібності виховувати дітей. Представники **трудової теорії** (нім. соціологами К. Марксом і Ф. Енгельсом) стверджували, що поштовхом до виникнення виховання було виробництво найпростіших знарядь праці та пов'язана з цим необхідність передавати молодому поколінню знання й уміння їх виготовлення й користування ними. За **соціокультурним** підходом виховання розглядається як результат накопичення досвіду соціальної, виробничої, мистецької і професійної культури для забезпечення оптимальної соціалізації у суспільстві підростаючого покоління. Серед представників соціокультурного підходу українські педагоги А.М. Бойко, О.А. Дубасенюк, Л.Г. Коваль, М.В. Левківський, О.В. Сухомлинська. *Однак усі вчені сходяться на тому, що виховання виникло з потреби батьків передати дітям усе те, що вони створили у власній практиці, свої погляди на навколишню дійсність.*

Виховання у своєму розвитку пройшло немалий шлях у сотні тисяч років. Первісне суспільство мало певні періоди розвитку: дородове

суспільство, родова община, розпад первісного ладу. У кожному з цих періодів виховання підростаючого покоління мало свої особливості.

Період дородового суспільства (від найдавніших часів до 200 тис. років тому) був періодом завершення процесу біологічного становлення людини. Організованих форм виховання на цьому етапі не було. Діти через спостереження й наслідування переймали досвід дорослих. Беручи безпосередньо участь в усіх видах діяльності (збирання плодів, рибальство, полювання та ін.), вони поступово залучалися до життєдіяльності стада. У цей період виникають елементи навчання. Старші навчали дітей дотримуватись племінних традицій, переказуючи їм те, що знали самі (певні правила гігієни, статевих стосунків, збереження здоров'я і т. д.). Такі правила передавалися із покоління в покоління як абсолютні істини [3].

За родового устрою (приблизно 40-7 тис. років тому) людські стада перетворюються на колективи родичів – роди. Мета виховання полягала у передачі підростаючому поколінню трудових навичок, способів поведінки, релігійних уявлень, традицій, звичаїв і обрядів. Зміст і характер виховання дітей залежали від умов життя та характеру трудової діяльності дорослих. У родовій общині сім'я ділилась на три вікові групи: діти і підлітки всієї общини; дорослі, що були повноцінними і рівноправними учасниками життя і праці; особи похилого віку, які годували і доглядали дітей.

До 10-12 років хлопчики і дівчата виховувались разом і жили на половині своїх матерів, ходили з ними збирати їжу, гралися у вільний час. У період статевого дозрівання, хлопці-підлітки переходили у стан неодружених чоловіків, а дівчата – у стан жінок. Хлопців готували переважно до чоловічих видів діяльності (мисливства, рибальства, виготовлення знарядь праці), дівчаток – до жіночих (збирання рослинної їжі, ведення домашнього господарства). Тим самим, виховання здійснювалося залученням дітей до конкретних видів трудової діяльності, де вони включалися в систему виробничих відносин і міжособистісних стосунків дорослих людей.

Важливим етапом у вихованні була організація переходу підростаючого покоління в групу дорослих, який супроводжувався спеціальним ритуалом – ініціацією – це система випробувань (голодом, вогнем, биттям палицями), яка мала засвідчити наявність у людини фізичних і духовних якостей.

На останніх етапах розвитку **матріархату** з'явилися перші в історії заклади для життя і виховання підростаючого покоління, окремо для хлопчиків та дівчаток. До виховання дітей залучали збагачених досвідом старців. То були перші в історії людства вихователі (привчали до виконання релігійних обрядів і святкових ритуалів, навчали ігор, танців, співу, розповідали перекази, повідомляли історію роду і племені).

Із розвитком **патріархату** виникає моногамія, а з нею – сім'я. У сім'ї керівну роль виконує чоловік, а жінка і діти підкорялися главі сім'ї. З'являються перші в історії людства організаційні форми виховання: дитячі ігри, традиції, звичаї, ритуали і т. д. У період розвинутого патріархату виникає вузликове письмо – об'єднання різних знаків, за допомогою яких передавалися найважливіші життєвонеобхідні знання та навички. З розпадом первісного

ладу з'являється первісна форма письмового запису – піктографія, або малюнкове, образне письмо. Воно складалося з окремих малюнків, які наносили на кору бересту, шкіру, кістки.

Для періоду *розпаду первісного ладу* (7-6 тис.) характерним є виникнення сусідських общин, становлення моногамної сім'ї, майнове розширення суспільства. У цей період зростає роль сімейного виховання. Поява станів (вожді, жерці, старійшини) трансформувала загальну мету в окремі цілі для кожного стану. Ідеал вождя орієнтував виховання на підготовку до війни і керівництва общиною. Ідеал жерця – розвиток інтелекту й підготовку до відправлення релігійних обрядів і ритуалів. Ідеал общинників – підготовка до праці. З'являється прагнення панівних груп населення відокремити розумове виховання від фізичної праці. «Будинки молоді» поступово перетворювалися на спеціальні заклади для дітей знаті, яких звільняли від фізичної праці.

Таким чином, за первіснообщинного ладу виховання як суспільне явище пройшло шлях від стихійного й обмеженого до спеціально організованих форм інтелектуальної підготовки підростаючого покоління.

2. Найдавнішими у людській цивілізації вважаються *пиктографічні школи майя*, що виникли за 7 тис. років до н.е. на території Південної Америки. Пізніше з'явилися школи у країнах Сходу: Шумері, Єгипту, Китаю, Індії (III-II тис. до н. е). Поява закладів освіти у цих країнах була покликана розвитком ремесла, зростанням ролі міст, торгівлі, виникнення різних систем письма (шумерське, єгипетське, китайське та ін.), становленням апарату державної влади тощо. З виникненням писемності, математики, астрономії, прикладних наук, виникла необхідність довготривалого, планомірного, систематичного навчання [3].

Зокрема, *школи в Шумері* (територія Дворіччя – між річками Тигр і Євфрат) виникли у середині III тис. до н.е. Головне завдання – підготовка писарів, навчання їх клинопису (комбінації вертикальних і горизонтальних рисок, налічувалось до 600 знаків). Такі школи називали “будинками глиняних табличок”. Учні також засвоювали знання з ботаніки, математики, граматики, літератури, географії. Навчання в таких школах було тривалим і коштувало дорого, тому вчилися лише діти знаті.

У *Єгипті* школи з'явилися у IV-III тис. до н.е. водночас з виникненням писемності. У той період існували школи двох типів: школи жерців (школи каліграфічного письма) та школи писців (школи ієратичного письма). Школи жерців розташовувалися при храмах та у них навчалися хлопчики із жрецьких родин (пануюча каста у Єгипті). Вони вивчали ієрогліфи (читання), письмо, арифметику, астрономію та релігію. Навчання тривало 10 років, оскільки тяжко давалось вивчення магії, чаклунства, народної медицини та ієрогліфічне письмо. У школах писців готували майбутніх державних чиновників Єгипту. Це було спровоковано потребами господарського, суспільного життя, необхідністю вміти управляти державою. Майбутні чиновники навчались читанню, грамоті, арифметиці, гімнастичним вправам, плаванню, гарним манерам.

В Індії (III тис. до н.е.) виховання було кастовим. Існували школи для двох вищих станів: школа брахманів і школа кшатріїв. Школу брахманів очолював учитель, термін навчання 10-12 років (від 6-12 до 22-24 років). Діти жили у будинку вчителя і крім навчання поралися у його господарстві. У школі брахманів з дітей найвищої касты готували служителів Бога, які все життя вивчали Веди (святих книга). У школах кшатріїв навчалися діти нижчих каст (шляхетської, військової). Вивчали зброю, їзду верхи, гімнастичні вправи, а також математику, поезію, музику, етику і танці. Найнижчі касты не могли здобувати освіту.

У Китаї писемність виникла в II тис. до н.е., що сприяло виникненню навчальних закладів. Перші навчальні заклади мали назви: Сян, Сюй, Сюе. Навчання було тривалим (більше 15 років) і доступним лише дітям із заможних родин. Зміст навчання у школах древнього Китаю передбачав вивчення мистецтва «Лю-і», етикету, письма (ієрогліфи – 3-4 тис. знаків), лічби, музики, стрільби з лука, керування колісницею. Основні методи: запам'ятовування, наслідування, обмеження свободи і ініціативи, суворі дисципліна, тілесні покарання.

Для підготовки чиновників діяли спеціальні навчальні заклади: юридичні, медичні, математичні, художні. Було відкрито вищі аристократичні школи, де навчали ораторського мистецтва, філософії, релігійної моралі, астрономії, медицини та ін. Досконале знання стародавніх текстів, вміння вміло тлумачити та використовувати висловлювання мудреців, писати твори та коментувати стародавню мудрість - це зміст навчання у державній та приватній китайських школах, що протягом кількох тисячоліть вважалося у Китаї наукою.

Першу приватну школу в Китаї відкрив **Конфуцій**. Він вивчив понад 3 тисячі осіб. У філософських школах вивчали ораторське мистецтво, логіку, вміння вести полеміку, дискутувати. Саме в Китаї вперше було впроваджено складання екзамену для тих, хто хотів стати вченим або чиновником.

3. У Давній Греції, що складалася з невеликих рабовласницьких держав, найоригінальніша система виховання існувала в Спарті і в Афінах. Спільним в обох системах було те, що вони призначалися для виховання заможного повноправного населення в дусі зневажливого ставлення до фізичної праці й до людей праці (неповноправного населення і рабів) [1].

У **Спарті** виховання мало військово-фізичний характер, завданням якого була підготовка мужнього, фізично розвиненого, загартованого й витривалого воїна-захисника земельної аристократії. Виховання було державним і суворо контролювалось з боку держави з перших днів народження дитини: новонароджених оглядали і повертали батькам лише здорових дітей. З 7 років хлопчиків, які до цього жили вдома, віддавали у державні навчально-виховні заклади (агели), в яких вони перебували до 18 років під наглядом вихователів-педономів. В агелах особлива увага надавалась фізичному вихованню: привчали зносити голод, холод, спеку. Вони спали на земляній підлозі на твердій підстилці, отримували на рік один плащ, погано харчувались. Майже весь час їх тренували в бігу, стрибках, метанні списа та

диска, у боротьбі, а на дозвіллі вони вчилися співати військових пісень і грати на музичних інструментах. Вихованці брали участь в нічних облавах на рабів (криптіях): ловили любого раба та вбивали його. З 15 років мали право носити зброю. У 16 років проводились публічні випробування – агони – своєрідний екзамен, на якому, в присутності батьків, дітей публічно пороли. Багато дітей не витримувало і помирало.

Розумовому вихованню дітей і молоді в Спарті приділялося мало уваги. Юнаків 18-20 років об'єднували в групи ефебів, у яких вони відбували військову службу. Дівчата також проходили військову службу, щоб під час походів чоловіків тримати в покорі рабів і охороняти місто.

Афінська система виховання відрзнялася від спартанської. Афінці прагнули до поєднання розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку. Мета виховання – гармонійно розвинена особистість («калокагатія» – внутрішня та зовнішня досконалість).

До 7 років хлопчиків і дівчаток виховували в сім'ї. Відтак хлопчики навчались в школах, а дівчатка здобували домашнє, сімейне виховання, привчались до домашнього господарства. Хлопчики 7-14 років навчались у приватних школах граматистів і кіфаристів. Заняття проводили вчителі, які називались дидасками (від гр. «дидаско» - навчаю). Учнів додому і в школу супроводжували раби-педагоги. У школах граматистів навчали писати, читати, лічити. У школах кіфаристів (музики) учнів, крім елементарної грамоти, вчили співати, грати на музичних інструментах, декламувати уривки з «Одісеї», «Іліади» та ін. З 14-15 років підлітки та юнаки навчались у школі палестри (школі боротьби) п'ятиборства (біг, стрибки, боротьба, метання диска і списа), а також плавання. Юнаки 17-18 років з родин заможних аристократів виховувались у гімнасіях, в яких вивчали філософію, політику, літературу та займалися гімнастикою. Юнаки 18-20 років готувалися до військової служби (вивчали зброю, морську справу, військові статuti, державні закони).

З IV ст. до н.е. до I ст. н.е. грецька культура поширилась на величезні території. Цей період грецької історії називають епохою еллінізму. Освіта стає громадською справою, особливе службове становище посідає вчитель. У школах починають вчитися і дівчата. Створюються підручники.

Система освіти в цей час складалася з таких ланок: елементарна школа грамоти (7-12 pp.); граматична школа (12-15 pp.); гімнасії (15-18 pp.); ефебії (18-19 pp.); філософська школа (20-22 pp.).

Саме у Афінках виникли перші педагогічні теорії. Їх пропагували Древнегрецькі філософи того часу: Сократ, Платон, Арістотель, Демокрит. Наприклад, **Сократ** заперечував пізнання світу і природи через їх недоступність людському розуму і переконував, що людина має пізнавати саму себе і вдосконалювати свою «мораль». Це, на його думку, головна мета виховання. Сократ вів бесіди з питань моралі і шляхом постановки запитань його слухачі знаходили відповіді (істину), він сам при цьому не пропонував готових висновків. Такий стиль ведення бесіди здобув назву «сократівський» або еврестичний.

Платон (учень Сократа) у своїх творах «Держава» і «Закон» накреслив проект нової системи виховання дітей і молоді у рабовласницькій державі. Діти до 7 років повинні виховуватися на «майданчиках» біля храмів жінками-виховательками, що призначені державою. Головні методи виховання ігри, казки, бесіди тощо. З 7 до 12 років учні відвідують державну школу, де вчать писати, читати, рахувати, музиці і співу. Діти 12-16 років вчаться у школі фізичного виховання – палестра, а нездібні відсіваються у ряди землеробів і ремісників. З 18-20 років – ефебія – посилена військова підготовка. З 20 років юнаки, що не виявили здібностей до наук, ставали воїнами, а решта до 30 років вивчали арифметику, геометрію, астрономію, музику і готувалися до державної служби. Особи з 30 до 35 років мали можливість вдосконалювати знання, щоб стати на чолі держави. Проте після 50 років державний діяч звільнявся від виконання обов'язків, але міг продовжувати вчитися та самовдосконалюватися.

Хоча педагогічна система Платона побудована на інтересах рабовласників, не приймає до уваги виховання рабів та не передбачає для заможних трудово виховання, вона має ряд прогресивних на той час думок: про необхідність виховання дошкільників, фізичне виховання, розширення програми навчання, створення державної системи виховання, освіти для дорослих і навчання людини протягом всього життя.

Аристотель (учень Платона) вперше вивів основні положення логіки та у 335 році до н.е. заснував у Афінах філософську школу – Лікей. На його думку, виховання хлопчиків має здійснюватися державою, що визначає його зміст і мету; розвивати у людини вищі якості душі - розумові і вольові. Аристотель пропонував власну вікову періодизацію, що відповідає природі дитини: від народження до 7 років (сімейне виховання засобами гри, казки, музики, загартування, моральні бесіди), від 7 до 14 років (державна школа, де вчать читати, писати, лічити, музики), від 14 років до 21 (середня освіта, що передбачає вивчення літератури, філософії, історії, математики, астрономії, музики). Для дівчат програма навчання була обмеженою.

Демокрит – філософ-матеріаліст, що створив атомістичну теорію світу і визнав можливість його пізнання. У своїх працях Демокрит відстоював принципи природовідповідності, гармонійного розвитку людини, трудовому вихованню молоді, використанню вправ у вихованні моральної поведінки. Метою виховання за Демокритом є підготовка молоді до реального життя на землі та оволодіння знаннями про природу.

Після завоювання римлянами Афін та перетворення їх на колонію, багато древнегрецьких філософів було вивезено до Риму у статусі рабів знатних римлян, що прислужували їм та водили дітей до школи. Саме тоді рабів-філософів почали називати «педагогами» [2; 3].

4. Історія Стародавнього Риму ділиться на два відмінних один від одного періоди: республіканський період (VI-I ст. до н. е.); період Римської імперії (30 р. до н. е.-476 р. н.е.). Римське виховання на всіх етапах переслідує, перш за все, практичні цілі. Діти з простих сімей отримували практичну трудову підготовку, а дітей привілейованих громадян готували до активної державної

діяльності. Першочерговою справою було вироблення у представників всіх верств населення патріотизму.

Елементарні школи існували ще у III ст. до н. е. Вони обслуговували вільнонароджене з середнім достатком населення (плебеїв). Тут навчали читати, писати і рахунку. У ці школи допускалися і дівчатка. Заможні римляни надавали перевагу домашньому початковому навчанню своїх дітей.

У середині II ст. до н. е. виникають *граматичні школи* для дітей найбільш заможного населення. Тут навчалися хлопчики з 11-12-річного віку, які отримали попередню домашню підготовку, і до 15 років. Це були школи підвищеного типу, їх прототипом стали афінські гімнасії. У них вивчали грецьку і латинську мови та літературу, риторику, теорію словесності, поетику, історію. Ці школи були спрямовані на оволодіння ораторським мистецтвом майбутніх управлінців держави.

За часів імперії вигляд граматичних шкіл зберігається. Важливе досягнення у цьому відношенні пов'язане з розвитком жіночої освіти: у I-II ст. поряд з чоловічими граматичними школами виникають і жіночі.

У II-I ст. до н. е. виникають *риторичні школи*, які були вищим ступенем шкільної римської освіти. Вони готували юнаків із найбільш заможних сімей до майбутньої державної діяльності. Тут за досить високу плату оволодівали ораторським мистецтвом, вивчали у великому об'ємі філософію, риторику, правознавство, давалися деякі відомості з математики, астрономії, музики. Отже, у римських школах всіх типів з обов'язкового переліку повністю виключене фізичне виховання і майже відсутня музика.

Крім того, у період існування Римської імперії було відкрито й риторичні школи для жінок, а також спеціальні школи для підготовки лікарів, юристів, архітекторів та інших спеціалістів. У Римі виникає вища школа університетського типу (Атенеум).

В останні роки імператорського періоду занепадає римська культура і це знаходить відображення в освіті і вихованні підростаючого покоління. У школах панує формалізм, риторика вироджується у зовнішнє красномовство, падає моральність. У кінці Римської імперії, коли християнство стає панівною релігією, на посади вчителів все більше попадають представники християнського духовенства. Навчально-виховна робота набуває поступово релігійного характеру. Оскільки християнська церква не підтримувала освітньо-виховних ідеалів античності, то до кінця епохи древнього світу (IV-V ст.) значно знизився той рівень освіченості, який було досягнуто у стародавніх Греції і Римі.

Древньоримська теоретична педагогіка представлена передусім **М.Ф. Квінтіліаном**. Марк Фабій Квінтіліан (42-118 рр.) – видатний римський педагог. Протягом 20 років утримував відкрити ним риторичну школу, яка стала першою державною риторичною школою у Римі.

М.Ф. Квінтіліан – основоположник педагогічної літератури. Він написав перший в історії трактат з педагогіки, який називається «Про виховання оратора». Тут вперше дається закінчена система педагогічних (здебільшого дидактичних) вказівок. Настанови М.Ф. Квінтіліана мають

загальнопедагогічний характер, хоч він і говорить про підготовку майбутнього оратора. Кінцеву мету виховання М.Ф. Квінтіліан вбачає у підготовці високоосвіченого оратора: кожна вільна людина повинна вести активне громадське життя, а це можливо тільки за умови оволодіння ораторським мистецтвом. За його вченням, будь-яка повноправна людина наділена від природи певними даруваннями. «Тупих» дітей немає, мова може йти лише про кращі чи гірші дарування. Тому за умови щасливого поєднання природних дарувань і виховання майже кожний може стати оратором. При цьому визначальну роль педагог надає вихованню [3].

М.Ф. Квінтіліан був прихильником суспільного шкільного виховання дітей. М.Ф. Квінтіліан робить ряд цінних вказівок і щодо сімейного виховання. Особливо наголошував, щоб батьки і всі особи, які оточують дитину, були високоморальними і розмовляли з нею чистою класичною без місцевих діалектів мовою, адже майбутньому оратору необхідно гарно розмовляти.

Він висуває ряд важливих дидактичних вимог. Насамперед це такі як одночасне вивчення кількох навчальних предметів при певному їх чергуванні між собою, поєднання заучування і осмислення матеріалу, врахування індивідуальних можливостей учнів, необхідність радісного навчання тощо.

Щодо вивчення грамоти М.Ф. Квінтіліан робить спробу удосконалити буквоскладальний метод, пропонуючи здійснювати одночасне засвоєння зовнішнього вигляду і назв букв, підкреслюючи при цьому значення наочних прийомів.

М.Ф. Квінтіліан вперше в історії педагогіки формулює ряд вимог до вчителя. Найважливіші з них такі: вчитель повинен любити дітей, бути для них хорошим прикладом у всьому, розмовляти чистою і грамотною мовою, бути освіченим. Для роботи у школі підвищеного типу вчитель обов'язково повинен попередньо працювати певний час в елементарній школі.

5. Епоха Європейського Середньовіччя охоплює часовий період VI – початку XIII ст. Від часів Римської імперії вона унаслідувала християнську релігію в її західному різновиді відомому як католицизм (з 1054 р.). Християнська церква стала головною ідеологічною силою, яка визначала весь розвиток культури і освіти в цю епоху. Церква категорично заперечувала майже всю спадщину античної культури, крім латинської мови. Латинська мова стала мовою тогочасної європейської освіченості. Цією мовою велося богослужіння в католицькій церкві, вона ж була і мовою науки. Нею були написані основні твори церковної літератури, зокрема богослужбові книги. Латинська мова стала на довгий час мовою навчання у середньовічній школі.

Зміст і методику навчання у середньовічній школі визначала «Схоластика» – середньовічна філософія, представники якої ставили своїм завданням представити у вигляді наукоподібної системи релігійне вчення і обґрунтувати його посиленнями на авторитет батьків церкви та на священне письмо. Вона зародилася у XI ст. і систематизувалася у науку у XII-XIII ст. Середньовічна школа була повністю відірваною від життя. Схоластичне навчання вело до начотництва і догматизму. Зі схоластиком пов'язаний

пануючий у тодішніх школах катехізичний спосіб навчання (у формі запитань і відповідей). Це приводило до заучування учнями напам'ять готових визначень і до відмови від самостійного мислення.

Найбільш відомою у середні віки є схоластична система **Фоми Аквінського**. Позитивними сторонами схоластики було те, що вона оживила на деякий час релігійно-філософську думку, познайомила Європу з багатьма працями древньогрецьких і арабських мислителів (передусім Платона і Арістотеля). Схоластика також розвивала формально-логічне мислення, тренувала розум.

У епоху **раннього середньовіччя** школи знаходилися на утриманні церкви. Церква визначала програму навчання і обирала склад учнів. Школи були трьох типів: *монастирські*, в яких навчалися хлопчики, що готувалися до релігійної діяльності (внутрішні школи), для синів феодалів (зовнішні школи); *єпископські чи кафедральні*, що відкривалися при єпископських резиденціях; *церковно-приходські*, що утримувалися повітовими священниками.

Монастирські зовнішні, єпископські та церковно-приходські школи відвідували хлопчики від 7 до 15 років. Тут вони вчилися писати, читати, рахувати і церковному співу. Всі учні вчилися у одному приміщенні, але кожен виконував своє завдання. Навчальних програм не існувало, як і точного терміну навчання. Учні зазубрювали молитви і псалми, вчилися додавати, віднімати і множити, церковному співу. Книжки були рукописні, без великих літер та розділових знаків, а навчання – катахізичним (питання-відповіді) – учні зазубрювали відповіді на запитання, не розуміючи їхнього значення.

Ширшим був зміст навчання у монастирських внутрішніх школах. Учні мали знати молитви, вміти читати латиною Євангеліє, знати церковні ритуали. Крім того, у цих школах викладалися античні дисципліни («сім вільних мистецтв»). Під ними розумілися: граматики, риторика, діалектика (так званий «тривіум») та арифметика, геометрія, астрономія, музика (так званий «квадривіум»). Проте «вільні мистецтва» Середньовіччя були лише віддалено подібними до тих, що викладалися у античних школах.

У період **пізнього середньовіччя** (XI-XII ст.) церковні школи перестали задовольняти суспільні потреби, виникали міста, розвивалася торгівля, що спровокувало появу нових типів шкіл, які засновувалися приватно і не підпорядковувалися Церкві. Міські купці і ремісники були зацікавлені у навчанні дітей рідною мовою, що дозволяло б їм у майбутньому вести торгівельні справи і розвивати ремесла. Таким чином, виникли *гільдійські і цехові* школи. Поступово такі заклади перетворилися на міські початкові школи, що утримувалися за кошти міського самоврядування (магістрату). У цих школах вчилися читати, писати, рахувати і знайомили з основами релігійних знань. Викладачі цих шкіл називалися «магістрами», а учні сплачували кошти за навчання. З цього часу освіта перестала бути привілеєм вузького кола церковних представників.

У період **раннього середньовіччя** для виховання синів феодалів виникла система *лицарського виховання*. Вона була спровокована частими конфліктами з сусідами-феодалами, слабким розвитком військової техніки та

презирливим ставленням до праці, у тому числі і розумової. Тогочасні лицарі – малоосвічені, жадібні і жорстокі феодалі, що жили за рахунок експлуатації селян та військових пограбувань, створили для своїх синів систему світського виховання, у якій «семи вільним мистецтвам» протиставлялися «сім лицарських добродітностей». До змісту цієї освіти входило: верхова їзда, плавання, стрільня з лука, кидання списа, фехтування, полювання, гра у шахи, вміння складати вірші, співати і грати на музичних інструментах.

До 7 років хлопчик-феодал перебував вдома, де навчався їздити верхи та володіти зброєю, а потім відряджався до замку свого сеньйора. Там хлопчик з 7 до 14 років виконував обов'язки пажа при господині дому. Потім з 14 років ставав зброєносцем господаря, беручи участь у походах. У віці 20-21 років юнака-феодала посвячували у лицарі. Але при цьому навчання військовій справі продовжувалось.

Виховання жінок у епоху середньовіччя мало жорсткий кастовий характер. Дівчата з заможних сімей виховувалися вдома під наглядом матерів чи вихователюк, або могли віддаватися на виховання у жіночий монастир на кілька років. Навчання підпорядковувалось одній меті – підготовці дівчини бути гарною дружиною. У монастирі дівчата вчили латинську мову, Біблію, шляхетного поведіння у світі (танцювати, схилитися у реверансі, грати на лютні та клавесині, підтримувати бесіду з подругами, користуватися віялом), елементарні знання з історії, географії, міфології, арифметики, теології тощо. Окрім того, їх вчили вести домашнє господарство: працювати у кухні, пральні, чистити світильники, мити підлогу, виконувати «чорну роботу». Ці знання могли знадобитися, якщо майбутній чоловік, лицар-феодал збанкрутує.

Таким чином, можна сказати, що освіта у середньовіччя серед дівчат-дворянок була розповсюджена ширше, ніж серед їх чоловіків-лицарів. Це пояснюється тим, що церква намагалася вплинути на світських феодалів через їх дружин, що були виховані при монастирях у дусі релігійності. Не даремно серед приданого дівчини з сім'ї феодала були книги релігійного змісту.

У період **пізнього середньовіччя** (XII-XIII ст.) у зв'язку з поширенням знань почали зароджуватися вищі заклади освіти – *університети*. Це були об'єднання вчителів-майстрів та учнів. Ініціаторами заснування університетів виступали, як правило, вчені, які були незадоволені тим, що церковні школи ігнорували нові знання, оскільки вони не відповідали догматам віри.

Серед перших були засновані університети в Болоньї (1158 р., Італія), Оксфорді (1168 р., Англія), Парижі (1200 р., Франція), Кембриджі (1209 р., Англія), Празі (1348 р., Чехія), Кракові (1364 р., Польща) та інші. На 1500-й р. у Європі нараховувалося уже 65 університетів.

Перші університети мали своє самоврядування і користувались певною автономією по відношенню до церкви, феодалів і міських магістратів. Учні називалися студентами, що з латинської означає «старанно вчитися», а викладачі об'єднувалися в особливі організації «факультети» відповідно до здатності викладати той чи інший навчальний предмет. Викладачі вибирали голову факультету – декана. Ректором називали голову університету, який

обирався на загальних зборах. Шляхом виборів призначались й інші посадові особи.

Але з моменту виникнення університетів церква, користуючись монополією на навчання, постаралась підкорити їх собі. Для цього давала університетам різні привілеї та матеріальні допомоги, наводнювала їх своїми викладачами і навіть засновувала свої університети (наприклад, так було з Паризьким університетом). Поступово церква добила своєї мети, а богословський факультет став найголовнішим.

Середньовічні університети мали звичайно 4 факультети: артистичний (або факультет мистецтв), богословський, юридичний та медичний. Артистичний факультет (термін навчання на ньому – 6-7 років) був підготовчим і виконував роль середньої школи. Тут вивчали традиційні «сім вільних мистецтв». Хто закінчував цей факультет, отримував ступінь «магістра мистецтв», а також право вступати на інші три головні факультети: богословський, медичний та юридичний. Термін навчання на основних факультетах тривав 5-6 років. Особи, які закінчували повний курс навчання (11-13 років), здобували вище звання «доктора наук».

Основними видами занять в університетах були лекції, коли професор читав по книзі текст і коментував його, та диспути. Останні були характерні для середньовічних університетів. Вони організовувались на основі тез, які наперед повідомлялись учням і потім обговорювались. Диспути проходили гаряче і тривали інколи по 10-12 годин з невеликою перервою на обід. Крім того, учні виконували ще й письмові вправи – писали трактати.

Слід відзначити, що в середньовічних університетах навчання було схоластичним. Вчені-богослови прагнули примирити науку і релігію. Диспути, що тут організовувались, часто являли собою набір словесних суперечок і хитросплетінь схоластичної вченості, були відірваними від життєвих потреб.

6. Школа і педагогічна думка в епоху Відродження, яка охоплює історичний період XIV-XVI ст., характеризується високим підйомом у науці, літературі, мистецтві. Європейське Відродження почалося в Італії у XIV ст., а звідти перейшло до Франції і та інших країн Європи. Оскільки ця епоха усвідомлюється як звільнення від церковного впливу, розрив з середньовічним релігійно-схоластичним світоглядом, то характерною ознакою культури Відродження стають ідеї гуманізму, у зв'язку з якими формується новий погляд на світ і людину [1; 3].

Гуманізм епохи Відродження відбився у поглядах на виховання та організації навчання у закладах освіти. Гуманістична педагогіка характеризувалася повагою до особистості дитини, протестом проти фізичних покарань, прагненням до врахування здібностей дітей, індивідуалізації навчання і виховання. У школах у цей час приділяють вагому роль естетичному вихованню, вивченню латинської і грецької мови, математики, астрономії, літератури, мистецтва, пророзуміння, географії.

Епоху Відродження яскраво характеризує діяльність педагогів-гуманістів. Педагоги-гуманісти піддали різкій критиці всю середньовічну

схоластичну систему виховання і навчання, протиставили їй таке виховання, що розвиває людину розумово і фізично, формує в неї високі моральні якості. Проголошувалась ідея гармонійного й багатостороннього розвитку особистості дитини, що було притаманно ще античній педагогіці. У повній відповідності з античністю педагоги-гуманісти дбали, щоб формувалось здорове тілом і духом підростаюче покоління.

Новими були підходи і до методів навчання та виховання. Гуманісти вважали, що у процесі навчання і виховання діти повинні набути здатність активно мислити, самостійно пізнавати оточуючий світ. Для цього роботу у школі треба зробити привабливою для дітей, щоб навчання розпочиналось з ознайомлення з речами, а потім уже зі словами, що їх означають. Правилам повинні передувати факти, узагальненням – спостереження. Слід широко використовувати з пізнавальною метою прогулянки, екскурсії, ігри тощо. Важливою звучала вимога багатьох гуманістів здійснювати навчання у школах рідною мовою. Гуманісти по-новому ставили питання про освіту жінок, вважаючи, що вони мають право навчатися у школах різних типів.

Серед представників цього періоду **Вітторіно да Фельтре** (1378-1446) – італійський педагог-гуманіст, який у 1424 році відкрив школу під назвою «Будинок радості» (зразок для створення нових гуманістичних шкіл у різних країнах Європи). Ця школа знаходилась у мальовничій місцевості, кімнати були світлі і просторі. Тут виховувались діти вищої знаті, хоча потрапляли і діти з бідних сімей, що утримувалися за рахунок Вітторіно да Фельтре. У цьому закладі велика увага приділялась фізичному вихованню (ігри на свіжому повітрі, фехтування, верхова їзда, плавання) та розумовому розвитку дітей (вивчення латинської і грецької мов, грецької і римської літератури, математики, астрономії, природознавства, логіки, метафізики, музики, живопису). Серед методів викладання поширення набули наочні посібники та практичні вправлення. У школі обмежувалися тілесні покарання (тільки за аморальні дії вихованців), виховання здійснювалось за допомогою нагляду і особистого прикладу вихователів. Вітторіно да Фельтре називали «першим шкільним учителем нового типу».

Педагогічні вимоги гуманістів торкалися в основному дітей із знатних сімей. Виключення у цьому відношенні складали представники раннього утопічного соціалізму: в Англії **Томас Мор** (1478-1535), в Італії **Томазо Кампанелла** (1568 – 1639). У них боротьба за удосконалення суспільства пов'язувалась з інтересами всього народу. Т. Мор у творі «Утопія» і Т. Кампанелла у творі «Місто сонця» змалювали у фантастичній формі утопічні за своєю суттю комуністичного суспільства.

Зокрема, Т. Мором було висунуто ряд нових педагогічних ідей: ідея загального громадського виховання для всіх дітей; принцип обов'язкового для всіх навчання; ідея навчання рідною мовою; рівність чоловіків і жінок в одержанні освіти; ідея трудового виховання, поєднання навчання з працею; висунуто ряд думок про організацію самоосвіти.

Т. Кампанелла у творі «Місто Сонця» описав суспільний лад на засадах економічної і політичної рівності. Приватна власність і гроші відсутні. Всі

члени суспільства займаються сільськогосподарською і ремісничою працею 4 години на день, а найздібніші наукою і мистецтвом. Діти відвідують майстерні, а потім долучаються до громадської праці. Навчання розпочинається з двох років із застосуванням наочності. Гуляючи з наставниками вздовж розписаних стін, діти вивчають алфавіт, вчать говорити і оволодівають навчальними предметами. У 7 років діти приступають до свідомого і активного навчання.

Еразм Роттердамський (1466-1536) – відомий нідерландський письменник-педагог, гуманіст, один з перших дав критику середньовічному вихованню й освіті. У своїх сатиричних памфлетах «Похвала глупості» та «Грубі вчителі» він висміяв тогочасну школу, де вчителі кати вбивають у дітей будь-яке бажання вчитися. Критикуючи зміст і методи навчання, Е. Роттердамський вважає, що це навчання повинно бути легким, приємним, враховувати інтереси дітей.

Франсуа Рабле (1494-1553) – французький письменник, вчений-гуманіст. У своєму романі «Гаргантюа і Пантагрюель», який є сатиричним і піддає нищівній критиці схоластичне виховання. Він першим запропонував і описав нове гуманістичне виховання, яке пов'язав передусім з реальними, практично корисними заняттями, з продуманим режимом дня дитини, багатосторонньою освітою, що дає реальні знання, розвитком самостійного мислення, творчості й активності.

Мішель Монтень (1553-1592) – французький мислитель-гуманіст, представник філософського скептицизму. У творі «Досліди» розробив ряд важливих положень гуманістичної педагогіки. Він пропонував розвивати у дітей критичне мислення, обґрунтував необхідність всебічного розвитку дитини, М. Монтень вперше висуває ідеї:

- пріоритету морального виховання перед освітою (цю ідею в подальшому підхопив і розвинув відомий педагог XVII ст. Дж. Локк);
- відмови від примусу в навчанні (ця ідея виявилась свого роду основою теорії природного виховання у Руссо).

Лекція 6. Західноєвропейська педагогіка Нового часу та Просвітництва. Педагогіка кінця XVIII – перша половина XIX ст. Загальні тенденції світової педагогіки XIX – XX століття.

1. Я.А. Коменський – основоположник педагогіки Нового часу.
2. Педагогічні ідеї Д. Локка та Ж.-Ж. Руссо.
3. Педагогічні погляди педагогів-просвітителів К. Гельвеція та Д. Дідро.
4. Західноєвропейська педагогіка кінця XVIII – першої половини XIX століття (Й. Песталоцці, Ф. Дістервег, Й. Герберт)
5. Реформаторська педагогіка кінця XIX – XX століття. Провідні течії та представники.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.

2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.

3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

4. Учитель народів. Ян Амос Коменський. <https://www.youtube.com/watch?v=gwinqFyOto0>

1. Народився **Я.А. Коменський** 28 березня 1592 р. у м. Нівниця в Моравії у сім'ї мірошника, члена протестантської общини Чеських братів. Освіту отримав у школі братства, латинській школі Пшерова, Гернборському і Гейдельберзькому університетах. Після закінчення навчання працював керівником школи у Пшерові, у закладі освіти у м. Фульнек, далі – у польському місті Лешно у школі братства пропрацював 28 років. У 1642 р. переїхав до Швеції, де у рамках шкільної реформи взяв участь у підготовці підручників. У 1648 повертається до Лешно, де очолює Чеську общину. Через кілька років переїжджає до Угорщини, де займається впорядкування шкіл. З 1656 р., після польсько-шведської війни, живе в Амстердамі (Нідерланди), де помер і похований.

Серед відомих праць педагога «Велика дидактика» (1632), «Материнська школа» (1632), «Відкриті двері мов і всіх наук» (1631), «Новітній метод викладання мов» (1647), «Закони добре організованої школи», «Правила поведінки для юнацтва», «Видимий світ у малюнках» (1658) та ін.

Світогляд чеського педагога досить суперечливий (з одного боку він релігійний діяч, з іншого – науковець і педагог). Я.А. Коменський вважає людину найбільшим творінням Бога, а єдиним засобом реформування суспільства – зразкове виховання молоді у закладах освіти. Світогляду Я.А. Коменського властиві демократичність, народність, гуманізм, сенсуалізм та релігійність [3; 4].

Педагогічний внесок Я.А. Коменського неймовірно великий: вікова періодизація дітей, зміст освіти та вимоги до організації роботи закладів освіти, обґрунтування класно-урочної системи навчання, принципи навчання, виховання та організація народної освіти, навчання рідною мовою, «дидактика» як мистецтво навчати, виховуючий характер освіти тощо.

Вікова періодизація Я.А. Коменського включає в себе такі періоди: дитинство (0-6 р.) - материнська школа (материнське опікунство у кожній сім'ї); отрочество (6-12 р.) - школа рідної мови (елементарна народна школа, створюється у кожній общині, селі, містечку); юність (12-18 р.) - латинська школа або гімназія (створюється у кожному місті та вчать «сім вільних мистецтв» + фізика, географія, історія та мораль), змужнілість (18-24 р.) - академія чи університет (створюється у кожній державі або великій провінції та має три факультети на вибір: богословський, юридичний чи медичний). Елементарну народну школу, на думку педагога, відвідують діти обох статей, гімназію – юнаки, що мають здібності до навчання, академія готує майбутніх

керівників, вчених і передбачає лекції, самостійну роботу та подорожі для розширення світогляду.

Серед принципів навчання проголошених Я.А. Коменським доступність освіти для всіх, природовідповідність (врахування вікових особливостей дітей), наочність, зв'язок школи з життям, свідомість і активність, міцність оволодіння знаннями, послідовність (від легшого до важчого) і т.д.

Я.А. Коменського називають «батьком дидактики», оскільки саме він у своїй праці «Велика дидактика» вперше обґрунтував чітку систему навчання і виховання дітей. Класно-урочна система Я. Коменського включала поняття навчального року (4 чвертей і канікули між ними). Прийом учнів до школи відбувався один раз на рік – восени. У кінці навчального року вводились перевідні екзамени. Крім цього, були введені різні види контролю й перевірки успішності учнів у навчанні: поурочна, щодення, щотижнева, четвертна.

Я.А. Коменський обґрунтував поняття щодо організації навчального дня у школі, який починається зранку і триває у школі рідної мови 4 години (2 години зранку для розвитку розуму і пам'яті та 2 години після обіду для розвитку рук і голосу), а в гімназії – 6 годин.

Умовами організації навчальної роботи Я.А Коменський вважав: 1) клас з незмінним складом учнів і приблизно однаковим рівнем розвитку; 2) твердо визначений час занять; 3) послідовне чергування занять і перерв; 4) одночасну роботу учителя з усім класом. Ним було запропоновано створювати у школах для навчання класи з стабільним складом учнів приблизно однакового рівня розвитку. Я.А. Коменський допускав до 300 учнів у одному класі. Клас ділився на десятки, і з кожним десятком працювали декуріони – кращі учні, помічники. В обов'язки декуріонів входило: слідкувати за відвідуванням, перевіряти домашні завдання, допомагати відстаючим, слідкувати за увагою учнів під час занять. Я.А. Коменський запропонував проводити шкільні заняття за розкладом. У всіх класах вони повинні починатися одночасно. Уроки чергувались з перервами. Тривалість одного уроку визначалась в 1 годину.

Він намагається проаналізувати співвідношення дидактики і методик окремих предметів: «Деякі поставили за мету написати скорочені посібники для легшого викладання тільки тієї чи іншої мови. Інші вишукували швидші і коротші шляхи, щоб швидше навчити тієї чи іншої науки... Ми обіцяємо Велику дидактику, тобто універсальне мистецтво всіх вчити всього». Дидактика, на його думку, дає методикам викладання окремих дисциплін керівні положення і правила. Разом з тим, часткові методики є опорою для дидактики.

Підручники Я.А. Коменського були новітніми за змістовою складовою та методологічною побудовою. Він наголошував, що для кожного класу повинен бути окремий підручник, який відповідає віковим особливостям дітей; написаний зрозумілою і доступною мовою; всі складні терміни повинні бути подані рідною мовою і невеликі за об'ємом. Найвідомішими підручниками виявились: «Відкриті двері мов і всіх наук» (1631), «Видимий світ у малюнках» (1654), «Материнська школа», «Новий метод викладання мов», «Школа-гра» тощо. «Видимий світ у малюнках» (ілюстрована дитяча

енциклопедія) - ця книга принесла Я.А. Коменському світове визнання і була перекладена різними мовами світу.

Ідеї виховання, що обґрунтовані у дидактиці Я.А. Коменського, вказують на формування чотирьох добродітностей: мужність, мудрість, поміркованість і справедливість. Педагог підкреслює, що моральні якості виховуються у людини протягом всього життя. До основних засобів морального виховання Я.А. Коменський відносить приклади порядного життя батьків, учителів, товаришів (основа моральності); моральні правила і настанови, взяті зі священного писання та висловлювань мудреців; вправи і привчання; дисципліна. Шкільну дисципліну Я.А. Коменський розглядає і як незмінний порядок шкільного життя, обов'язковий для всіх, і як умову для правильної постановки навчання і виховання, і як систему покарань, засіб впливу на школярів [3; 4].

Професію вчителя Я.А. Коменський називає «найпочеснішою під сонцем», а сам педагог повинен бути освіченою людиною, чесним, наполегливим, працьовитим, релігійним громадянином, зразком добродітностей, любити учнів, ставитися до них по-батьківськи, бути керівником, другом і охоронцем.

2. Яскравим представником педагогіки Нового часу у Англії є Дж. Локк. Англійський філософ, педагог, один з основоположників емпіричної психології народився 1632 р. у сім'ї адвоката. Вищу освіту здобув в Оксфордському університеті та залишився працювати там викладачем грецької мови і літератури. Працював вихователем сина графа Шефсбері та подорожував з ним. Певний час перебував в еміграції у Голландії. Після перевороту 1688 р. Дж. Локк повернувся до Англії, де був шанованою людиною у колі аристократів. Помер Дж. Локк у 1704 р. Серед відомих праць педагога «Досвід про людський розум» (1689 р.), «Думки про виховання» (1693 р.), «Про виховання розуму» (1706 р.).

Особливої уваги заслуговує його прогресивна на той час концепція виховання підростаючого покоління, побудована на світських началах. Дж. Локк розробив філософсько-психологічну теорію «чистої дошки», яка полягає у запереченні існування в свідомості людини «вроджених» ідей і уявлень. Психіка людини від народження подібна до чистої дошки або чистого аркуша, де ще нема ніяких написів. Теорія «чистої дошки» визначає виховання у розвитку дитини ключовим у становленні її особистості [3].

Освітні ідеї Дж. Локка були зорієнтовані на заможні верстви населення. Мета і завдання виховання за Локком - це підготовка джентльмена, дворянина за походженням, ділової людини, яка вміє вести перемови та ділові справи, поводити себе у товаристві, має гарну фізичну підготовку. Він радив вивчати живу мову, замість мертвих: англійську і французьку. У число «корисних» для вивчення предметів увійшли географія, малювання, математика, астрономія, філософія, історія, право. Локк у програму навчання включав верхову їзду, танці й фехтування. Зміст освіти, запропонований Локком, набагато ширший, ніж було прийнято у той час.

Дж. Локк виступав проти шкільної освіти та відстоював індивідуальне, домашнє виховання. Основними аспектами виховання Дж. Локк вважав фізичне та моральне виховання. У публікації «Думки про виховання» описано систему фізичного виховання джентльмена, яка передбачає ряд цікавих та ефективних, а інколи і суперечливих прийомів. Локк рекомендує привчати дітей до холоду і спеки, носити простий і вільний одяг, мити ноги холодною водою тощо. Адже, тогочасна Англія вела активну колоніальну політику, і людям, які завойовували нові території, часто приходилось жити в необжитих місцях, у тяжких і незвичних кліматичних умовах.

Моральне виховання Дж. Локка виходить з особистих інтересів індивіда і «все, що дає користь, є моральним». Морально вихована людина вміє керувати своїми вчинками і діяти всупереч своїх бажань та почуттів. Важливе значення як засобу виховання Локк надавав обмеженням, які сприяють виробленню дисципліни духу дитини. Застосовувати цей засіб треба починати з малих років, і найперше – шляхом боротьби з дитячими примхами. Локк виступає за суворе ставлення батьків до дітей, яке поступово повинно перерости у дружбу.

Питанню розумового виховання Дж. Локк надає незначної ваги і вважає, що «джентльмен» може обійтися без тих знань, що надають у європейських закладах освіти. Педагог наголошує, що дітям необхідно показувати користь того, що вивчається та мотивувати їх освітню діяльність через природні інтереси та позитивні емоції дітей [1; 2].

Дж. Локк рекомендує трудове виховання, як шлях людини до занять певним ремеслом, підприємницькою діяльністю, попередження бездіяльності тощо.

Ще одним представником епохи Просвітництва з прогресивними поглядами став французький філософ, письменник, педагог-просвітитель **Ж.-Ж. Руссо**. Він народився 1712 р. у Женеві в сім'ї ремісника-годинникаря. Оскільки був з бідної сім'ї, не здобув систематичної освіти, проте за допомогою самоосвіти піднявся до рівня найвидатніших людей своєї епохи. Ж.-Ж. Руссо у пошуках роботи багато подорожував по Європі, змінив багато професій. Найвідоміший твір Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або про виховання», за який педагога-новатора переслідують і він від'їжджає з Франції. Правлячі кола наскільки розхвилювала ця праця, що твір був привселюдно спалений на площі Парижа. Лише незадовго до смерті Ж.-Ж. Руссо повертається у Париж. Помер педагог-просвітитель у 1778 р., а більша частина життя філософа пройшла у злиднях.

Ж.-Ж. Руссо відстоював інтереси не духовенства та дворянства, а селян, ремісників, бідноти, купців та фабрикантів. Він розвинув ідею природної свободи і рівності людей, вмінні цінувати власну і чужу працю та незалежність.

У своїй праці «Еміль, або про виховання» (1762) Ж.-Ж. Руссо виклав педагогічну концепцію, у основі якої теорія природного, вільного виховання, де в центрі стоїть особистість дитини. За цієї концепції враховуються вікові особливості дитини, а виховання здійснюється у тісному контакті з природою.

За принципом природовідповідності Ж.Ж. Руссо, природне виховання допомагає вільному розвитку дитини, який відбувається через самостійне накопичення нею життєвого досвіду. На думку Ж.-Ж. Руссо, виховують природа, люди, предмети, що оточують.

Педагог заперечує авторитаризм, покарання і примус у вихованні. Дітей повинні обмежувати тільки закони природи. У цьому зв'язку Ж.-Ж. Руссо пропонує замінити методи покарання методом «природних наслідків» від неправильних вчинків. На думку педагога, дитина повинна бути вільною у виборі змісту навчання та його методів. Завдання вихователя так організувати всі впливи на дитину, щоб їй здавалося, що вона вивчає те, що сама хоче, а насправді те, що він їй підкаже.

Ж.-Ж. Руссо розробив вікову періодизацію розвитку дитини та виокремив ключові на кожному періоді розвитку завдання, зміст і методи виховання та навчання.

- вік немовляти (0-2 р.), який охоплює період до оволодіння дитиною мови;
- дитинство або «сон розуму» (2-12 р.), коли переважає чуттєве пізнання дитиною світу;
- отрочество (12-15 р.) – період розумового розвитку («формування інтелекту») та трудового виховання;
- юність (15-18 р.) – період бур і пристрастей, час морального і статевого виховання. З цього періоду починається найголовніше у вихованні – вчити любити людей.

Праця Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або про виховання» складається з 5 частин. Чотири частини розкривають особливості кожного з виділених періодів у вихованні та навчанні дитини на прикладі головного героя твору – Еміля. П'ята частина присвячена освіті жінок, на прикладі нареченої Еміля – Софії.

Головне завдання першого періоду – нормальний фізичний розвиток дитини, її загартування. Дитина у цьому віці повинна якомога більше рухатись, бути на свіжому повітрі. У період «сну розуму» головне завдання – розвиток зовнішніх органів чуттів та продовження фізичного розвитку. У цьому віці, на думку педагога, не можна примушувати дитину думати, зачувати вірші, казки, не читати їй ніяких моральних настанов, не проводити систематичне навчання. Способи розвитку дитини у цей період повинні бути природні, властиві інтересам дитини. У такому віці, як стверджує Ж.-Ж. Руссо, дитині недоступні абстрактні і моральні поняття, як виняток, єдино доступною для дитини може бути ідея власності [1; 3].

Третій період – це здобуття освіти, розвитку самостійного мислення. Відбувається перехід від чуттєвого знання до суджень. Педагог вважає інтереси дитини ключовими при виборі предметів для вивчення. Основу дидактики Ж.-Ж. Руссо вбачає у розвитку в дітей самостійності, уміння спостерігати, кмітливості. Предметом вивчення є сама природа, тому більшість занять треба проводити на природі. Розумовий розвиток, як вважає Ж.-Ж. Руссо, поєднується з трудовим вихованням. Праця – це суспільний обов'язок кожного і виховний засіб. Вона сприяє формуванню позитивних моральних якостей, які притаманні трудовій людині. Проте у цьому віці, на

думку Ж.-Ж. Руссо, дитині ще недоступні в повній мірі моральні поняття, не зрозумілі стосунки між людьми.

Повноцінне моральне виховання, а разом з ним і статеве, відбуваються в юнацькому віці і тільки в суспільстві. У цей період дитину потрібно навчити любити людей і жити серед них. Ж.-Ж. Руссо перед моральним вихованням ставить три завдання: виховання добрих почуттів шляхом реальних справ; виховання добрих суджень через вивчення біографій великих людей, вивчення історії тощо; виховання доброї волі шляхом здійснення добрих справ. Щодо статевого виховання Ж.-Ж. Руссо пропонує усунути від уваги дитини все шкідливе, збуджуюче, зокрема сумнівні книги. Також потрібно вести діяльне життя, багато рухатися, займатися фізичною працею. Ж.-Ж. Руссо вимагав не здійснювати спеціально релігійного виховання. Він визнавав тільки природну релігію і те, що діти самі рано чи пізно прийдуть до розуміння божественного начала і виявлять, що є тільки одна релігія – «релігія серця».

Щодо виховання жінок Ж.-Ж. Руссо притримувався традиційної точки зору. Головна функція у вихованні жінки – бути дружиною і матір'ю, потрібно турбуватися про її фізичне здоров'я, естетичне виховання, привчати вести домашнє господарство. Жінці не потрібна широка наукова освіта.

У системі формування особистості Ж.Ж. Руссо був ряд суперечностей і недоліків, оскільки він недооцінив ранній розумовий розвиток дітей, окреслив штучно період «сну розуму», неправильно розмежував за роками виховання певних якостей людини, недооцінив систематичність навчання і т.д. Проте педагогіка Ж.-Ж. Руссо дала поштовх до реформування освіти і за 25 років після появи його праці «Еміль, або про виховання» у Франції було опубліковано праць на цю тему у 2 рази більше, ніж за попередні 60 років.

3. Французький педагог-просвітителі Клод Гельвецій народився 1715 р. у Парижі в сім'ї придворного лікаря. Закінчив єзуїтський колегіум. У 1758 р. написав книгу «Про розум», що була спрямована проти основ феодального порядку, релігійної ідеології. Король та Папа приговорили книгу до спалення, а К. Гельвецій врятувався шляхом публічного відречення від своєї праці. Однак він залишився вірним своїм ідеям, які виклав більш ґрунтовно в книзі «Про людину, її розумові здібності та її виховання», яка була опублікована після його смерті.

К. Гельвецій продовжує ідеї Дж. Локка і стверджує, що всі люди від народження мають рівні розумові здібності, рівні можливості до вдосконалення. Ключові ідеї К. Гельвеція: вроджена рівність всіх людей; особливий інтерес як рушійна сила індивідуального розвитку і вирішальна основа в діяльності дітей; виховання як спрямовуюча сила в розвитку інтересів; політична система як визначальна основа виховання, тобто через виховання можна змінити суспільство [2].

Серед переваг шкільного виховання К. Гельвецій виокремлює: сприятливе для здоров'я місце, де молодь може отримати свою освіту (мається на увазі, що заклад освіти, де вчаться діти, будується за містом, на природі і може бути просторим та світлим на відміну від батьківських домів, що часто малі); сувора дисципліна, що розвиває мужність, сміливість; змагання, яке

виникає, коли порівнюють себе з багатьма іншими людьми; освіченість вихователів.

Мету виховання К. Гельвецій вбачав у тому, щоб розкрити серце дитини для гуманності, а розум – для правди, щоб виховувати патріотів, у свідомості яких ідея особистого добра тісно пов'язана з ідеєю добра для всіх людей.

У педагогічній спадщині педагога важливе місце посідає моральне, розумове та фізичне виховання дитини. Моральне виховання, на думку Гельвеція, можна здійснювати за допомогою «Катехізису моралі», де дитина може дізнатися про справедливість, істину, користь тощо. Розумове виховання, як вважає вчений полягає у правильно організованій освіті. Фізичне виховання, на думку педагога, одночасно зміцнює дух і тіло.

К. Гельвецій наголошував на необхідності виховання жінок та вказував на їх тогочасне суспільне становище, коли освіту отримати було складно чи і просто неможливо. На думку педагога, змінити становище жінки у суспільстві зможе правильне і добре організоване виховання.

Ще один представник французького просвітництва, випускник єзуїтського коледжу в Парижі **Дені Дідро** народився 1713р. Педагог вважав первинним джерелом знань відчуття, а другим його ступенем – переробка відчуттів розумом. Д. Дідро редактор «Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел», який пов'язував прогрес суспільства з розповсюдженням освіти.

Найвідоміші праці Д. Дідро «Систематичне спростування книги Гельвеція «Про людину» (1774) і «План університету або школи публічного викладення всіх наук для російського уряду» (1775). В першій книзі Д. Дідро, вказує, що за допомогою виховання можна досягти вершин, критикує Гельвеція за недооцінку впливу фізичної організації людини, її анатомо-фізіологічних особливостей на всю її розумову діяльність.

На думку Д. Дідро, значення виховання полягає у тому, щоб спонукати дитину постійно вдосконалюватися і розвивати свої здібності, тобто: ерудицією, якщо вона наділена пам'яттю; геометрією, якщо вона легко комбінує числа і простори; поезією, якщо в ній є пристрасть і уява тощо.

Заклик Д. Дідро врахувати природні особливості дитини, розвивати її індивідуальність заслуговує позитивної оцінки. Педагог відстоював принцип загального безкоштовного початкового навчання і проектував державну систему народної освіти [3].

Д. Дідро пропонував розташувати освітні предмети основного циклу середньої школи таким чином: 1-й клас - математика; 2-й клас - механіка; 3-й клас - астрономія; 4-й клас - природознавство, експериментальна фізика; 5-й клас - хімія, астрономія; 6-й клас - логіка, критика, граматики; 7-й клас - рідна мова; 8-й клас - стародавні мови, антична література. Крім цього, педагог пропонував ще три освітні цикли в післяобідній час для гармонійного розвитку особистості дитини: філософія, мораль, природна релігія, історія і хронологія, географія, основи економічної науки; малювання, елементи архітектури; музика, танці, фехтування, плавання, їзда верхи.

4. Західноєвропейську педагогіку кінця XVIII – першої половини XIX століття можна розглядати через призму діяльності видатних учених того

періоду. **Йоган-Генріх Песталоцці** видатний швейцарський педагог-демократ, що народився у 1746 році у Цюриху (Швейцарія) у родині лікаря. Освіту здобув у початковій німецькій школі, середній латинській та Королінському колегіумі (Цюрихська вища школа) на філологічному і філософському факультетах.

У 1769 р. Г.Песталоцці придбав садибу Нейгоф, де пізніше відкрив перший в історії педагогіки дослідний навчально-виховний заклад інтернатного типу для дітей бідних верств населення. У закладі поєднувалося навчання з продуктивною працею і інтернат утримувався за кошти, які заробляли самі діти. Проіснувала ця установа з 1774 по 1780 роки. З 1798 по 1799 р. Г.Песталоцці створив і утримував притулок для сиріт у м. Станці, але в зв'язку з військовими подіями приміщення було передане під лазарет і діяльність притулку припинилася.

З 1799 по 1804 рр. керував Бургдорфським, а 1804 по 1825 рр. Івердонським педагогічними інститутами та продовжував дослідити з полегшення навчання. 1825 р. інститут було закрито і Г. Песталоцці повернувся в Нейгоф. Помер вчений-педагог 1827 році.

Серед головних педагогічних праць: «Лінгвистика і Гертруда» (1781), «Як Гертруда вчить своїх дітей» (1801), «Книга для матерів», «Азбука спостереження», «Лебедина пісня» (1826) та ін. Головною метою виховання Г. Песталоцці вважав розвиток природних здібностей дитини, їх постійне вдосконалення, а центром виховання – формування людини, її морального обличчя, дійової любові до людей. Виховання ж покликане допомогти саморозвитку і спрямувати його у потрібному напрямку. Основним у вихованні Песталоцці називає принцип природовідповідності.

Освіту та виховання Г. Песталоцці розглядав як основний засіб перебудови суспільства на розумних і справедливих началах. Він одним із перших серед педагогів звернувся до питання всенародної загальної освіти, оскільки головну причину бід у простих людей вбачав у їх неучті та невмінні раціонально вести господарство. Народну школу Песталоцці бачив, передусім, як трудову. Підготовку дітей до праці він мислив собі у тісному поєднанні з їх фізичним, моральним і розумовим розвитком. Г. Песталоцці висунув ідею поєднання навчання дітей з їх продуктивною працею, яку реалізував у «Нейгофі».

У пошуках загального методу виховання Г. Песталоцці розробив теорію «елементарної освіти», яка складає так званий метод Песталоцці. Спираючись на принцип природовідповідності, він виділив три найпростіші елементи, з яких повинно починатися будь-яке навчання: число (одиниця), форма (пряма лінія), слово (звук). Елементарне навчання у нього зводиться, передусім, до вміння вимірювати, рахувати і володіти мовою. Він відкинув книжне початкове навчання, яке ґрунтується на запам'ятовуванні і переповіданні, і вимагав щоб дитина з ранніх років сама вела спостереження і розвивала свої здібності. Г. Песталоцці відстоював звуковий метод навчання грамоти, що було надзвичайно важливо тоді, коли скрізь панував буквоскладальний метод. Для навчання дітей рахунку, вимірюванню, засвоєнню дробів, а також

написання елементів букв, Г. Песталоцці використовував квадрат. Цю ідею розвинули його послідовники, створивши так званий «арифметичний ящик», який використовують у деяких західних школах і понині.

Г. Песталоцці був першим з педагогів, хто диференціював змістову і розвиваючу сторони навчального процесу та розвинув ідею розвиваючого шкільного навчання. Процес навчання повинен будуватися на принципі послідовного і повного переходу від частини до цілого, від простого і легкого до більш складного і важчого. Оволодіння знаннями необхідно поєднувати з розвитком у дітей умінь користуватися ними. Г. Песталоцці вважав, що навчання повинно спиратися на спостереження і дослідження. Таким чином, педагог розкрив роль принципу наочності, завдяки чому дитина шляхом спостереження отримує правильні уявлення про світ, розвиває мислення і мову.

Фізичне виховання Песталоцці називає найпершим видом розумного впливу дорослих на дитину. Його основою є природне прагнення дитини до руху. Здійснювати фізичне виховання потрібно через систему вправ, що спираються на найпростіші рухи, коли дитина ходить, бігає, їсть, п'є, піднімає тощо. Песталоцці підкреслює значення фізичного виховання не тільки для розвитку фізичних сил і можливостей дитини, але й для підготовки її до праці.

Розглядаючи трудове виховання однією з найважливіших складових свого методу, Г. Песталоцці мав на меті створити «Азбуку умінь», яка б вміщувала фізичні вправи в сфері найпростіших видів трудової діяльності: бити, носити, кидати, штовхати тощо. Трудова елементарна освіта, як вважає Г. Песталоцці, повинна допомогти молоді оволодіти основними прийомами і загальною культурою праці. Ці його висловлювання історично підготували виникнення теорії політехнічної освіти.

Релігійно-моральне виховання за Г. Песталоцці полягає вихованні гуманних почуттів до людей, дійової любові до них. Велика роль у цьому належить сім'ї, особливо важливе значення надається материнському вихованню. Моральне виховання починається з сім'ї та повинно вдосконалюватися у школі. Песталоцці наполягав, щоб моральну поведінку дітей формувати не повчаннями, а розвитком у них через вправи і вправляння моральних почуттів і нахилів.

Песталоцці був одним із перших педагогів, які звернулись до розробки проблеми взаємозв'язку сім'ї і школи у вихованні дітей. Розробляючи теорію «елементарної освіти», Песталоцці передбачав, щоб вона була простою і доступною для опанування кожній матері. На основі цієї теорії він розробив завдання, зміст і методику першочергового виховання і навчання у сім'ї, яке має удосконалюватись у школі. Запропонований Песталоцці підхід до виховання і навчання дітей має індивідуалізуючий характер, що тоді було великою новиною [2; 3].

Фрідріх Вільгельм Адольф Дістервег німецький педагог-просвітитель народився 1790 р. в місті Зігені (Німеччина), в сім'ї чиновника-юриста. Закінчив середню латинську школу та у 1808 р. вступив до Гербонського університету, де вивчав філософію, історію, математику, потім вчився в

Тюбінгенському університеті, здобувши ступінь доктора філософських наук (1811). Працював учителем фізики і математики в середніх школах та директором учительських семінарій у Мерсі і Берліні. Видавав педагогічний журнал «Рейнські листки виховання і навчання», в якому опублікував біля 400 статей. Ф. Дістервег написав понад 20 підручників для учнів з різних галузей знань – математики, природознавства, географії, астрономії, німецької мови, а також кілька посібників для вчителів, серед них: «Посібник до математичної географії», «Елементарна геометрія», «Керівництво до освіти німецьких учителів». У 1850 р. Ф. Дістервега звільнено у відставку за «небезпечне вільнодумство». Але він продовжував літературно-педагогічну та громадську діяльність; видавав журнал «Педагогічний щорічник», був обраний до Палати депутатів від учительства Берліна, був головою «Загальної німецької учительської спілки». Помер Ф. Дістервег у 1866 році.

Метою виховання Ф. Дістервег вважав підготовку гуманних і свідомих людей, головним завданням має бути виховання любові до всього людства і до всього народу на основі принципів: природовідповідності, культуровідповідності й самодіяльності. Під природовідповідністю педагог розумів здійснення виховання відповідно до природного розвитку дитини, враховуючи її вікові і психологічні особливості. Під культуровідповідністю мається на увазі те, що виховання має передавати наступним поколінням досягнення культури даної епохи. Під самодіяльністю педагог розуміє наявність важливої риси особистості такої як активність та ініціативність.

Ф. Дістервег наголошував, що навчання повинно розвивати не лише мислення, а і волю і характер учнів. Основну роль у дидактиці, на його думку, відіграє ідея формальної освіти, а не матеріальної, тобто розвиток сил дитини, а не повідомлення конкретних знань. Основи дидактики розвиваючого навчання Ф. Дістервег сформував у 33 чіткі правила навчання, серед яких: навчання має розвивати природні сили і задатки дитини, збуджувати пізнавальну діяльність, розвивати самодіяльність тощо.

За принципом виховуючого навчання Ф. Дістервег окреслив вимоги до вчителя. Вчителі повинні багато читати, добре знати історію, художню літературу, психологію, педагогіку і методики. Для вчителів Ф. Дістервег сформулював наступні правила: навчай захоплююче, енергійно, пам'ятаючи, що джерело сили викладу матеріалу в знаннях і енергії; виробляй в собі вольові риси характеру тощо.

Йоганн Фрідріх Гербарт німецький педагог, просвітитель, учений народився в 1776 р. в Ольденбурзі, в сім'ї юриста. Після закінчення латинської класичної школи вчився в Ієнському університеті, який на той час був центром філософської думки в Німеччині, особливо захоплювався юриспруденцією, математикою, філософією, естетикою. Після закінчення університету з 1797 по 1800 рр. Гербарт жив у Швейцарії, працював домашнім вихователем дітей в аристократичній сім'ї. Повернувшись до Німеччини, він працював доцентом, а потім професором Геттінгенського і Кенігсберзького Університетів, в яких читав лекції з філософії, психології, педагогіки. У Кенігсберзькому

університеті він відкрив педагогічну семінарію і створив при ній дослідну школу, в якій викладав математику.

Серед відомих педагогічних творів Й. Гербарта «Загальна педагогіка, виведена з цілей виховання» (1806), «Психологія» (1816), «Психологія, як наука, що ґрунтується на досвіді метафізики і математики» (1825), «Нариси педагогічних читань» (1835) та ін. Помер Й. Герберт у 1841 р.

Головною метою виховання за Й. Гербертом є формування добродішних людей, які вміють пристосовуватися до суспільного ладу і підкорятися йому. Основні шляхи і засоби досягнення мети виховання: керування дітьми, виховуюче навчання, моральне виховання.

У процесі виховуючого навчання дітей велике значення, на думку Гербарта, має розвиток у них шести видів багатостороннього інтересу: емпіричного – до навколишнього світу; спекулятивного – до речей і явищ; естетичного – до прекрасного; симпатичного – до близьких; соціального – до всіх людей, релігійного – служіння релігії «найвищому духові».

Гербарт був прихильником класичної освіти, пропонував такі типи шкіл: елементарна (початкова), міська школа і гімназія. У реальних школах повинні вчитися ті, хто буде займатися торгівлею, ремеслами та іншими видами практичної діяльності, а в класичних гімназіях – ті, хто займатиметься розумовою діяльністю.

Педагогіку Й. Гербарта називають педагогікою інтересу. Основою інтересу Гербарт вважав увагу. Розкладаючи інтерес на частини Гербарт виділяє такі його ступені: враження, очікування, вимога, дія.

Процес навчання Й. Гербарта був обґрунтованим, виходячи з психічної діяльності дітей і розглядав навчання у вигляді чотирьох формальних ступенів: виразність, асоціація, система і метод. Виразність – зосередження уваги і пам'яті учнів у стані спокою: на цьому етапі навчання здійснюється через ознайомлення учнів з новим матеріалом при широкому застосуванні наочності, ілюстрації, демонстрації. Асоціація – встановлення зв'язків нового уявлення з попереднім, що відбувається під час проведення «невимушеної бесіди». Система – виклад навчального матеріалу, усвідомлення, уявлення (міркування), зведення знань у певну систему, поглиблення її, теоретичне узагальнення тощо. Метод – усвідомлення навчального матеріалу учнями в стані руху, застосування знань на практиці, вироблення навичок: розвиток логічного мислення і творчого уявлення [3].

Гербарт запропонував свою теорію видів навчання: описового, аналітичного, синтетичного. Описове навчання ставить своїм завданням виявити досвід учнів, доповнити і розширити його живою й образною розповіддю вчителя про різні явища природи і події в суспільстві. Аналітичне має здійснюватися через розподіл навчального матеріалу на окремі його складові частини і ознаки, надання уяві учнів певної системи. Синтетичне – це узагальнення і синтезування учнями вже відомого їм навчального матеріалу, зведення його до певної системи, такий вид навчання застосовується переважно в старших класах школи.

Система морального виховання Гербарта ґрунтується на п'яти моральних ідеях: ідея внутрішньої волі, яка робить людину цільною, без «душевного розладу»; ідея вдосконалення, яка поєднує силу й енергію волі та забезпечує «внутрішню гармонію» людини; ідея приязні, яка сприяє погодженості волі однієї людини з волею інших; ідея права, яка має вирішальне значення в розв'язанні конфліктів між волею людей; ідея справедливості, якою треба користуватися, визначаючи нагороду тому, хто зробив добру послугу суспільству, або покарання тому, хто порушив закони і правила.

Й. Гербарт розробив принципи керування у шкільному закладі, що мають своїм завданням дисциплінування учнів, привчання їх до встановленого режиму. Для цього Й. Гербарт рекомендує застосовувати такі засоби: погроза, нагляд, наказ, заборона, покарання, авторитет і любов.

Окрім навчання, як головного засобу морального виховання, Й. Гербарт виділяє і додаткові засоби: строгий розпорядок дня; схвалення або засудження поведінки учнів; дотримання встановлених правил поведінки; вироблення релігійного відчуття смирення.

5. Кінець XIX - початок XX століть характеризується появою нових концепцій у освіті у Західній Європі та США, що дало поштовх до кризи традиційної на той час педагогіки та виникнення **реформаторської педагогіки**. Ключовими чинниками, що забезпечували розвиток педагогічної думки були: не відповідність закладів освіти вимогам суспільства; розвиток науково-технічного прогресу; накопичення знань з педагогіки та психології про природу дитинства та пізнавальні процеси [1; 2; 3].

Ідеї реформаторської педагогіки було відображено у нових педагогічних концепціях, головною ознакою яких стала поглиблена увага до особистості людини, а не до методів чи предмету навчання. Серед новітніх концепцій такі як:

- теорія вільного виховання (представники Е. Кей, Л. Гурлітт, М. Монтессорі та ін.). Ця теорія будується на принципі педоцентризму, що передбачає свободу дитини у виборі діяльності, її вільну творчість як основу розвитку.

Зокрема, М. Монтессорі розробила власну методику для розвитку сенсорних здібностей у розумово відсталих дітей, проте пізніше її почали використовувати у освіті всіх дітей дошкільного віку. У «Будинках дитини», що працювали під керівництвом М. Монтессорі, дітям пропонувалася свобода вибору будь-якого матеріалу для занять, залежно від їх внутрішніх вподобань, але кожне заняття повинно було бути педагогічно виправданим, мати мету і завдання. Робота з обраним матеріалом повинна була відбуватися дитиною самостійно; самостійне виправлення допущених дитиною помилок сприяло зосередженню уваги, розвитку спостережливості, терпіння, волі, а це, у свою чергу, є основою самовиховання та самодисципліни. Головний девіз концепції М. Монтессорі: «Допоможи мені це зробити самому!»

- експериментальна педагогіка (предст. Е. Мейман, В.А. Лай, А. Біне, Е. Торндайк та ін.), в основі якої лежить наукове обґрунтування принципу

природовідповідності на основі вивчення анатомії, фізіології та психології дитинства, тобто отримання точних, наукових фактів про природу дитини шляхом лабораторного експерименту.

- педагогічний прагматизм (предст. Дж. Дьюї, Е. Паркхерст, У Кілпатрік та ін.), характеризує навчання як набуття особистого досвіду розв'язання життєвих проблем та «навчання через діяльність».

Зокрема, ключовий принцип педагогіки Дж. Дьюї – педоцентризм. Функція вчителя, на думку педагога, полягає у керівництві самостійною діяльністю дітей і розвитку у них допитливості. Дж. Дьюї у Чикаго заснував у 1896 році Лабораторну школу, що враховувала основні імпульси природного росту дитини (соціальний – потреба у спілкуванні дитини; дослідницький – потреба у пізнанні у розумінні речей; експресивний – потреба у самовираженні дитини) та сприяла розвитку їх здібностей. Провідний принцип роботи початкової школи Дж. Дьюї – «навчання через діяльність».

- функціональна педагогіка (предст. Е. Клапаред, А. Фер'єр та ін.), що акцентує роль інтересу, мотивів, потреб у поведінці дитини та піднімає проблеми вироблення навчальних навичок, вольових якостей особистості, потреби у праці і професійної орієнтації особистості.

- педагогіка особистості (предс. Г. Шаррельман, Г. Гаудіг, Е. Вебер та ін.) характеризується вихованням вільної особистості шляхом стимулювання її творчого саморозвитку. Школа, на думку представників педагогіки особистості, повинна бути трудовим товариством дітей, де вони за допомогою учителя висуюють перед собою конкретні цілі і шукають шляхів їх досягнення. Головне у навчальному процесі такої школи – вільна творчість учителя, покликана його педагогічно. інтуїцією та самостійна творча робота учнів, що сприяє вільному духовному розвитку дитини.

- соціальна педагогіка або педагогіка формування соціально активної особистості (предс. А. Нейл, Б. Рассел, П. Наропт, Е. Дюркгейм, В. Дільтей, Р. Зейдель та ін.) сприяє індивідуальній соціалізації особистості шляхом її залучення до розуміння суспільно-моральних цінностей.

Зокрема, А. Нейл і Б. Рассел розробили програму перетворення школи у вільний демократичний навчально-виховний заклад та втілили її у школі Саммерхіл. Гаслом цієї школи стала ідея «абсолютної свободи учнів».

- педагогіка творчості (предст. Е. Зальвюрк, Л. Ліхтварк та ін.), у основі якої розвиток вільної особистості передусім засобами художньо-естетичної творчості.

- ідея виховання цілісної особистості (Р. Штейнер) на сьогодні перетворилася у педагогічний рух і має назву Вальдорфська педагогіка. Перша Вальдорфська школа була відкрита у Німеччині у 1919 р. для дітей робітників і службовців сигаретної фабрики Вальдорф-Асторія. Ключові принципи діяльності Вальдорфської школи це: виховання у дусі свободи, принцип цілісного формування особистості (тілесної, душевної і духовної сторін), циклічності (врахування особливостей вікових циклів розвитку, добових

біоритмів, метод епох у навчальному процесі, авторитет учителя, вихователя, батьків, духовного ідеалу.

- школа дії (В.А. Лай) побудована на практичній діяльності у різноманітних формах, як обов'язкова умова розвитку особистості дитини.

Лекція 7. Історія становлення національної освіти в Україні. Школа і педагогіка Київської Русі (IX-XIV ст.). Українська школа періоду Відродження (XVI-I пол. XVIII ст.) та педагогіка епохи Руїни (II пол. XVIII ст.).

1. Виникнення перших шкіл у Київській Русі.
2. Перекладна література та перші педагогічні пам'ятки Київської Русі.
3. Освіта українського відродження: церковні школи, козацька педагогіка, братські школи, навчальні студії та громадські об'єднання.
4. Освітньо-культурне відродження в Україні: перші українські вчені.
5. Школа і педагогіка епохи Руїни в Україні.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
4. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
5. Писемність та освіта у Київській Русі.
<https://www.youtube.com/watch?v=GluBwNCz7M0>
6. Видатні педагоги України: Пишемо історію.
<https://www.youtube.com/watch?v=cT1EIgeysUQ&t=188s>
7. Юрій Дрогобич – український вчений і гуманіст епохи Відродження: Пишемо історію. https://www.youtube.com/watch?v=VUYjUSBow_0
8. Велич особистості. Пам'ять Беринда.
https://www.youtube.com/watch?v=b_5bQ5rrT2o
9. Феофан Прокопович: Пишемо історію.
<https://www.youtube.com/watch?v=H5ymPiIrA7I>
10. Світ ловив мене, але не спіймав. Григорій Сковорода.
https://www.youtube.com/watch?v=6jD4r_DoPS0&t=759s
11. Обличчя української історії. Григорій Сковорода.
<https://www.youtube.com/watch?v=S2EBBaC3Ulw>

1. Існування писемності на Русі в язичницький період, очевидно, підтримувалось як індивідуальним, так і груповим навчанням грамоти. Групове навчання було зародковою формою шкіл, які з'являються з винайденням буквенно-звукової системи письма. До прийняття християнства перші школи були двох типів:

- язичницькі школи, які задовольняють потреби язичницької верхівки;
- християнські школи.

Хоча християнство проникає на Русь задовго до його офіційного запровадження, розвиткові освіти і шкільництва на Русі сприяло запровадження християнства. Воно прилучило Русь до античної культури і науки, зблизило її з багатьма країнами Європи.

Перше офіційне свідчення про появу шкіл на Русі датується 988 р. і пов'язане воно з хрещенням Русі. У «Повісті временних літ» вказується, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу «книжного вчення».

Хрещення Русі і розповсюдження грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира, який бажав укріплення держави, і тому прагнув підготувати грамотних людей, передусім, для державного апарату, які б могли уміло вести внутрішню і зовнішню політику. З іншого боку, і християнська церква була зацікавлена у підготовці освічених людей – ідеологів нової релігії. Крім того, рівень розвитку ремесла і торгівлі вимагав грамотних людей. Слід відзначити заслугу християнської церкви у поширенні шкільництва на Русі. Саме вона принесла сюди традицію шкільної освіти, якої на Русі не було.

Вслід за відкриттям школи Володимиром у 988 р., де було 300 дітей, древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі. На XI ст., коли припадає період розквіту Київської Русі, тут склалася така система шкіл і виховання: школи «книжного вчення», монастирські школи, школи грамоти, кормильство, жіночі школи.

Школи «книжного вчення» – школи підвищеного типу. Як правило, тут викладалося «сім вільних мистецтв». Особливістю таких шкіл було те, що навчання здійснювалось за привнесеною християнством книжною системою, де головною була робота з книгою, з текстом. А це розширювало рамки пізнання і можливості освіти. Такі школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл «книжного вчення» були школа Володимира (988 р.), двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.) і ін. Остання існувала при Софійському соборі і мала міжнародне значення. Це була школа підвищеного типу, тут велось переписування книг, а також готувалися писарі і перекладачі для цієї справи. В ній було започатковано першу на Русі бібліотеку, яка стала дуже відомою.

Монастирські школи запроваджувались з XI ст. при монастирях згідно Студитського статуту, який вимагав, щоб монахи жили в гуртожитках і навчалися грамоти. Спочатку існували тільки закриті монастирські школи, їх відвідували новоприйняті монахи. Такі школи функціонували лише в період навчання останніх. Навчання носило індивідуальний характер. Головне завдання монастирських шкіл полягало в суворому аскетичному вихованні, зміст якого зводився до формування в ченців покори, терпіння, відмови від радощів земного життя.

У деяких монастирях існували школи підвищеного типу. Такою була школа в Києво-Печерському монастирі (1068 р.). Вона давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії. З її стін виходили не лише вищі духовні ієрархи (ігумени, єпископи і т. д), а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки. Школа відома своєю бібліотекою. Києво-Печерський монастир став центром руського літописання, був постачальником книжкової продукції у всій Київській Русі [4].

З XII ст. за ініціативою князя Ярослава Осмомисла (1153-1187 рр.) в Галицько-Волинському князівстві запроваджуються перші відкриті монастирські школи для населення.

Школи грамоти існували переважно в містах (в село грамота не проникала). Тут вчилися діти бояр, посадників, купців, лихварів, заможних ремісників. Утримувались такі школи на кошти батьків, тому для бідного населення були недоступні. Вивчали читання, письмо, лічбу і хоровий спів. Під час занять учитель працював з кожним учнем окремо або з невеликою групою учнів (8-10 чол.).

Кормильство виникло як форма домашнього виховання дітей феодалської знаті. Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5-7 років) кормильців з числа воєвод і знатних бояр, що жили в окремих волостях. Княжич не тільки там виховувався, але й княжив. Кормильці були і як наставники, і як управителі. Кормильство передбачало не лише військово-фізичне виховання, але й орієнтувалось на високий рівень освіти. Князі володіли 5-6 іноземними мовами.

Розсаджування київськими князями своїх дітей по містах і областях спочатку сприяло консолідації східнослов'янських земель. Але згодом виявились його негативні наслідки: батьки погано знали дітей, брати не знали один одного, що посилювало міжусобиці; високий статус кормильців давав їм змогу втручатися в родинні суперечки князя, в політичні інтриги і придворні змови. Починаючи з XIII ст. кормильці замінюються дядьками – високоосвіченими людьми (вперше термін зустрічається 1202 р.). Вони ставали домашніми вчителями. На зміну кормильству приходять елементи гувернерства.

У період Київської Русі з'являються перші жіночі заклади освіти. Прикладом таких шкіл є жіноча школа, відкрита Ганною Всеволодівною (сестрою Володимира Мономаха) при Андріївській церкві у Києві (1086 р.). Пізніше такі школи були відкриті в Суздалі, Полоцьку та інших містах. Ряд джерел засвідчують високу освіченість жінок, особливо у князівських верхах. Це піднімало престиж Київської Русі в очах Європи.

Більшість дітей, передусім, простих людей виховувались у сім'ї. Їх вчили сільськогосподарської праці та іншій домашній роботі. Дітей могли віддавати якомусь майстрові для вивчення ремесла. Там вони інколи могли вивчати грамоту та хоровий спів.

Своєрідним було виховання сиріт, дітей з обмеженими можливостями здоров'я. У цей період з'являються перші притулки для знедолених дітей

(діти, який «підкидали», Богдани, «божедомок»). Існувало дві форми опіки дітей-сиріт: індивідуальна і громадська. Опікунами могли бути близькі родичі, які створювали нормальні умови для виховання сиріт і зберігали їх власність до повноліття. При церквах та монастирях створювалися притулки для блаженних та юродивих, які утримувались на пожертви багатших верств населення, суспільних і торговельних організацій [4].

За порівняно короткий час (XI-XII ст.) Київська Русь досягла надзвичайно великих успіхів у поширенні грамотності та шкіл і за станом освіти не поступалася західноєвропейським країнам. Прикладом цьому є двірцева школа Ярослава Мудрого.

Причинами, які сприяли розповсюдженню грамотності й шкільництва на Русі, було те, що про освіту турбувалася не лише церква, як князівська (світська) влада; навчання в школах проводилось рідною мовою (слов'янською); з Болгарії проникала і поширювалась кирило-мефодіївська писемна традиція (Русь приступила до шкільної освіти не на голому місці, а маючи вже багато болгарських перекладів літератури на слов'янську мову); існувала самоосвіта, майже невідома на Заході того часу; школа була відкрита для широких мас, хоч мова про всезагальну освіту не йшла; школа в Київській Русі була доступна для дівчат; давньоруські школи за своєю організацією були більш демократичними, тут дисципліна мала більш м'який характер, ніж у західноєвропейських школах.

2. Київ часів Київської Русі мав славу освітнього центру, куди приїжджали навчатися навіть іноземці, у тому числі й престолонаслідники. Київські князі, на противагу багатьом представникам західноєвропейської знаті того часу, були освіченими людьми, нерідко – володіли кількома мовами. Високим рівнем освіченості особливо відрізнявся князь Ярослав Мудрий [1; 5].

Навчання у Київській русі здійснювалося за вітчизняними та перекладними джерелами. Серед книг були оригінальні, тобто вітчизняного походження і перекладні.

Перекладна література в Київській Русі почала поширюватися після створення Кирилом і Мефодієм слов'янської азбуки. Відомо, наприклад, що грамоту викладали за книгою відомого візантійського вченого і богослова Іоанна Дамаскіна (VIII ст.).

Серед оригінальних творів києворуських авторів відомі такі:

«Слово про закон і благодать» – філософсько-педагогічний трактат, перша вітчизняна літературна пам'ятка, в якій піднімаються педагогічні питання. За різними даними написаний орієнтовно 1037-1051 рр. Це був виступ митрополита Іларіона перед Ярославом Мудрим та прочанами Київського храму св. Софії. У ньому митрополит не підтримував візантійської ідеї аскетизму, а наголошував на необхідності активної діяльності під час виховання особистості, наполягав на належному догляді за немовлятами, а також на покаранні за грубе ставлення до матері.

«Повчання Володимира Мономаха дітям» за різними даними датоване в 1096 або 1117 р. У ньому вперше обґрунтовано необхідність переходу від

релігійно-аскетичного виховання до світського, пов'язаного з практичними життєвими потребами. Весь твір пронизаний турботою про охорону і збереження високих загальнохристиянських цінностей.

До перекладних творів, у яких порушуються питання освіти, належать такі:

«Ізборник Святослава» (1073 р.) – збірник текстів античної літератури з різних галузей знань (383 статті), написаний у формі запитань і відповідей. У статтях, написаних різними авторами, розкриваються питання історії, філософії, поетики, догматики, науково-природничі уявлення.

«Пчела» – збірник цитат із Святого письма, афоризмів і висловлювань отців церкви, філософів Аристотеля, Демокрита, Сократа, Платона, Плутарха та ін. Складений у Візантії і перекладений на старослов'янську мову в XI столітті. Містить 71 розділ, присвячений різним темам. Збірник складено з метою настановити читача на життя «християнина».

«Златоуст» – збірник промов і висловлювань отців церкви. Названий за прізвищем грецького проповідника Златоуста.

Серед перекладної літератури, зібраної у бібліотеці Ярослава Мудрого, зустрічаються «Хроніка» Георгія Амартола, «Хроніка» Сінкелла, «Історія іудейської війни» Йосифа Флавія, «Повість про Александра Македонського», «Одкровення» Мефодія Патарського, «Християнська топографія» Козьми Індикоплова та ін.

Незважаючи на існуючу феодальну роздробленість, Київ у XII ст. залишався центром писемності з визначеними на той час осередками у Печерському і Видубицькому монастирях та Софіївському соборі.

3. Період XIV-середини XVI ст. характеризується подоланням феодальної роздробленості та перебуванням західно-українських земель у складі інших держав (Польщі, Литви, Угорщини, Молдавії). У другій половині XVI – до середини XVII ст. здійснюється швидкий розвиток ремесел і торгівлі, зростає роль міст (як економічних і культурних центрів), підвищується національна самосвідомість народу.

Напрями Гуманізму та Реформації сприяли розвитку науки й освіти Західної Європи. І українська шкільна освіта, що зазнала занепаду через князівські міжусобиці та татарські навали, починає своє відродження. На території України, що була під владою Польсько-Литовської держави, з'являються єзуїтські (протестантські і католицькі) школи. Вони давали кращі знання, ніж православні школи і туди йшла навчатися молодь багатших верств населення для заміщення адміністративних, судових та інших посад у країні. Українська молодь в таких школах полонізувалася, бо латинські й протестантські школи в Польщі були суто польськими. Таке негативне й шкідливе з православного погляду явище мусило звернути на себе увагу українського громадянства, а разом із тим і викликати в ньому бажання запобігти такому лиху, вжити заходів, щоб наша молодь не відступала від своєї віри та національності. Єдиним засобом врятувати від цього молодь стало заснування своїх власних шкіл, що давали б науку й виховували б учнів в національному дусі [3].

Навчання дітей у *церковних школах* зазвичай проводили дяки. Їх називали «дідааскал», «магістер» чи «бакаляр». Школи розташовувалися при церквах чи у будинках заможних людей, що спеціально брали їх до себе для навчання дітей. У церковних школах учили молитвам та Св. Письму, прищеплювали релігійну свідомість, вміння читати богослужбові книги, писати каліграфічним письмом, співати по-церковному, таким чином виховували добрих християн та корисних служителів Батьківщині та господареві. Утримувалися церковні школи за рахунок шляхетних осіб. Для дітей знатного походження необхідною була латинська мова, на якій велася документація в державному діловодстві та будувалися взаємовідносини культурних станів. Для цього наймали «статечних бакалярів», які вчили письму латинською мовою.

При монастирях розміщувалися монастирські школи, які були школами вищого типу. Туди вступали для самовдосконалення вже по закінченню школи парафіяльної (церковної).

Щоб зменшити шкідливі впливи латинських та протестантських шкіл на нашу молодь та укріплювати православну віру, у кінці XVI ст. особами знатного роду та православними організаціями (братствами) продукувалося виникнення нового типу шкіл – *братські школи*.

Князь Костянтин Острозький заснував кілька шкіл на Волині. Багатий та впливовий князь Острозький, в 1580 р. в своєму місті Острозі заснував школу за типом високих шкіл, що проіснувала до смерті свого фундатора (1608), зібрала біля себе визначні наукові сили, дала освіту значній кількості православної молоді і підготувала чимало визначних діячів. Навчання тут велось церковно-слов'янською мовою, до якої додавалося багато українських слів, а також нерідко польські, грецькі і латинські. Викладалися такі дисципліни як філософія, богослів'я, математика, астрономія тощо. Ще Князь Острозький заснував школи: в Турові – 1572 р., Володимирі- Волинському – 1577 р., Слуцьку – 1580 р., Дермані. Ці школи теж мали своїм завданням зміцнювати православ'я й перешкоджати денаціоналізації нашого народу.

У 1584 р. під тиском прогресивних кіл України король Стефан Баторій дозволив Віленському братству відкривати братські школи, а з 1585 р. це право поширюється на всі православні братства Великого князівства Литовського й Галичини. Того ж року виникла перша на Україні Львівська братська школа. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. школи з'являються також в Рогатині, Городку, Перемишлі, Луцьку, Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському, Кременці, Києві та в інших містах і деяких селах (загалом близько 30).

Братські школи були народними, відрізняючись від усіх інших передусім демократичністю своїх внутрішніх засад – тут мали право навчатися діти всіх станів, а також сироти. Утримувалися школи на кошти братств, бідні ж і сироти навчалися безкоштовно. При цьому виключалася будь-яка несправедливість. Від педагогів вимагалось любити і поважати всіх дітей. Братські школи протистояли полонізації, виховуючи в українській молоді патріотизм, повагу до свого народу, вітчизняної історії, мови, культури [5].

Головна увага приділялася вивченню слов'янської та української книжної мов. Традиційно вивчали також грецьку мову, спадщину античних філософів та християнські богословські джерела. Нелегко приживалася латинська мова, але знання її було велінням часу. Тому українські полемісти, які готувалися в братських школах для кваліфікованих, ідеологічних дискусій, повинні були досконало володіти мовою супротивників.

Ректорами в Львівській братській школі були Арсеній Елласонський, Іов Борецький, Стефан Зизаній, викладачами – Ісайя Копинський, Захарія Копистенський та ін. Засади організації Львівської школи, її програма були викладені в статуті «Порядок шкільний» (1586 р.), який став взірцем для інших братських шкіл України. У 20-х роках XVII ст. занепала Львівська школа, не витримавши врешті решт нерівної боротьби з єпископом Балабаном і католицьким духовенством.

Основними культурно-освітніми центрами Києва на початку XVII ст. стають Київське братство та осередок учених при Києво-Печерській Лаврі на чолі з архімандритом лаври Єлисеєм Плетенецьким. Продовжуючи традиції, започатковані в Острозі та Львові, київські просвітники розгорнули широку діяльність, нерозривно пов'язану з лаврською бібліотекою і друкарнею. У 1615 році братство заснувало школу, що стала родоначальницею першої вищої школи нашої країни – Києво-Могилянської академії.

Особливо велику підтримку Київська братська школа отримала від гетьмана Петра Сагайдачного. При організації Київської братської школи було, безперечно, враховано досвід уже існуючих шкіл. В основу навчання покладалися слов'янська, грецька, латинська, польська мови, а також «сім вільних наук». Учні чотирьох нижчих класів (їх називали фара, інфіма, граматика й синтаксис) вивчали мови, опановували початками арифметики, геометрії, вчилися музиці. Учням вищих класів (вони вже називалися студентами) викладалися поетика, риторика, філософія, астрономія. Шкільні статuti зобов'язували вчителів постійно нагадувати учням про їхні обов'язки перед богом, батьками, наставниками, суспільством, виховувати їх у дусі взаємної самоповаги, любові до свого народу, його мови, традицій, віри.

Восени 1631 року у Києві виникла ще одна школа – Лаврська. Заснував її архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила. Ректором став Ісайя Трохимович. Лаврська школа забезпечувала високий рівень навчання та проіснувала недовго. Київське братство рішуче виступило за її об'єднання з Київською братською школою. Об'єднана школа почала діяти у вересні 1632 року на території Київської братської школи і під наглядом братства. Вона отримала назву колегії. Велику роль у цій справі відіграв Петро Могила – високоосвічена людина, видатний просвітник. Так було зроблено новий крок на шляху становлення вищої освіти на Україні [1; 4].

В другій половині XV-XVI ст. На Україні виникло і сформувалося *козацтво*, як форма протесту українського народу проти зростаючого соціального та національно-релігійного гноблення, посилення кріпацтва. Це характеризувало виникнення козацької педагогіки як частини народної педагогіки у вершинному її вияві, що формувала у молоді синівську вірність

рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю.

Під могутнім захистом козацьких збройних сил в Україні існували різні типи навчальних закладів. Поряд з академіями, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, колегіумами, працювали народні професійні школи мистецтв і ремесел (кобзарства, гончарства, бортництва та ін.) та козацькі, січові школи на території Січі, земель Війська Запорозького, на Гетьманщині.

Перша школа на Січі, відкрита в 1576 році, послужила зразком для виникнення осередків освіти на всій території козацьких вольностей. Склад учнів визначався звичаями, що формувалися на Січі. Так, там заборонялося перебування жінок. Навіть отамани залишали свої сім'ї десь за межами Січі. За порушення цього порядку загрожувала смертна кара. Батьки прибували на Січ з синами, щоб ті навчилися грамоти і військової справи. Траплялося, що, шукаючи порятунку від панської сваволі, діти добиралися туди самі.

Січова школа існувала при церкві Святої Покрови, розташованій на території Запорозької Січі. Вона складалася з двох відділів: в одному вчилися ті юнаки, що готувались на паламарів і дияконів – у цьому відділі було завжди 30 учнів. Крім того, був відділ молодиків, де вчилися сироти, хрещеники козацької старшини та інші діти. Тут учили цих дітей, – їх було біля 50, – грамоті, співу та військовому ремеслу. В січовій школі було реалізовано принцип гармонійного виховання людини, бо поруч із загальноосвітніми предметами багато уваги приділялося психофізичному вдосконаленню майбутніх козаків. Загартовуючи себе і готуючи свій організм до складних випробувань долі, козаки влітку спали проти зоряного неба, ґрунтовно знали народну медицину, її рецепти, які забезпечували міцне здоров'я, довголіття. Важливе місце відводилося також формуванню в учнів умінь плавати, веслувати, керувати човном, переховуватися від ворога під водою (за допомогою очеретини) та ін.

Козацька молодь систематично розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танках, хороводах, різних видах змагань і боротьбі. Підлітки і юнаки охоче брали приклад з дорослих, які відчували психологічний комфорт завдяки тому, що однаковою мірою турбувалися про свій інтелектуальний, моральний, духовний і фізичний розвиток. Посібниками для навчання були Часослов і Псалтир, які в достатній кількості друкували Київська і Чернігівська друкарні, а також скорописна «Козацька читанка».

В духовному житті молоді козацька педагогіка відводила особливу роль лицарській честі і лицарській звитязі. Неписані закони кодексу лицарської честі передбачали: любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до батьківщини; готовність захищати слабших, турбуватись про молодших, зокрема, дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі; непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, працьовитість скромність тощо);

відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави; турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі; прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально виховних і культурних закладів; цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму; уміння скрізь і всюди поступати благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти [5].

Для школярів передбачався час на розваги та ігри. Після шкільних занять учні займались військовою справою. Січові школи функціонували під безпосереднім проводом козацької старшини. Метою фізичного виховання у Запорозькій Січі була підготовка воїнів.

Українська козацька система виховання – глибоко самобутнє явище, аналогів якому не було в усьому світі. Вона мала кілька ступенів. Передусім – дошкільне родинне виховання, яке утверджувало високий статус батьківської і материнської народної козацької педагогіки. У козацьких сім'ях панував культ Батька і Матері, Бабусі і Дідуся, Роду і Народу. Другий ступінь козацького виховання найдоцільніше назвати родинно-шкільним. Потім молодь, яка прагнула знань, училася у вітчизняних колегіумах, у відомих університетах Європи, отримувала підвищену і вищу освіту. Такі молоді люди, освічені і виховані на європейському рівні, часто очолювали національно-визвольний рух, брали активну участь у розбудові освіти, науки і культури України та інших, зокрема, слов'янських держав.

Козацька сім'я відзначалася глибоким демократизмом, рівноправністю чоловіка і жінки, і духовними традиціями. Керуючись лицарськими чеснотами, чоловік, як правило, робив поступки дружині в розв'язанні багатьох сімейно-побутових питань, створював їй психологічний комфорт. Це благотворно впливало на виховання дітей, хлопчиків і дівчаток.

У 1652 році Богдан Хмельницький видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл по підготовці кобзарів, лірників і взяв їх під свою опіку. Це були, по суті, перші музичні школи на Україні. Учителями працювали козаки-кобзарі, що за віком чи з інших причин не могли володіти зброєю. Лише тоді, коли юнак міг самостійно створити мистецький твір, він діставав право співати людям. Тому кобзарі часто були і поетами, і композиторами. Підготовка їх мала велике значення для козацького війська. Гра піднімала запорожців на бій з ворогом, кобзарі і лірники розносили славу про подвиги козаків по всій Україні.

Осередком освіти XVII ст. був, звичайно, Київ; але козацькі школи були і у Чернігові, Новгород-Сіверську, Почаєві, Батурині та ін. Козацькі школи діяли у полкових і сотенних містах і містечках України. За даними ревізійних книг, у семи полках Лівобережжя було 866 полкових шкіл: у Ніжинському – 217, Лубенському – 172, Чернігівському – 154, Переяславському – 119, Полтавському – 98, Прилуцькому – 69, Миргородському – 37. Ці школи розміщувалися переважно у приміщеннях, які належали церквам, їх іноді й називали за назвою церкви: покровська, успенська та ін [4].

У Лубенському і Чернігівському полках діти старшини і заможних козаків навчалися грамоти та військової справи у парафіяльних школах або при сотенних і полкових канцеляріях. Військову справу викладали досвідчені і випробувані в боях козаки. Ці школи давали дітям хліборобського стану лише початкові знання, але вони були доступними і задовольняли на той час скромні потреби трудового люду в освіті. Вони були тим єдиним джерелом, де жевріла рідна мова, правда про історію свого краю, зберігалися і примножувалися народні звичаї, традиції тощо.

Два століття тривала освітня діяльність запорозьких козаків і була припинена лише після зруйнування Катериною II в 1775 році Запорозької Січі. Разом з нею були знищені й запорізькі школи.

4. Українське культурне Відродження характеризує поява перших українських учених, що здобували освіту у Західній Європі. **Юрій Котермак (Дрогобич)** народився у 1450 р. у Дрогобичі на Прикарпатті у сім'ї ремісника. Освіту отримав у рідному місті та Львові, далі продовжив навчання у Краківському та Болонському університетах. Здобув ступінь доктора філософії і медицини. Займав посаду ректора у Болонському університеті, викладав математику та астрономію. Повернувшись до Польщі, викладав медицину та астрономію у Ягеллонському університеті.

Ю. Дрогобич – перший автор друкованої української книги. Його праця «Прогностична оцінка нинішнього 1481 р» надрукована латинською мовою у римській типографії Зільбера. Крім того, Ю. Дрогобич автор наукових трактатів у галузі астрономії та географії. Ряд праць вченого зберігається у університетських бібліотеках Західної Європи [4; 7].

Павло Русин – педагог і поет-гуманіст, що народився 1470 р. Закінчив Грейсвальдський університет у Німеччині. У подальшому працював та займався видавничою діяльністю у Краківському університеті. У 1506 р. отримав учений ступінь магістра. У 1491 р. у Кракові П. Русин приймав участь у роботі типографії, що видавала книги кириличним шрифтом слов'янською мовою. Зокрема, там видавався Часослов, за яким дітей учили грамоті на території України, Білорусії та Росії. Відома праця П. Русина – «Пісні Павла Русина із Кросно».

Максим (Мелетій) Смотрицький – народився 1572 р. на Хмельниччині. Його батько був першим ректором Острозької школи. Його публікація «Грамматика словенская правильное синтагма» – визначна пам'ятка української педагогічної літератури, яка тривалий час слугувала посібником для навчання (поки не з'явилася граматика М. Ломоносова). Мелетій Смотрицький розробляв питання орфографії, орієнтуючись на старослов'янську мову як правову слов'янських народів.

Становленню педагогічної думки сприяла діяльність **Памво Беринди** – відомого просвітителя XVI- першої половини XVII ст., який народився у молдавській сім'ї на території України. Освіту здобув у Львівській братській школі. Працював вчителем у братській школі, пізніше у друкарнях Львова, Перемишля, Києво-Печерської Лаври. Найвідоміша праця педагогічного значення П. Беринди «Лексикон славено-російський имен

толкование» – це енциклопедія відомостей про зовнішній світ, людину і природу. Вона допомагає полегшити вивчення наук та робить його свідомішим [4; 8].

Іоанікій Галятовський – педагог, публіцист, письменник-полеміст, освіту отримав у Київській колегії та у 1649-1651 рр. працював там професором риторики, а у 1651 р. прийняв чернецький сан. Проте у 1659 році повернувся до Києва та Київської колегії. З 1664 р. мандрує по Україні та Білорусії у пошуках матеріалів для своїх публікацій. З 1669 р. і до кінця життя обіймає посаду архімадрида Єлецького монастиря у Чернігові. Значний внесок у розвиток педагогічної науки в Україні І. Галятовський здійснив через видання посібника з конкретними рекомендаціями для підготовки і виголошення ораторських промов – «Наука, або спосіб складання сказань».

Діяльність професора Києво-Могилянської колегії **Феофана Прокоповича** сприяла культурному та науковому розвитку держави. Народився Ф. Прокопович у сім'ї київського купця. Після закінчення Києво-Могилянської колегії навчався у Польщі, де прийняв уніанство. Продовжував навчання у грецькій колегії, де вивчає філософію та богослов'я. Проте повертається в Україну і знову приймає православ'я. З 1705 р. викладає у Києво-Могилянській академії лекції з філософії, логіки, етики, піїтики, риторики, математики та впроваджує у діяльність закладу принципи гуманізму. У 1712-1715 рр. став ректором колегії. Далі переїхав до Росії, де займав високі посади у церковній ієрархії.

Творча спадщина вченого досить значна і відображає складний шлях автора, суперечності його поглядів, бережність, терпимість та непереможний гнів. Педагогічна спадщина Ф. Прокоповича відображена у низці праць. Серед них: буквар «Перше учіння отрокам» та «Духовний регламент» (1721), де піднято питання відкриття духовних шкіл та навчання простого люду [4; 9].

Григорій Савич Сковорода – видатний український філософ, педагог-гуманіст, що народився у с. Чорнухи на Полтавщині у сім'ї малоземельного козака у 1722 р. Початкову освіту здобув у школі-дяківці, далі у 1738 р. вступив на навчання до Києво-Могилянської академії. До 1750 р. Г. Сковорода прослухав курс з риторики, піїтики, філософії, богослов'я. Отримавши можливість від'їхати у 1750 р. до Угорщини, Г.Сковорода подорожує Європою і відвідує Італію, Німеччину, Польщу та слухає лекції у Віденському, Тарнівському, Краківському університетах.

З 1752 р. Г.Сковорода починає працювати у Переяславському колегіумі як викладач поезії. За новації у власному підручнику «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству», Переяславський єпископ його звільняє. Після звільнення Г. Сковорода працює домашнім учителем поміщика В. Тамари.

З 1759 по 1769 р. Г. Сковорода працює викладачем у Харківському колегіумі і викладає поетику, синтаксис, грецьку мову і курс «благонравності». Він видає підручник «Начальная дверь ко христианскому добронравию», за який його звільняють за вільнодумство.

Мандруючи Слобожанщиною у 50-х роках, Г. Сковорода видає збірку «Сад божественних пісень», «Басни Харковскія». Останні роки життя

Г. Сковорода провів у маєтку друга М. Ковалинського у с. Іванівці на Харківщині. Помер Г.Сковорода 9 листопада 1794 р. у с. Іванівці.

Науково-педагогічні погляди ученого відображають ідеї епохи Просвітництва. Г. Сковорода обґрунтовує принципи гуманізму, народності, природовідповідності у вихованні (ідея «спорідненого» виховання). Спираючись на власні задатки, кожна людина може реалізуватися у певній галузі, а головне завдання педагога – пізнання і вдосконалення природних задатків кожної дитини.

Завдання виховання зростаючої особистості Г. Сковорода вбачає у розумовому, моральному та трудовому вихованні особистості (підготовка до «спорідненої праці»). Розумове виховання полягає у пізнанні наколишнього світу і себе. Загалом школи, на думку Г. Сковорода, повинні бути рідномовними та доступними для навчання. До змісту освіти педагог включав граматику, математику, фізику, механіку, філософію, музику, медицину, географію, іноземні мови, хімію, астрономію, землеробство, мораль. Серед засобів і методів виховання Г. Сковорода виділяв лекції, доповіді, диспути, бесіди, нетрадиційні форми навчання (уроки на природі, просвітницька діяльність, листування).

Г. Сковорода одним із перших в українській педагогіці звертає увагу на особистість учителя та ставить до нього ряд вимог: глибокі знання, відданість своєму народу, гуманність, повага до учнів, здатність переконувати, терплячість, безкорисливість тощо.

Г. Сковорода наголошує, що саме через працю реалізується моральне самовдосконалення людини. Успіх у діяльності зумовлюється такими якостями як працьовитість, терплячість, поміркованість, доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, скромність тощо. Великого значення у розвитку мотивації моральної поведінки вихованців Г. Сковорода надавав почуттям («вчення про серце»). Думки зумовлюють почуття і вони переходять у переконання, а далі у поведінку людини, її дії. Результатом морального виховання є особистість, що прагне стати кращою [3; 10].

Загалом виховання, за Г. Сковородою, здійснюється через працю, яку він вважав основою суспільного життя, як символ щастя, сенс життя людини.

5. Епоха Руїни припадає на II половину XVIII ст. та характеризується заборонаю викладання українською мовою у закладах освіти, їх русифікацією, ігноруванням народних традицій та звичаїв виховання українського населення, переслідуванням прогресивних діячів освіти.

«Статут народних училищ у Російській імперії» затверджений 1786 р., сприяв освіченості швидше міського населення. Він передбачав виникнення головних народних училищ (школи 4 класів) та повітових малих народних училищ (2-класні школи). Навчання оголошувалось безстановим та безкоштовним. Проте училища не могли охопити освітою все населення, тому широкі маси українського народу не мали змоги навчатися. Дяківські школи, що могли охопити хоч елементарною освітою український люд, уряд не визнавав та забороняв, змушуючи відвідувати урядові. За цією реформою школи або закривалися, або переходили до парафіяльних, проводився перепис

всіх церковних шкіл та учителів у них. Єдиними закладами, що здійснювали навчання на українській мові були парафіяльні школи, хоч їх рівень був дуже низьким.

Українська шляхта навчала своїх дітей у Петербурзі, Москві чи західноєвропейських закладах вищої освіти, оскільки російський уряд не допускав створення власне українського університету на території України.

Східна Галичина, Буковина та Закарпаття опинилися під владою австро-угорської монархії, де також все українське, зокрема і освіта зазнавала утисків та зневажалася. Навчання на цій території велося польською, німецькою та угорською мовами. Обов'язкове навчання було скасовано та встановлено платню за навчання у головних школах. До 1817 р. на Галичині не було жодної школи з україномовним викладанням. На Закарпатті існувало кілька церковно-уніатських шкіл, але у них відбувалися денаціоналізація та покатоличення українського народу (навчання велося угорською) [1; 3].

Всі школи на Україні, від вищих до нижчих, були русифікованими, антиукраїнськими та чужими для народу, заборонялися книги українською, переслідувалися, навіть, наукові розвідки про Україну, посилювалося кріпацтво.

Лекція 8. Освіта та педагогічна думка в Україні у XIX-XX століттях.

1. Школа і педагогічна думка в Україні у XIX ст.
2. Українська школа і педагогіка початку XX ст.
3. Освіта та педагогіка України у Радянський період (20-80-ті р. XX ст.)
4. Реформування освіти кінця XX - початку XXI ст.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
4. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
5. Макаренко. Педагог, письменник, громадянин.
<https://www.youtube.com/watch?v=33kDzweIpr8>
6. Василь Олександрович Сухомлинський. Павлиський романтик.
<https://www.youtube.com/watch?v=w5lwIEGk0C8&t=909s>
7. Юрій Федькович. <https://www.youtube.com/watch?v=OlROjXGXsm0>

1. У XIX ст. продовжувалася русифікація шкільної освіти на українських землях, переслідувалися українська мова та культура. Традиційні та сільські школи поступово знищувалися. І хоча Статутом 1804 р. царський уряд провів реформування системи освіти за західноєвропейським зразком, проте просвітительські ідеї були перекинуті та підлаштовані під власні потреби тогочасної влади.

Статутом 1804 р. було передбачено такі типи навчальних закладів: церковнопарафіяльні школи (1-річні), повітові школи (2-річні), гімназії (4-річні), ліцеї, університети, духовні семінарії та училища. Таким чином, освіта мала «становий» характер: гімназії для дворянських дітей, семінарії – для дітей духовенства, а повітові – для дітей міщан. Крім того, існували у невеликій кількості так звані приходські (початкові) школи, у яких елементарну освіту здобували діти селян.

У однорічних початкових школах діти вчилися читати, писати, математиці, Закону Божому. Оскільки коштів на утримання цих закладів не виділялося, це спровокувало виникнення ланкастерських шкіл. У них більш здібні учні допомагали учителю вчити інших, тобто відбувалося взаємне навчання.

У повітових закладах освіти кількість навчальних дисциплін була збільшена. Зокрема, викладалися арифметика, геометрія, фізика, географія, природнича історія, кілька мов (польська, німецька, французька), малювання, креслення, катехізис. Випускники цих шкіл мали можливість навчатися у гімназіях.

Після закінчення гімназії можна було продовжити навчання в університеті на морально-політичному, фізико-математичному, медичному, філологічному, юридичному факультетах. Для прикладу, у 1805 р. було відкрито університет у Харкові, що складався з чотирьох факультетів.

На теренах Західної України у 1805 р. було прийнято шкільний закон, що визначав мету і зміст виховання, типи навчальних закладів, особливості їх функціонування тощо. У цей період з'являється низка діячів (І. Могильницький, М. Левицький, М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Головацький тощо), що своєю діяльністю підтримують українську мову та культуру. Вони вимагають навчання у школах рідною мовою, видають художню та навчальну літературу народною мовою, створюють та беруть участь у діяльності культурно-освітніх товариств і т.д. У 1832 р. активними представниками української інтелігенції було створено гурток «Руська трійця», що продукував ідеї національно-культурного відродження на західноукраїнських землях.

Контрреформаційний Статут про початкові та середні школи 1828 р. узаконував у учбових закладах муштру, покарання, контроль за життям учнів та викладачів, їх поведінкою. Учбове навантаження було таким, щоб заповнити вільний час, позбавити можливості самостійного навчання, зустрічі з однолітками. У 1831-1832 рр. більшу частину гімназій на Правобережжі було закрито, з'являлися церковні православні школи та заклади закритого типу для дворян.

У першій половині XIX ст. створено ряд гімназій у Харкові, Чернігові, Полтаві, Катеринославі, Херсоні, викладання у яких здійснювалося російською мовою. У цей період відкриваються середні школи для дівчат: жіночі єпархіальні школи та жіночі гімназії. Перші заклади освіти для жінок було відкрито у Харкові та Полтаві. Курс навчання був семи- або

восьмирічним (восьмий клас був направлений на підготовку вчительок та домашніх виховательок) [1;4].

У кінці 50-х рр. XIX ст. з'являється новий тип шкіл – недільні школи. У Києві 1859 р. існувало кілька чоловічих та жіночих недільних шкіл. До надання освіти у цих закладах долучилася українська інтелегенція, та вони проіснували не довго і у 1862 р. розпорядженням міністра освіти вони були закриті, проте недільні школи у інших регіонах продовжували свою діяльність.

Оскільки, провідною тенденцією освітньої політики царату на Україні було знищення національної культури, то черговим Статутом про початкову школу 1864 р. (після Валуєвського циркуляра 1863 р.) було закріплено навчання у школах лише російською мовою. Пізніше 1876 р. Емським указом було заборонено друк та переклад українською мовою, вистави та лекції на українській мові.

Незважаючи на вищесказане, багато видатних українських педагогів XIX ст. здійснювали розвиток освіти та науки на теренах України [2; 3].

Олександр Васильович Духнович (1803-1865) – найбільш визначний представник культурно-освітнього руху на Закарпатті, автор першого на Закарпатті народного букваря «Книжниця читальної для початківців» (1847), підручників початкової школи з історії, географії (1831), російської мови (1853) та посібника з педагогіки «Народної педагогії на користь училищ та вчителів сільських» (1857). О. Духнович виступав за навчання рідною мовою, поєднання навчання з працею, зокрема сільськогосподарською, врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців. Дотримувався принципів наочності, доступності, народності та природовідповідності у навчанні.

О. Духнович відіграв велику роль у відкритті більше 70 шкіл, пропонував обирати у кожному селі «шкільного куратора», що опікуватиметься проблемами школи, збиратиме гроші на виплату вчителям, створення форду для забезпечення під час навчання сиріт та дітей незаможних батьків тощо. Важливу роль О. Духнович у формуванні особистості учня відводив вчителеві.

Микола Олександрович Корф (1834-1883) – видатний педагог і методист, що створив низку навчальних земських малокомплектних шкіл (один учитель міг одночасно проводити уроки у трьох класах), організовував учительські з'їзди для обміну досвідом, написав підручник «Наш друг».

Ключове місце у педагогічній спадщині М. Корфа відведено ідеї загального обов'язкового навчання для досягнення загальної писемності населення. Основною метою навчання вважав підготовку людини до життя, здатність до самоосвіти, виховання патріотизму, справедливості, чесності тощо.

М. Корф спирався на такі принципи навчання як міцність у засвоєнні знань через їх зрозумілість, доступність процесу навчання, посилення самостійності у роботі учнів, послідовність навчання, що будується на наявних знаннях та наочність.

Христина Данилівна Алчевська (1841-1920)– харківська учителька, що відіграла ключову роль у розвитку недільних шкіл та увійшла до історії

педагогіки як основоположник освіти дорослих. Серед відомих праць: «Книга дорослих» та «Що читати народові?»

У 1862 р. засновує нелегальну недільну школу, яка стала офіційною лише 1870 року. Тут вчилися дорослі поряд з дітьми, а поділ на класи відбувався виходячи із рівня підготовки. Учні мали можливість отримати початкову освіту безкоштовно та навчалися за спеціальними програмами, що передбачали посилену роботу у класі. У 1885 р. навчальні програми Х. Алчевської були вперше надруковані та стали орієнтиром для інших недільних шкіл.

Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895) – духовний натхненник українського національного відродження. М. Драгоманов займався просвітницькою діяльністю задля реформування галузі освіти: створення елементарної, спеціальної та вищої школи; повернення прав українській мові та традиціям українського народу (пісням, звичаям); прагнув створити українську енциклопедію; піднімав питання вчительських проблем та проблем виховання дитини у сім'ї.

Таким чином, основними напрямками концепції національного виховання М. Драгоманова є етичне, естетичне, моральне і патріотичне виховання молоді, що полягає у любові до рідного краю, мови та культури.

Юрій Альбертович Федькович (1834-1888) – шкільний інспектор та член товариства «Просвіта», часопису «Буковина», автор дитячих казок. Ю. Федькович прагнув вдосконалити освітній процес через ряд заходів: створення вчительських бібліотек для самоосвіти; узгодження положення про запис дітей до школи; перехід від етимологічного правопису до фонетичного.

Серед відомих праць педагога «Співанник для господарських діточок» (1863), «Буквар для селянських дітей на Буковині» (1866), стаття «Про школу і шкільні підручники» тощо.

2. На початку ХХ ст. загострилася боротьба за національну школу, здійснюється реформування системи освіти, що сприяло появі реальної можливості відродження національного шкільництва. Починаючи з 1905 р., на території України з'являється мережа товариств «*Просвіт*» (у Львові, Києві, Одесі, Катеринославі, Житомирі, Миколаєві).

Ключовим завданням цих Товариств є широка освітня діяльність для населення України: вивчення історії та культури українського народу, виховання патріотизму, видавництво продукції на українській мові і т.д. У 1906 р. «Просвіти» провели у Києві курси народних вчителів, де було прийнято концепцію про українську школу. Згідно неї тривалість навчання збільшувалася до шести років та навчання відбувалося рідною мовою. До навчальних програм середньої та вищої школи в Україні було введено українську мову та літературу, історію та географію України.

У відповідь на це, у 1908 р. Указом сенату Росії переслідувань зазнають вся українська культура і наука як «шкідлива для безпеки Російської імперії», а 1914 р виходить Указ про скасування української преси.

Відновлення діяльності «Просвіт» відбулося аж за часів Центральної Ради (1917-1918 рр.). Ключові принципи, на яких будувалася тогочасна

система освіти в Україні, стали для початкової школи загальність, обов'язковість, безоплатність, світський характер тощо [3].

Після проголошення автономії України універсалом Центральної Ради у червні 1917 р. було створено Генеральний Секретаріат Освіти як управлінський орган у сфері освіти та відновлено діяльність Всеукраїнської вчительської спілки. Вчительська Спілка взяла напрям на перепідготовку педагогічних кадрів (педагогічні курси, відкриття спеціальних навчальних закладів); поява широкої мережі українських шкіл (початкових, середніх, гімназій); створення Українського Національного Університету (1917); видання української педагогічної і методичної літератури, створення українського правопису тощо.

У Добу Гетьманщини (квітень 1918 - грудень 1918) питаннями освіти займалося Міністерство освіти. Серед головних питань були централізація освіти, скасування шкільних рад у регіонах України; поширення мережі приватних навчальних закладів, відновлення діяльності Київського університету; створення Української Академії Наук на чолі з А. Кримським та В. Вернадським.

Доба Директорії (грудень 1918 - лютий 1919) характеризується реформаторськими процесами у галузі освіти та поверненням до децентралізації, розробкою програми єдиної української школи (молодша школа (4 роки), старша основна школа (4 роки), колегія (4 роки)), створенням нового правопису, співпраця з Всеукраїнською вчительською спілкою у питаннях підготовки педагогічних кадрів та їх матеріального забезпечення, прийняття закону «Про державну українську мову» (січень 1919).

З 1919-1921 рр. (у Добу УСРР) керівництво системою освіти здійснював Народний Комісаріат освіти. У цей період відбулося запровадження єдиної трудової політехнічної школи, пропаганда трудового характеру освіти, двоступенева система освіти (з 8 до 13 та 14 до 17 років), де перший ступінь – дитячий будинок, а другий – політехнічна школа. Цей період характеризується як період створення шкіл для національних меншин в Україні, де викладання ведеться їх рідною мовою (німецькі, чеські, польські, єврейські заклади) [4].

Доба НЕПу (1921-1926 рр.) характеризується як період, коли українську систему освіти було залучено до радянських ідей, з одного боку, та формування в українській освіті власних специфічних рис (розвиток соціально-педагогічних наук на основі рефлексології, виникнення педології як науки, друк журналу «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології»), з іншого.

Микола Корнилійович Маккавейський (1864-1919) - професор кафедри педагогіки Київської духовної академії, викладач педагогіки та історії педагогіки у Фундуклеївській та Києво-Подільській жіночих гімназіях, був членом кількох просвітницьких товариств, вільно володів англійською мовою, був учасником з'їздів з експериментальної педагогіки та дбав про створення кабінету експериментальної психології при Київській духовній академії.

М. Маккавейський дослідник систем освіти зарубіжних країн, автор низки публікацій, в яких піднято питання організації і реформування шкільної освіти на початку ХХ ст. Серед відомих праць вченого: «Вольфганг Ратке, как реформатор дидактики» (1893), «Религия и народность, как основы воспитания» (1895), «Английская школа» (1899), «История детской души» (1899), «Современные педагогические блуждания» (1901), «Воспитание у древних евреев. Историко-педагогический этюд» (1903), «Проблемы воспитания по Спенсеру» (1906), «Коменский Ян Амос» (1911) та ін. Зокрема, у промові вченого «Дело жизни» (1899) пропагується ідея «сродної праці» Г. Сковороди.

Професор пропонував конкретні засоби, методи й форми навчання, шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу. Важливе місце М. Маккавейський відводив духовному вихованню засобами релігії, вихованню дитини у сім'ї. Наголошував на необхідності фізичного та естетичного розвитку учнів.

М. Маккавейський виступає проти панування однотипних шкіл, вказує на необхідність існування кількох рівноправних типів шкіл класичного та реального спрямування. Така диференціація, на думку вченого, дасть змогу самореалізовуватися учням з різними здібностями.

Одним з основних складників якісного розвитку та успішного реформування освіти М. Маккавейський вважав ефективну підготовку педагогічних кадрів для закладів освіти.

Іван Якович Франко (1856-1916) – письменник, вчений, публіцист, що відстоював ідеї демократичної, гуманістичної та відповідної інтересам народу освіти в Україні. Основні завдання освіти, на думку І. Франка, зв'язок навчання з працею, освіта для всього народу, всебічний розвиток учнів, відокремлення школи від церкви, громадський характер освіти тощо.

Серед відомих праць вченого з питань освіти: «Чого хоче галицька робітнича громада?», «Середні школи в Галичині», «Кінечність реформи навчання української літератури в наших середніх школах».

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) (1871-1913) – українська поетеса, громадський діяч, що піднімала питання організації шкіл для народу. Леся Українка у нарисі «Школа» підняла питання пригноблення учителів та учнів у народних школах та обмеження їх утримання, велику увагу надавала ролі вчителя у формуванні особистості дитини.

Леся Українка опікувалася питанням освіти дорослих через організацію колективних читань для народу, важливого значення надавала сімейному вихованню та розвитку природних здібностей дитини.

Софія Русова (1856-1940) – вчена, педагог, практик, що опікувалася питаннями розвитку дошкільної і позашкільної освіти в Україні. Змістовим наповненням освітнього процесу у дошкільному закладі С. Русова вважала рідну мову, національні свята та традиції, християнські цінності українського народу.

Позашкільна освіта, на думку С. Русової, може реалізовуватися у системі вечірніх закладів освіти кількох типів: недільні школи, школи ліквідації

неписемності, повторно-додаткові, фахові, професійні школи, народні університети.

Серед відомих праць С. Русової «Український буквар»(1906), «Початкова географія»(1911), «Позашкільна освіта»(1918).

Іван Огієнко (1881-1971) – вчений, що досліджував історію школи в Україні, автор підручників для українських шкіл «Рідна мова» (1917), «Рідне писання» (1918), «Українська граматики»(1918), «Українські шкільні мотиви»(1921), «Українська культура»(1918).

Принциповими рисами педагогічних поглядів І.Огієнка є рідномовність, родинність, виховання на основі християнських ідеалів. Серед основних завдань освітнього процесу: українізація всіх навчальних закладів на території України, доступність освіти, підготовка національних педагогічних кадрів.

Григорій Ващенко (1878-1967) – український педагог, вчений, що присвятив життя створенню української національної педагогіки на основі християнського ідеалу та емігрував до Мюнхена через політичні погляди. Його курс педагогіки складався з кількох підручників: «Загальні методи навчання», «Система освіти у самостійній Україні», «Система навчання», «Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва», «Засоби естетичного виховання» та ін.

Антон Семенович Макаренко (1888-1939) – педагог, письменник, організатор і керівник трудової колонії ім. М. Горького (на Полтавщині), комуни ім.Ф.Дзержинського (під Харковом).

А. Макаренко розроблено теорію та практику організації колективу (чотири стадії розвитку колективу), ідею поєднання навчання з продуктивною працею («Педагогічна поема», «Прапори на баштах»), проблему сімейного виховання («Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей»), описано шляхи формування вчителя-вихователя та підвищення його педагогічної майстерності, у виховному закладі на практиці реалізовано п'ять типів життєвої активності особистості [5].

Серед ключових принципів виховання за А.С. Макаренком: цілісність і діалектичність виховного процесу; виховання у праці; принцип завітранньої радості; принцип зміни соціально-психологічних ролей дітей; принцип паралельної дії; принцип перспективних ліній.

Засоби виховання продукувані А.С. Макаренком – це праця (у широкому соціальному її розумінні); дитяче самоврядування; навчання; естетизація життєдіяльності вихованців.

Серед провідних методів виховання педагога: метод довіри і поваги до вихованців, громадська думка колективу, вимога, вправляння, заохочення та покарання, метод «вибуху».

3. У 20-тих роках ХХ ст. Наркомос України видає «Декларацію про соціальне виховання дітей», що здійснює переорієнтацію шкільництва з єдиної трудової школи на дитячі будинки. Створюється мережа закладів, що забезпечать навчання, виховання дітей від 7 до 15 років: дитячий садок, школа – клуб неповного дня, денний дитячий будинок, школа повного дня, дитячі містечка (об'єднані дитячі будинки), заклади і установи охорони дитинства (колектори, приймальники, розподільники тощо), спеціальні

заклади для дітей з відхиленнями. Після закінчення цих закладів діти мають набувати фах у професійно-технічних навчальних закладах: фабрично-заводські учнівства та індустріальні профшколи.

До закладів вищої освіти відносились різнопрофільні інститути (педагогічні, медичні, сільськогосподарські і т.д.), а університети на Україні було ліквідовано радянською владою як «розсадники буржуазної ідеології».

Технікуми, що у 20-х роках класифікувались як заклади середньої освіти та у своїх навчальних програмах збільшували кількість дисциплін з сільського господарства, 1922 р. набули статусу вищої навчальної установи, що готує вузьких майстрів-спеціалістів (помічників інженерів, інженерів вузького фаху, агрономів).

В Українських школах впроваджувалася комплексна система навчання, що була побудована навколо певної теми (дитячих інтересів та нахилів, ознайомлення з життєвими процесами, вивчення рідного краю, ознайомлення з природою та суспільством (природа-праця-суспільство)). Проте ці програми підпорядковувалися вимогам партії та уряду та були заполітизовані (дитячий комуністичний рух, колгоспи, виробництво тощо).

У 1930 р. під тиском тоталітарного режиму на Всесоюзній партійній нараді нарком освіти України виступив з пропозицією уніфікувати системи освіти та взяти за основу російську систему народної освіти, що у свою чергу, ліквідувало українську освітню специфіку.

1931 р. було прийнято постанову «Про початкову і середню школу», а 1932 р. «Про навчальні програми та режим у початковій та середній школі», що передбачали розробку та оновлення освітніх програм та вирішували завдання політехнічного навчання. Цією постановою було засуджено комплексну систему навчання, бригадно-лабораторний метод, метод «цілих слів» у навчанні грамоти, вимагалось запровадити основною формою навчання урок [4].

Післявоєнні роки для розвитку освіти були надто тяжкими, бо багато вчителів та учнів старших класів добровільно пішли захищати Батьківщину зі зброєю у руках. У січні 1942 р. вийшла Постанова Раднаркому СРСР «Про заходи по боротьбі з безпритульністю серед дітей». Створювалися дитячі будинки, розпридільники, притулки для сиріт і т.д.

У 1943 р. почали відновлювати роботу шкільні заклади на звільнених від окупанта територіях. З вересня 1944 р. на переважній більшості України відновилася робота освітніх установ, було запроваджено обов'язкове навчання дітей, п'ятибальну систему оцінки та випускні іспити у школі.

З 1949 року запроваджувалось обов'язкове семирічне навчання, з 1958 р. – восьмирічне та повна середня освіта для підлітків і молоді у вигляді денних, вечірніх чи заочних шкіл працюючої молоді (11 років навчання). У 1956 р. було створено новий тип школи – школа-інтернат, де виховувалися діти одиноких матерів, інвалідів чи сироти.

60-ті роки характеризуються низкою нормативних Постанов («Про зміни терміну навчання у середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням» (1964), «Закон про школу» (1966), «Про

заходи вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966)) та переходом до 10-річної системи освіти [3].

У 1970 р. було прийнято новий Статут середньої загальноосвітньої школи. Згідно нього, випускники восьмирічних шкіл могли продовжити освіту у десятирічних школах (9-10 класи), технікумах (3-4 роки навчання), у школах робітничої і селянської молоді (9-11 класи). Таким чином, вирішувалася проблема отримання повної середньої освіти та професійної підготовки.

1972 р. прийнято чергову Постанову «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи», яка сприяла здійсненню всеобучу до 1975 р. та орієнтувала школу на створення кабінетної системи навчання, використання ТЗН, кіно, радіо, телебачення у освітньому процесі, запроваджувалась атестація вчителів та присвоювалися звання «старший вчитель» чи «вчитель-методист».

Постановою 1977 р. «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» підкреслювалася важливість єдності навчання та виховання; трудового, морального та розумового виховання; навчання та праці; позакласної та позашкільної роботи; створення бібліотечних фондів у школах та безкоштовне забезпечення учнів підручниками.

Проте дані Постанови не давали бажаний результат і 1984 р. було окреслено заходи з реформування загальноосвітньої і професійної школи, з метою подолання недоліків у системі освіти, змісті і методах навчання і виховання.

Яскравим представником ХХ ст. є ентузіаст, педагог, гуманіст **Василь Олександрович Сухомлинський** (1918-1970).

В. Сухомлинський працював директором Павлиської середньої школи та опікується ідеєю більш раннього навчання дітей, тобто шестирічних першокласників. Педагог враховував особливості дитячого мислення (образність, пластичність, емоційність), створив для них «школу радості» та проводив з дітьми уроки «живої думки».

В. Сухомлинський проводив з дітьми уроки на природі, обладнав дитячу кімнату казок, де діти самостійно складали казки, поступово педагог підводив дітей до сутності людських взаємин. У Павлиській школі В. Сухомлинський впроваджував методику навчання грамоти, застосовуючи образні порівняння природи (зараз цей метод називають адаптивним). Свої ідеї він висвітлював у праці «Серце віддаю дітям».

Особливої уваги заслуговують положення педагога про формування гуманної особистості та гармонію суспільних та індивідуальних потреб у структурі особистості. Зміст гуманності у програмі Павлиської середньої школи реалізується через такі категорії як гідність, моральність, чесність, працьовитість, справедливість, любов до рідних, радість, совість, співчуття, допомога тваринам та немічним тощо. Ідеї морально-трудоного виховання школярів висвітлені у працях «Народження громадянина», «Павлиська середня школа», «Проблеми виховання всебічнорозвиненої особистості» та ін.

У «Батьківській педагогіці», «Як виховати справжню людину?», «Листах до сина» та «Листах до дочки» В. Сухомлинський наголошує на важливості сімейного, родинного виховання та осмислює взаємозв'язки сім'ї та школи, де батьки повинні бути помічниками учителів [2; 6].

Ключове місце у педагогічній творчості В. Сухомлинського належить ідеї становлення та професійного розвитку вчителя-вихователя. У праці «Павлиська середня школа» та «Сто порад вчителю» педагог розкриває складові педагогічної професії, описує технологію власної творчості. В. Сухомлинський вирізнявся поміркованістю, ерудицією, надзвичайною працездатністю, скромністю, людяністю, володів кількома іноземними мовами.

4. Кінець ХХ ст. характеризується здобуттям Незалежності Україною та утвердженням демократичних державно-громадських засад освіти і виховання молоді. Навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток особистості учня, як найбільшої цінності суспільства, а освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, національної свідомості, демократії, взаємоповаги з іншими народами [2].

Законом України «Про освіту» 1991 р. створено систему самоврядування, починаючи від закладу освіти і до Всеукраїнських з'їздів працівників освіти, здійснено реформування управлінської сфери освіти.

Стратегію розвитку освіти в Україні на найближчі роки було відображено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ ст.»). Цією програмою визначаються пріоритетні завдання такі як: розбудова та відродження національної системи освіти; формування освіченої, творчої особистості; виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад.

У «Концепції національного виховання дітей та молоді у системі національної освіти» окреслено ключові напрямки та шляхи для здійснення духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найбільшої цінності держави.

Особливості реформування та оновлення загальної середньої освіти полягає у забезпеченні максимального розвитку дитини, її нахилів, здібностей, талантів, трудової підготовки, професійного самовизначення, загальнолюдської моралі, наявності глибоких знань про природу, суспільство, виробництво, екологію, фізичне вдосконалення. Українська держава гарантує право молоді на отримання повної середньої освіти безоплатно у різних типах закладів (загальноосвітня школа, гімназія, ліцей тощо).

Професійна освіта України кінця ХХ - початку ХХІ ст. здійснюється системою вищих та середніх спеціальних освітніх закладів: університети, академії, інститути, коледжі, технікуми, училища. Відповідно до Статуту закладу освіти встановлено було чотири рівні акредитації.

Професійно-технічні училища та технікуми забезпечували підготовку кваліфікованих робітників; коледжі – молодших спеціалістів чи бакалаврів; інститути, університети, академії – спеціалістів та магістрів. На початку

XXI ст. (2014 р.) освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» було анульовано.

У галузі вищої освіти у кінці XX – на початку XXI ст. передбачався перехід до гнучкої ступеневої системи підготовки фахівців; піднесення освіти в Україні до рівня розвинених країн у світі, залучення до міжнародної співпраці, проектів та інвестицій; підвищення рівня ефективності наукових досліджень у вищій школі.

РОЗДІЛ 2.

Теми і плани для практичних занять

МОДУЛЬ I. Загальна педагогіка: сучасний формат

Практичне заняття № 1. Модернізація сучасної освіти з метою формування особистості дитини.

План

1. Предмет і завдання сучасної педагогіки. Основні нормативні документи, що регламентують діяльність закладів загальної середньої освіти.
2. Процес розвитку особистості. Поняття про розвиток, виховання і формування особистості. Діагностика розвитку.
3. Вікова періодизація. Особливості її побудови та різні підходи. Особливості виховання учнів: молодшого, середнього та старшого шкільного віку.
4. Методи науково-педагогічного дослідження в контексті розвитку сучасної освіти.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Закон України «Про освіту» / прийнят. Верховною Радою України 05. 09. 2017 р. №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» / прийнят. Верховною Радою України 16. 01. 2020 р. №463-IX. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
4. Концепція Нової української школи / ухвал. рішенням Колегії МОН 27. 10. 2016 р. та затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України 14. 12. 2016 р. №988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
5. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh> (Англійською мовою)
6. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотип. К.: Академвидав, 2009. 560с.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте завдання сучасної педагогіки, посилаючись на нормативні документи.
2. Назвіть основні чинники формування особистості. Розкрийте їх сутність.
3. Розгляньте вікові періодизації низки вчених. Визначте основні підходи, на яких вони побудовані.
4. Обґрунтуйте особливості використання методів науково-педагогічних досліджень для розвитку та модернізації освіти.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте доповідь на тему: «Тенденції розвитку сучасної загальної середньої освіти в Україні»
2. Наведіть кілька прикладів впливу різних чинників на розвиток особистості дитини.
3. Написати есе: «Чому я обрав (обрала) професію педагога?»
4. Випишіть і поясніть кілька прислів'їв, що присвячені проблемам виховання та віковим особливостям дітей.
5. Проаналізуйте найбільш застосовувані методи науково-педагогічних досліджень.
6. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словничку.

Практичне заняття № 2. Дидактика, як складова педагогіки з теорії навчання. Зміст сучасної освіти. Сучасні види і концепції навчання

План

1. Сутність і завдання дидактики. Зв'язок дидактики з іншими науками.
2. Закономірності та основні принципи навчання.
3. Характеристика змісту освіти. Особливості реалізації змісту освіти у ЗЗСО.
4. Сучасні види і концепції навчання. Їх особливості.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»
4. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-ps.com.ua/product/73>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть основні категорії дидактики. Проаналізуйте зв'язок дидактики з іншими науками.
2. Визначте закономірності та ключові принципи сучасної дидактики.
3. Охарактеризуйте документи, через які реалізується зміст освіти та його структурні компоненти (система знань; уміння, навички, компетентності; досвід креативного застосування знань; досвід ціннісного ставлення).

4. Проаналізуйте види та концепції навчання. Визначте сучасні та прогресивні серед них.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте доповідь тему: «Стратегічні завдання сучасної дидактики»
2. Випишіть із праць Я.Коменського, К.Ушинського, В.Сухомлинського по 4-5 суджень про сутність і особливості реалізації вимог певних принципів навчання.

3. Ознайомтесь з підручником зі «своїї» спеціальності. Проаналізуйте його структуру та зверніть увагу, яким чином у ньому реалізовано принципи навчання.

4. Дослідіть обраний вид чи концепцію навчання та охарактеризуйте її ефективність у сучасних умовах модернізації освіти.

5. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.

Практичне заняття № 3. Методи та форми організації освітнього процесу у ЗЗСО. Здійснення контролю та оцінка навчально-пізнавальної діяльності учнів ЗЗСО.

План

1. Поняття про методи і прийоми навчання у ЗЗСО. Підходи до класифікації методів навчання.

2. Загальна характеристика форм організації навчання у ЗЗСО. Новітні форми організації навчання у ЗЗСО

3. Урок як основна форма організації навчання. Типи уроків, їх структура. Вимоги до сучасного уроку в школі.

4. Поняття засобів навчання, їх класифікація.

5. Принципи, функції і види контролю результатів навчання у ЗЗСО.

6. Методи контролю знань, умінь та навичок учнів. Оцінка знань, умінь та навичок учнів. Рейтингова система оцінювання навчальної діяльності учнів.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.

2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.

3. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.

4. Педагогіка: хрестоматія / Уклад. А.І. Кузьмінський, В.Л. Омелянєнко. 2-ге вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2006. 700с.

5. Про формуюче оцінювання. 2017. Режим доступу: <https://klasnashkola.eu/wp-content/uploads/2017/05/Про-Формулююче-Оцінювання.pdf>

6. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-ps.com.ua/product/73>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте вплив змісту освітньої діяльності на вибір методів навчання.
2. Чим зумовлені різні підходи до використання методів навчання?
3. Обґрунтуйте взаємозв'язок типу і структури уроку.
4. Оцініть позитивні і негативні аспекти класно-урочної системи навчання.
5. Доведіть доцільність методів усного, письмового, графічного чи програмового контролю.

Завдання для самостійної роботи:

1. Законспекуйте програму спостереження й аналізу уроку та правила підготовки вчителя до уроку.
2. Проаналізуйте актуальні положення праці Григорія Ващенко «Загальні методи навчання» чи Яна Амоса Коменського «Велика дидактика» з метою дослідження методів та засобів навчання.
3. Опрацюйте твір В. Сухомлинського «Сто порад учителям» і випишіть його міркування про місце і роль оцінок у навчально-виховному процесі.
4. Підготуйте за своєю спеціальністю 10 завдань для тестової перевірки знань та умінь учнів.
5. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словничку.

Практичне заняття №4. Сутність і зміст виховання у ЗЗСО. Функції, зміст і напрями роботи класного керівника

План

1. Мета, завдання і структура процесу виховання.
2. Принципи, закономірності виховання.
3. Напрями виховання у ЗЗСО та особливості їх реалізації.
4. Загальна характеристика методів виховання.
5. Форми організації виховної роботи у ЗЗСО.
6. Функції, форми і напрями роботи класного керівника.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
2. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
3. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.

4. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М. 2016. 473 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Академвидав, 2009. 560 с. Режим доступу: <https://academia-ps.com.ua/product/73>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте різні концепції виховання. У чому їх сутність?
2. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання у освітньому процесі ЗЗСО.
3. Розкрийте основні напрями виховання учнів у ЗЗСО на сучасному етапі.
4. Розкрийте сутнісні особливості різних методів виховання у ЗЗСО.
5. Обґрунтуйте особливості планування виховної роботи класного керівника.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть таблицю, відобразивши сутність та характерні особливості основних груп методів виховання.
2. Напишіть есе на тему: «Роль прикладу у вихованні».
3. Підготуйте методичну розробку бесіди чи диспуту за одним з напрямів виховання (розумове, моральне, статеве, правове тощо).
4. Схематично відобразіть чинники, що сприяють зміцненню колективу.
5. Проаналізуйте сучасні форми роботи класного керівника.
6. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.

Змістовий модуль 2. Історія педагогіки

Практичне заняття №5. Виникнення освіти і виховання. Історія зарубіжної педагогіки з VI до XVI ст.

План

1. Виховання у первісному суспільстві. Виникнення перших шкіл.
2. Виховання у Древній Греції. Давньогрецькі філософи про виховання. Освіта у Стародавньому Римі.
3. Система освіти епохи Середньовіччя. Лицарське виховання. Виникнення освіти для дівчат.
4. Освіта в епоху Відродження. Гуманістичні ідеї освіти і виховання.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки: навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які основні шляхи виховання підростаючого покоління існували у первісному родовому суспільстві?
2. Де з'явилися перші школи? Проаналізуйте їх особливості та причини появи.
3. Розкрийте особливості Афінської, Спартанської та Римської систем виховання.
4. Поясніть існування різних систем виховання у Середньовіччі.
5. Визначте прогресивні виховні тенденції у педагогіці епохи Відродження.

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійсніть порівняльну характеристику Афінської і Спартанської систем освіти за таким планом: мета, форми та зміст навчання та виховання.
2. Розкрийте зміст лицарського виховання та прослідкуйте причини появи освіти для жінок, її зміст.
3. Схематично відобразіть хронологічну та географічну послідовність виникнення університетів у Європі.
4. Зробіть конспект творів про освіту та виховання одного з педагогів-гуманістів епохи Відродження (на вибір).
5. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.

Практичне заняття №6. Західноєвропейська педагогіка Нового часу та Просвітництва. Педагогіка кінця XVIII – перша половина XIX ст. Загальні тенденції світової педагогіки XIX – XX століття.

План

1. Я.А. Коменський – основоположник педагогіки Нового часу.
2. Педагогічні ідеї Д. Локка та Ж.-Ж. Руссо.
3. Педагогічні погляди педагогів-просвітителів К. Гельвеція та Д. Дідро.
4. Західноєвропейська педагогіка кінця XVIII – першої половини XIX століття (Й. Песталоцці, Ф.Дістервег, Й. Герберт)
5. Реформаторська педагогіка кінця XIX – XX століття. Провідні течії та представники.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
4. Учитель народів. Ян Амос Коменський. <https://www.youtube.com/watch?v=gwinqFyOto0>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте педагогічні ідеї Я.А. Коменського про освіту і виховання.
2. Розкрийте особливості підготовки «джентельмена» за Дж. Локком.
3. У чому особливості системи виховання Ж.-Ж. Руссо?
4. Які основні освітні ідеї пропагують французькі філософи К. Гельвецій та Д. Дідро?

Завдання для самостійної роботи:

1. Дослідіть вікові періодизації Я.А. Коменського та Ж.-Ж. Руссо. Зробіть порівняльну характеристику.
2. Здійсніть порівняльний аналіз Західноєвропейських виховних систем XVII-XVIII ст.
3. Проаналізуйте виховні ідеї Дж. Локка і порівняйте їх із сучасними завданнями виховання в Україні.
4. Відобразіть у вигляді таблиці основні педагогічні ідеї Й.Г. Песталоцці, Ф. Дістервега, Й. Герберта. Визначте спільні риси.
5. Схематично відобразіть і охарактеризуйте провідні течії Реформаторської педагогіки.
6. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.
7. Зробіть конспект першоджерела про освіту та виховання Я.А. Коменського, Дж. Локка чи Ж.-Ж. Руссо (на вибір).

Практичне заняття №7. Історія становлення національної освіти в Україні. Школа і педагогіка Київської Русі (IX-XIV ст.). Українська школа періоду Відродження (XVI-I пол. XVIII ст.) та педагогіка епохи Руїни (II пол. XVIII ст.)

План

1. Виникнення перших шкіл у Київській Русі.
2. Перекладна література та перші педагогічні пам'ятки Київської Русі.
3. Освіта українського відродження: церковні школи, козацька педагогіка, братські школи, навчальні студії та громадські об'єднання.
4. Освітньо-культурне відродження в Україні: перші українські вчені.
5. Школа і педагогіка епохи Руїни в Україні.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
4. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
5. Писемність та освіта у Київській Русі.
<https://www.youtube.com/watch?v=GIuBwNCz7M0>

6. Видатні педагоги України: Пишемо історію.
<https://www.youtube.com/watch?v=cT1EIgeysUQ&t=188s>

7. Юрій Дрогобич – український вчений і гуманіст епохи Відродження: Пишемо історію. https://www.youtube.com/watch?v=VUYjUSBow_0

8. Велич особистості. Пам'ятка Беринда.
https://www.youtube.com/watch?v=b_5bQ5rrT2o

9. Феофан Прокопович: Пишемо історію.
<https://www.youtube.com/watch?v=H5ymPiIrA7I>

10. Світ ловив мене, але не спіймав. Григорій Сковорода.
https://www.youtube.com/watch?v=6jD4r_DoPS0&t=759s

11. Обличчя української історії. Григорій Сковорода.
<https://www.youtube.com/watch?v=S2EBBaC3Ulw>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте систему освіти і виховання Київської Русі.
2. Які педагогічні проблеми висвітлено у пам'ятках педагогічної думки Київської Русі?
3. Які особливості козацької педагогіки?
4. Охарактеризуйте передумови виникнення та діяльність братських шкіл.
5. Пригадайте видатних діячів української освіти XVI-XVIII ст. У чому полягає їх внесок у розвиток педагогічної думки?

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть таблицю, у якій відобразить типи та особливості діяльності навчальних закладів Київської Русі.
2. Зробіть перелік (у двох колонках) перекладної та вітчизняної літератури Київської Русі.
3. Підготуйте доповідь чи презентацію про перші вищі школи в Україні.
4. Доведіть актуальність педагогічних поглядів Г.Сковороди на сучасному етапі розвитку освіти.
5. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.

Практичне заняття №8. Освіта та педагогічна думка в Україні у XIX-XX століттях

План

1. Школа і педагогічна думка в Україні у XIX ст. Педагогічні погляди О. Духновича, К. Ушинського, М. Корфа, Х. Алчевської та ін.
2. Українська школа і педагогіка початку XX ст. Педагогічна діяльність М. Макавейського, С. Русової, Г. Ващенко, А. Макаренка та ін.
3. Освіта та педагогіка України у Радянський період (20-80-ті р. XX ст.). Освітня діяльність та педагогічні погляди В.О. Сухомлинського.
4. Реформування освіти кінця XX - початку XXI ст.

Література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано–Франківськ, 2014. 160 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник. 4-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
4. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
5. Макаренко. Педагог, письменник, громадянин.
<https://www.youtube.com/watch?v=33kDzweIpr8>
6. Василь Олександрович Сухомлинський. Павлиський романтик.
<https://www.youtube.com/watch?v=w5lwIEGk0C8&t=909s>
7. Юрій Федькович. <https://www.youtube.com/watch?v=OlROjXGXsm0>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Дослідіть культурно-просвітницьку діяльність Кирило-Мефодіївського товариства.
2. Прослідкуйте особливості педагогічної діяльності О. Духновича, М. Корфа, Х. Алчевської? Проаналізуйте їх актуальність.
3. Яка система освіти існувала на початку ХХ ст.?
4. Дослідіть ідею поєднання навчання з працею у школах УРСР (20-ті роки).
5. Проаналізуйте теорію і практику створення колективу А.С. Макаренка.
6. Охарактеризуйте погляди В.О. Сухомлинського на формування особистості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Схематично відобразіть дидактичну систему К.Д. Ушинського за такими складовими: мета, зміст освіти, принципи та методи навчання.
2. Складіть таблицю, що відображає провідні ідеї педагогів ХІХ ст.
3. Здійсніть порівняльний аналіз загальної освіти УРСР та РСФСР (20-ті роки).
4. Виділіть основні елементи педагогічної системи В.О. Сухомлинського.
5. Проаналізуйте зміст освітніх реформ в Україні впродовж ХХ ст.
6. Розкрийте сутність основних термінів теми у педагогічному словнику.
7. Зробіть конспект педагогічних праць А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського (одна на вибір).

РОЗДІЛ 3.

Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота здобувачів вищої освіти проводиться згідно з Положенням «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Це цілеспрямована, організована здобувачем освіти навчальна діяльність, що сприяє накопиченню та засвоєнню додаткових знань з дисципліни, перевірці здобутих знань у практичній діяльності, виробленню фахових і дослідницьких компетенцій. Виконання самостійної роботи здобувачем освіти потребує свідомого, дисциплінованого, відповідального ставлення і істотно впливає на результативність та ефективність освітнього процесу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Сучасні проблеми розвитку особистості та їх значення для виховання. Вікові особливості психічного і фізичного розвитку особистості.
2. Реформування та модернізація освіти в Україні. Інноваційні педагогічні технології у освіті.
3. Нормативно-правове забезпечення змісту загальної середньої освіти.
4. Сучасні види і концепції навчання.
5. Інноваційні позаурочні форми навчання у ЗЗСО.
6. Навчання обдарованих учнів. Проблема неуспішності учнів у навчанні.
7. Сутність і зміст виховання, мета і завдання.
8. Реалізація основних напрямів виховання у сучасній школі.
9. Методика організації і проведення колективних творчих справ (КТС).
10. Основи сімейного виховання.
11. Виховна робота з учнями з девіантною поведінкою.
12. Дитячі та молодіжні громадські організації у системі національного виховання школярів.
13. Система управління освітою в Україні.
14. Основні педагогічні ідеї творів Я.А. Коменського «Велика дидактика», «Видимий світ у малюнках», «Відкриті двері до мов і всіх наук».
15. Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або про виховання».
16. Й. Песталоцці «Лінггард і Гертруда», «Як Гертруда вчить своїх дітей».
17. Ф. Дістервег «Керівництво до підготовки німецьких учителів».
18. Прагматична педагогіка Д.Дьюї. Рух нового виховання (М. Монтесорі, С. Френе). Ідея цілісного виховання Р. Штайнера.
19. Перекладна література та перші педагогічні пам'ятки: «Повість минулих літ», «Руська правда», «Ізборник», «Літопис Руський», «Повчання Володимира Мономаха».
20. Г.Сковорода «Вдячний Еродій», «Байки Харківські».
21. К.Д.Ушинський «Праця в її психічному і виховному значенні», «Про народність в громадському вихованні», «Людина як предмет виховання».
22. А.С.Макаренко «Педагогічна поема».
23. А.С.Макаренко «Книга для батьків», «Прапори на баштах».

24. В.О.Сухомлинський «Сто порад учителю», «Народження громадянина».
25. В.О.Сухомлинський «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Батьківська педагогіка», «Розмова з молодим директором школи».
26. Педагогіка співробітництва у ЗЗСО.
27. Соціалізація та становлення особистості підлітка. Чинники формування особистості.
28. Основні завдання оновлення змісту освіти в Україні.
29. Інформатизація сучасної української освіти.
30. Гуманістичні цінності Нової української школи.
31. Актуальні проблеми сучасної дидактики.
32. Розвиток пізнавальної самостійності та мотивації до навчання учнів ЗЗСО.
33. Сучасні методики навчання на уроках у ЗЗСО.
34. Індивідуалізація та диференціація навчання ЗЗСО.
35. Облаштування комфортного фізичного середовища.Інклюзивна освіта.
36. Соціальна інклюзія. Поведінкові порушення у дітей.
37. Шляхи співпраці педагога з батьками у ЗЗСО.
38. Участь учнів у організації освітнього середовища ЗЗСО.
39. Переваги інтегрованого навчання у ЗЗСО.
40. Побудова індивідуальної освітньої траєкторії учня у ЗЗСО.

РОЗДІЛ 4.

Індивідуальні творчі завдання

Тематика рефератів

Модуль I. Педагогіка

1. Діалектична єдність навчання, освіти та виховання.
2. Сучасна система педагогічних наук.
3. Методи науково-педагогічних досліджень та умови їх ефективного використання.
4. Роль середовища у вихованні дитини.
5. Соціалізація і становлення особистості.
6. Особистість та умови її розвитку.
7. Роль виховання у розвитку людини і формуванні її особистості.
8. Роль етносу у процесі соціалізації людини.
9. Проблеми підліткового віку. Можливості їх вирішення.
10. Спадковість і розвиток: актуальні проблеми сучасності.
11. Різні підходи до визначення вікової періодизації розвитку особистості.
12. Взаємозв'язок закономірностей та принципів навчання.
13. Шляхи формування свідомої дисципліни на уроках (на прикладі своєї спеціальності).
14. Особливості підготовки педагога до уроку.
15. Оптимізація процесу навчання на уроках (на прикладі своєї спеціальності).
16. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності школярів.
17. Характеристика навчальних планів сучасного ЗЗСО.
18. Основні завдання оновлення змісту освіти в Україні.
19. Формування світогляду громадянина сучасної України.
20. Реформування та модернізація системи освіти в Україні.
21. Шляхи оптимізації домашньої навчальної роботи учнів.
22. Модернізація освіти України в контексті Болонського процесу.
23. Використання у роботі вчителя засобів навчання нового покоління.
24. Особливості організації освітнього процесу під час дистанційного навчання.
25. Теоретичні засади розвитку педагогічної науки в Україні.
26. Інформатизація сучасної української освіти.
27. Гуманістичні цінності сучасної української освіти.
28. Освіта і громадянське суспільство: тенденції взаємовпливів.
29. Проблема оптимального вибору методів навчання.
30. Актуальні проблеми сучасної дидактики.
31. Розвиток пізнавальної самостійності школярів.
32. Організація проблемного навчання в ЗЗСО.
33. Сучасні методи навчання у ЗЗСО.
34. Проблема використання методів заохочення і покарання у освітньому процесі ЗЗСО.
35. Індивідуалізація та диференціація навчання у ЗЗСО.
36. Педагогічні інновації в освіті.
37. Особливості організації освітнього процесу під час змішаного навчання.

38. STEAM-освіта, як нова концепція навчання.
39. Булінг у шкільному середовищі: шляхи попередження та боротьби.
40. Енвіронментальна педагогіка як шлях формування свідомої особистості.

Модуль II. Історія педагогіки

1. Особливості побудови Афінської система виховання.
2. Проблеми, підняті у творі Арістотеля «Політика».
3. Особливості Спартанської системи виховання.
4. Зародження педагогічної теорії в роботах філософів Стародавньої Греції: Плутарха, Сократа, Платона, Арістотеля.
5. Взаємозв'язок культури й освіти у доісторичних світових цивілізаціях.
6. Порівняльний аналіз думок (поглядів) грецьких, римських і східних філософів щодо виховання особистості.
7. Характеристика змісту освіти й виховання у перших школах (порівняльний аналіз).
8. Виховання й школа в Римській імперії: Квінтіліан.
9. Виховання в епоху феодалізму. Система лицарського виховання.
10. Система шкіл епохи Середньовіччя.
11. Середньовічні університети та особливості їх діяльності.
12. Перші вищі навчальні заклади Європи. Характеристика їх діяльності.
13. Основні педагогічні ідеї епохи Відродження у країнах Західної Європи.
14. Видатні представники педагогіки доби Відродження країн Західної Європи.
15. Провідні педагогічні ідеї епохи Відродження. Зародження гуманістичної педагогіки.
16. Педагогічні погляди Вітторіно де Фельтре («Школа радості»).
17. Педагогічні погляди Мішеля Монтеня («Досліди»).
18. Погляди на виховання Франсуа Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель»).
19. Педагогічні погляди Е. Роттердамського («Похвала глупості», «О том, как подобает быстро и достойно обучать детей добродетели и наукам»).
20. Єзуїтська система виховання та навчання.
21. Принцип природовідповідності Я.А. Коменського і сучасність.
22. «Вільне виховання» Ж.-Ж.Руссо як засіб утвердження відповідальності дітей.
23. Виховні ідеї Дж. Локка і завдання виховання в Україні.
24. Західноєвропейські виховні системи XVII-XVIII ст.: порівняльний аналіз.
25. Теорія і методика початкового навчання Й. Песталоцці.
26. Порівняльний аналіз змісту і методики навчання Й.Песталоцці, Ф.Дістервега, Й.Гербарта.
27. Ідея поєднання навчання з працею Р.Оуена.
28. Основні етапи навчального процесу Ф.Дістервега і сучасна дидактика.
29. Соціокультурні чинники виникнення освіти у Київській Русі.
30. Становище та розвиток освітянської системи в Київській Русі.
31. Система світської і духовної освіти у Київській Русі (X-XII ст.).
32. Традиційна система виховання дітей у Київській Русі (IX-X ст.).
33. Взаємозв'язок освіти і культури українського Відродження (XVII ст.).

34. Система організації навчання у Києво-Могилянській колегії.
35. Система козацьких шкіл в Україні (XVII ст.).
36. Особливості виникнення та діяльність братських шкіл в Україні.
37. Народньо-традиційні шляхи виховання Г.Сковороди.
38. Гуманістичні засади виховання Г.Сковороди.
39. Культурно-просвітницька діяльність Кирило-Мефодіївського братства.
40. Організація навчання О.Духновича.
41. Етнографічні й етнопедагогічні погляди М.Костомарова.
42. Культурно-освітня діяльність західноукраїнських діячів.
43. Технологія навчання у «Народній педагогіці» О.Духновича.
44. К.Д.Ушинський про народність виховання.
45. К.Д.Ушинський про гармонійний розвиток людини.
46. Система морального виховання за К.Д.Ушинським.
47. Дидактика і методика початкового навчання К.Д.Ушинського.
48. Педагогічна діяльність Х.Алчевської.
49. Організаційно-педагогічна діяльність М.Корфа.
50. Етнічні і родинні засади виховання М.Драгоманова.
51. Концепція історичної освіти М.Грушевського.
52. Етнічні засади виховання у діяльності Наукового товариства ім. Т.Шевченка.
53. Аналіз шкільних підручників Т.Лубенця.
54. І.Франко про місце казки у розвитку дитячої особистості.
55. Леся Українка про освіту дітей і дорослих.
56. Ідея рідномовного виховання І.Огієнка.
57. Гуманістичні засади виховання дітей С.Русової.
58. Характеристика виховного ідеалу Г.Ващенко.
59. Ідея формування колективу А.Макаренка.
60. А.С. Макаренко про трудове виховання особистості.
61. Сімейне виховання А.Макаренка і сучасність.
62. Педагогічні ідеї А.С.Макаренка у працях «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Лекції про виховання в сім'ї», «Книга для батьків», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду».
63. Освітня діяльність та педагогічні погляди В.О.Сухомлинського.
64. В.О.Сухомлинський про підготовку вчителя-фахівця у праці «Сто порад вчителю».
65. Основні ідеї твору «Народження громадянина» В.О.Сухомлинського.
66. Дослідництво як основа становлення творчої особистості за В.О.Сухомлинським.
67. Гуманістичне виховання особистості за В.О.Сухомлинським.

Тематика творчих робіт

Модуль І. Педагогіка

1. Написати есе на тему «Мій ідеал учителя» або «Чому я вирішив стати педагогом?»
2. Виписати та проаналізувати 20 афоризмів видатних педагогів, філософів про освіту, виховання, розвиток і формування особистості.

3. Ознайомитися з науковою літературою, в якій розкриваються досягнення сучасної генетики в галузі клонування. Висловити свою думку стосовно цього явища.
4. Проаналізувати процеси власного розвитку і назвати прояви соціального успадкування.
5. Скласти кросворд за темою модуля (на вибір).
6. Сформулювати правила виконання учнями домашньої навчальної роботи.
7. Проаналізувати досвід роботи з обдарованими дітьми в школах Вашого регіону.
8. Проаналізувати досвід роботи вчителя за фахом з невстигаючими учнями.
9. Накреслити схему процесу навчання з усіма його структурними компонентами.
10. Розробити вікторину для використання її під час уроку Вашої спеціальності.
11. Скласти конспект уроку-семінару (за Вашою спеціальністю).
12. Пригадати приклади з власного життя стосовно ролі і впливу мотивів навчання на Вашу власну пізнавальну активність.
13. Сформулювати для себе як майбутнього учителя 10-12 правил організації навчального процесу на науковій основі.
14. З погляду ефективності і доцільності проаналізувати методи навчання, які були використані викладачем вищої школи (на прикладі певного заняття).
15. Складіть поширений план уроку певного типу з предмета Вашої спеціальності з дотриманням основних дидактичних, психологічних та виховних вимог до уроку.
16. Ознайомтесь з досвідом педагогів-новаторів і проаналізуйте ситуації, у яких вчителі творчо та ефективно використовували певні методи та прийоми навчання.
17. Скласти завдання для тестової перевірки знань, умінь та навичок учнів на уроці (за Вашою спеціальністю).
18. Змодельуйте та схематично відобразіть взаємозв'язки між закономірностями, принципами та методами навчання.
19. Складіть правила молодого вчителя щодо використання методів виховання.
20. Складіть список літератури (20-25 джерел), що досліджує проблеми формування дитячого колективу.

Модуль II. Історія педагогіки

1. Скласти термінологічний словник з Педагогіки (протягом періоду вивчення дисципліни).
2. Виписати та проаналізувати «Фрагменти про виховання» Демокріта.
3. Скласти план твору Аристотеля «Політика». Виписати ідеї, що стосуються змісту виховання і навчання підростаючого покоління.
4. Виписати із твору М.Ф. Квінтіліана «Про виховання оратора» переваги шкільного виховання у порівнянні з домашнім та пояснити їх. Які важливі вказівки дає Квінтіліан щодо сімейного виховання?

5. Проаналізувати, яким було відношення Демокріта, Сократа, Платона та Аристотеля до праці та її місця у вихованні молоді. Дати порівняльну характеристику поглядів названих вище мислителів щодо цієї проблеми.
6. Розкрити і охарактеризувати зміст системи освіти та виховання молоді, розробленої Платоном. Які елементи спартанського і афінського виховання використано у системі Платона? У чому цінність даної системи?
7. Здійснити аналіз діяльності шкіл Середньовіччя та програм навчання в них.
8. Обґрунтувати переваги Афінської освітньої системи, які мають непересічну цінність для сучасної педагогіки.
9. Порівняти стару та нову освіту, описані в книзі Ф. Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель».
10. Ознайомитись із творами М.Монтеня «Досліди», Т.Мора «Утопія», Т.Кампанелли «Місто сонця» (конспект).
11. Скласти план переказу книги Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або про виховання», зробити короткий конспект.
12. Опрацювати розділ «Як навчати дітей» (за Й. Песталоцці) із книги «Як Гертруда навчає своїх дітей» (листи 4, 6-10, 12, 13) – конспект
13. Скласти цитатний план твору Ф.А. Дістервега «Керівництво до освіти німецьких учителів». Виписати дидактичні правила Ф. Дістервега, сформульовані щодо учня, предмета викладання, умов навчання і вчителя.
14. Законспектувати 4, 9, 12 розділи «Материнської школи» Я.А. Коменського.
15. З розділу XVI «Великої дидактики» законспектувати будь-які три «основоположення». На їх основі проаналізувати, як Коменський обґрунтував і застосував у своїй педагогічній теорії принцип природовідповідності виховання.
16. У розділі XIX «Великої дидактики» знайти і виписати думки Коменського, що стосуються розробки ним класно-урочної системи. На основі цих та інших думок Коменського розкрити основні положення класно-урочної системи, яку він обґрунтував.
17. Знайдіть у розділі XX «Великої дидактики» і выпишіть основні положення, які використав Коменський в обґрунтуванні принципу наочності.
18. Випишіть з розділів XVII-XX «Великої дидактики» найбільш цінні, на Ваш погляд, дидактичні правила та прийоми, що забезпечують легкість, ґрунтовність і швидкість навчання, а також проаналізуйте їх.
19. Складіть розгорнуту анотацію на книгу Я.А. Коменського «Видимий світ у малюнках».
20. Складіть тези праці Коменського «Закони добре організованої школи».
21. Пояснити твердження Коменського про те, що освічена людина без моральності небезпечніша неосвіченої, але моральної людини. У чому, на Ваш погляд, педагогічне значення висловлювання Коменського: «Вченість без доброчесності все одно, що золоте кільце в носі у свині»?
22. Обґрунтувати сутність Вальдорфської педагогіки Р. Штейнера.
23. Охарактеризуйте основні засоби народного виховання Київської Русі, проаналізуйте основні функції та своєрідність цих засобів.

24. Здійсніть порівняльний аналіз систем виховання й освіти у Київській Русі та країнах Європи епохи Середньовіччя. Охарактеризуйте успіхи древньоруської освіти у цьому відношенні.
25. З «Повчання Володимира Мономаха дітям» випишіть педагогічні ідеї та дайте їм історико-педагогічну оцінку. Які з цих ідей можуть бути використані у наш час?
26. Чому у древніх слов'ян цінувалися такі людські якості як доброта, гостинність, пошана до старших, у той час, як у литовців і германців вбити людей похилого віку вважалося вчинком милосердя?
27. Які, на Вашу думку, позитивні та негативні наслідки мало для української освіти тісне сусідство з католицьким світом?
28. Обґрунтуйте чинники виникнення братських шкіл в Україні.
29. Випишіть із статуту Львівської братської школи «Порядок шкільний» та статутних статей Луцької братської школи положення, що характеризують особливості устрою цих закладів, зміст і методiku навчання у них. Проаналізуйте ці положення і дайте їм історико-педагогічну оцінку.
30. На основі вивчення статуту Львівської братської школи «Порядок шкільний» зробіть висновки про значення її досвіду у педагогічній діяльності Я.А. Коменського. Зробіть порівняльний аналіз цього документу й праці Коменського «Закони добре організованої школи».
31. Охарактеризуйте зміст освіти та навчальний процес в Острозькій та Києво-Могилянській академіях (порівняльний аспект).
32. Зробіть порівняльний аналіз устрою й роботи Києво-Могилянської Академії та університетів Західної Європи.
33. Охарактеризуйте педагогічні погляди видатних представників педагогічної думки періоду Українського Відродження. Сформулюйте і запишіть історико-педагогічну цінність найважливіших їхніх ідей.
34. Доведіть, що Києво-Могилянська академія вирізнялася демократизмом організації навчання і громадянського життя студентів.
35. Поясніть вислів Г.Сковороди: «Виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло невидиме в кремені». Які головні умови потрібні людині для щастя (за Г.Сковородою)?
36. Доведіть актуальність педагогічних ідей Г. Сковороди для сучасної національної школи.
37. Охарактеризуйте освітню програму Кирило-Мефодіївського товариства.
38. Порівняйте стан шкільництва ХІХ ст. на Правобережжі, Лівобережжі та Західній Україні.
39. Дайте анотацію статті К.Ушинського «Про народність у громадському вихованні». Випишіть із неї характеристику спільних ознак для виховних систем європейських народів. Зробіть ґрунтовний аналіз однієї з розкритих у статті систем громадського виховання (на вибір).
40. Складіть тезисний план статті «Праця в її психічному і виховному значенні». Проаналізуйте основні аргументи Ушинського з приводу того, яку роль відіграє праця у житті і вихованні людини. Випишіть положення, що стосуються значення розумової праці та її організації для учнів.

41. Дайте характеристику підручників К.Ушинського «Дитячий світ» і «Рідне слово». Вкажіть їх призначення, структурну побудову, особливості змісту та реалізації дидактичних принципів і функцій навчання. Як використав автор елементи народної педагогіки у цих підручниках?
42. Зробіть порівняльний аналіз підручників К.Д. Ушинського «Рідне слово» та Я.А. Коменського «Видимий світ у малюнках».
43. Висловіть свою думку з приводу слів К.Ушинського: «Як отрути, як вогню, треба боятися, щоб до хлопчика не закралася думка, що він вчиться лише для того, щоб як-небудь обдурити своїх екзаменаторів і отримати чин, що наука є лише для входу в суспільне життя» Як Ушинський пояснював цю тезу?
44. Проаналізуйте слова К.Ушинського: «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до життя». Як пояснив цю тезу Ушинський?
45. Розкрийте взаємозв'язок між українознавством і ідеєю національного виховання за М. Грушевським.
46. Розкрийте зміст виховання молодших школярів за С. Русовою.
47. Користуючись працею С. Русової «Дидактика», опишіть у конспекті історію створення дидактичної науки.
48. Із творів С. Русової «Теорія і практика дошкільного виховання» та «Нова школа соціального виховання» випишіть цитати про те, яким повинен бути учитель і в якому напрямку необхідно здійснювати реформування його підготовки.
49. Із книги Г. Ващенко «Виховний ідеал» випишіть, в чому полягають головні завдання виховання української молоді.
50. А.С. Макаренко обґрунтував питання про виховання у колективі, через колектив і для колективу. Проаналізуйте його з позиції сьогодення і визначте позитивні і негативні риси.
51. Проаналізуйте на основі першоджерел ідею трудового виховання А.С. Макаренка.
52. Зробіть конспект лекцій А.С. Макаренка «Методи виховання».
53. З лекції А.С. Макаренка «Дисципліна, режим, покарання та заохочення» випишіть основні положення його вчення про дисципліну. Проаналізуйте позитивні і негативні сторони у цьому вченні.
54. З твору «Методика організації виховного процесу» випишіть положення, які розкривають структурну побудову керованого А.С. Макаренко колективу.
55. Чому А.С. Макаренко розглядає дисципліну як результат виховання? Що саме у його вченні про дисципліну піддавалося критиці, і які аргументи на захист своєї системи з цього приводу називає А.С. Макаренко? Сформулюйте Ваше ставлення до методів, які використовував А.С. Макаренко для досягнення дисципліни?
56. Прокоментуйте висловлювання А.С. Макаренка: «Якби хто-небудь запитав, як би я міг у короткій формулі визначити сутність мого педагогічного досвіду, я б відповів, що якомога більше вимоги до людини, то і якомога

більше поваги до неї». Як Ви ставитесь до сучасних поглядів та оцінки педагогічної спадщини А.С. Макаренка?

57. Складіть тезисний план книги В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям». Законспектуйте характеристику «Школи радості», створеної педагогом.

58. У праці В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» віднайдіть застосування педагогом ідей народної педагогіки і законспектуйте їх.

59. Законспектуйте з твору В. Сухомлинського «Сто порад учителеві» та проаналізуйте поради № 1, 5, 9, 16, 17, 18, 25, 30, 35, 36, 40, 41, 51, 53, 63, 64, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 99, 100.

60. Складіть розгорнуту анотацію на книгу В.Сухомлинського «Народження громадянина». Випишіть з неї основні ідеї, що стосуються розумового виховання й освіти школярів.

61. З твору В.Сухомлинського «Батьківська педагогіка» выпишіть найбільш цінні, на Вашу думку, ідеї щодо сімейного виховання дітей.

62. Із праць В.Сухомлинського выпишіть і проаналізуйте цитати, які розкривають його погляди на проблему самовдосконалення особистості.

63. Проаналізуйте праці та виділіть основні елементи педагогічної системи В.О. Сухомлинського.

64. У праці «Сто порад учителеві» В.О. Сухомлинський відзначив: «Учительська професія – людинознавство». Проаналізуйте це твердження.

65. Охарактеризуйте ідею уроків мислення за В.О. Сухомлинським.

66. Порівняйте погляди на дитячий колектив В.О. Сухомлинського та А.С. Макаренка. У чому співпадають, а в чому розходяться їхні позиції у цьому питанні? У чому полягає новаторство В.Сухомлинського?

67. У чому, на Ваш погляд, джерело невмирущості ідей В.Сухомлинського та світової популярності їх автора? Доповніть свої міркування цитатами із творів видатного педагога.

68. Складіть таблицю, відобразивши в ній відомих вчених-дидактиків та нові ідеї, якими вони збагатили педагогічну науку.

РОЗДІЛ 5.

Орієнтовні тестові завдання для поточного і підсумкового контролю

1. Виховання – це...
 - А) підготовка до життя;
 - Б) розвиток задатків і здібностей учня;
 - В) всебічно і гармонійно розвинена особистість – громадянин своєї країни;
 - Г) цілеспрямований та організований процес розвитку особистості.
2. Вкажіть основні категорії педагогіки?
 - А) виховання, навчання, освіта, розвиток, формування;
 - Б) навчання, форми, методи, закономірності;
 - В) навички, уміння, здібності, учіння;
 - Г) засоби, педагогічні умови, принципи.
3. Назвіть основні методи науково-педагогічних досліджень:
 - А) аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння;
 - Б) бесіди, лабораторні роботи, вправи, документація;
 - В) рейтинг, анкетування, бесіда, спостереження, експеримент, узагальнення незалежних характеристик, статистичні методи;
 - Г) спостереження, бесіди, рейтинг, семінар, анкетування.
4. Назвіть стадії розвитку педагогіки:
 - А) освітня, виховна, розвиваюча;
 - Б) методологічна, пізнавальна, навчальна;
 - В) народна, духовна, світська;
 - Г) наукова, народна, філософська.
5. Хто з педагогів вперше запровадив термін «народна педагогіка»?
 - А) Г. Сковорода;
 - Б) О. Духнович;
 - В) К. Ушинський;
 - Г) С. Русова.
6. Хто з педагогів є автором праці «Велика дидактика»?
 - А) Й. Песталоцці;
 - Б) Ян Коменський;
 - В) Жан-Жак Руссо;
 - Г) Ф. Дістервег.
7. Що є рушійною силою процесу навчання?
 - А) взаємозв'язок знання і незнання;
 - Б) протиріччя між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання і становищем освіти в даний період;
 - В) протиріччя між суспільством і людиною;
 - Г) закономірності процесу навчання.
8. Дидактика – це....
 - А) окрема галузь педагогіки, яка досліджує теорію освіти і навчання;
 - Б) розділ педагогіки, що досліджує її історичний розвиток;
 - В) галузь педагогіки, що вивчає завдання, зміст, організаційні форми та методи викладання певної дисципліни відповідно до вікових особливостей учнів;

- Г) розділ педагогіки, що досліджує виховання особистості.
9. У чому суть принципів навчання?
- А) це основні положення, що визначають зміст, форми і методи навчального процесу відповідно до мети і закономірностей;
 - Б) це ідеї, які виконують регулятивну функцію у методах роботи учителя;
 - В) це правила, які визначають форми роботи вчителя та адміністрації школи;
 - Г) способи взаємопов'язаної діяльності учителя та учнів, спрямованої на засвоєння учнем знань.
10. Що слід розуміти під педагогічною закономірністю?
- А) спосіб роботи вчителя, за допомогою якого здобувачі освіти засвоюють знання;
 - Б) об'єктивна повторювальна послідовність явищ навчально-виховного процесу, яка сприяє підвищенню його ефективності по висхідній лінії;
 - В) основний спосіб взаємопов'язаної діяльності учнів і вчителів, спрямованої на досягнення певної дидактичної мети (засвоєння поняття, формування уміння чи навичок);
 - Г) це система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу.
11. Які Ви знаєте різновиди педагогічних закономірностей?
- А) традиційні та інноваційні;
 - Б) об'єктивні та суб'єктивні;
 - В) розвивальні та навчальні
 - Г) прямі та зворотні.
12. Бесіда, розповідь, лекція, пояснення, інструктаж належать до ...
- А) наочних методів навчання;
 - Б) проблемних методів навчання;
 - В) словесних методів навчання;
 - Г) практичних методів навчання.
13. До наочних методів навчання належать:
- А) ілюстрація, демонстрація, спостереження;
 - Б) вправа, практична робота, лабораторна робота;
 - В) ілюстрація, демонстрація, інструктаж;
 - Г) бесіда, розповідь, лекція, пояснення.
14. Вправа, практична робота, лабораторна робота – це...
- А) проблемні методи навчання;
 - Б) практичні методи навчання;
 - В) наочні методи навчання;
 - Г) словесні методи навчання.
15. Катехізичною та евристичною можуть бути...
- А) вправа;
 - Б) бесіда;
 - В) розповідь;
 - Г) технологія.
16. Засоби навчання – це....

А) способи взаємопов'язаної діяльності учителя та учнів, спрямованої на засвоєння учнями знань;

Б) способи реалізації процесу навчання;

В) зовнішній вияв узгодженої діяльності учителя та учня;

Г) матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за короткий час досягаються визначені цілі навчання.

17. Що слід розуміти під методом навчання?

А) це шлях руху думки від учителя до учня;

Б) це вихідні закономірності, що визначають організацію навчального процесу;

В) це способи відображення цілеспрямованої діяльності учителів;

Г) це способи спільної діяльності вчителя і учнів, спрямованої на вирішення завдань навчання.

18. Кому належить вислів: «До свого найкращого уроку вчитель готується все життя»?

А) Я. А. Коменському;

Б) В.О. Сухомлинському;

В) А.С. Макаренку;

Г) К.Д. Ушинському.

19. Назвіть основні типи уроків?

А) засвоєння нових знань, формування умінь і навичок, застосування знань, умінь і навичок, узагальнення і систематизації, перевірки знань, комбінований урок;

Б) комбінований урок, екскурсія, індивідуальна робота, семінар, колоквіум;

В) засвоєння знань, застосування на практиці, комбінований, контрольний;

Г) ілюстрація, контроль знань, формування умінь, залік, іспит, самостійна робота.

20. Хто є автором типології уроків за дидактичною метою?

А) Т. Іванов;

Б) В. Шилов;

В) В. Онищук;

Г) О. Петрова.

21. Як називається поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками?

А) віковий розподіл;

Б) вікова періодизація;

В) вікове групування;

Г) всі відповіді вірні.

22. Яка вікова криза пов'язана з протиставленням себе дорослим, завоюванням нової позиції особистісної автономії?

А) криза трьох років життя;

Б) криза 6-7 років;

В) підліткова криза;

Г) криза першого року життя.

23. Який зміст педагоги вкладають в поняття «спадковість»?

А) відновлення у нащадків біологічної подібності. Носіями спадковості є гени;

Б) соціальний досвід, який батьки передають своїм дітям;

В) здібності до різних видів діяльності;

Г) всі відповіді вірні.

24. Які ознаки характеризують процес розвитку особистості?

А) процесуальні;

Б) взаємообумовлені;

В) прогресивні;

Г) кількісних і якісних змін.

25. За якої умови навчання ефективно впливає на процес розвитку?

А) орієнтування його на вже розвинені здібності;

Б) знаходження поза межами можливостей дитини;

В) знаходження у зоні найближчого розвитку здібностей дитини;

Г) всі відповіді вірні.

26. З'ясуйте поняття, якому відповідає подане визначення: особистість, якій характерні унікальні, неповторні соціально-психічні якості, що помітно вирізняють її серед інших особистостей.

А) індивід;

Б) індивідуальність;

В) особистість;

Г) людина.

27. Дайте визначення поняття «мотив навчання».

А) мотиви навчання – це заходи, які спрямовані на активізацію навчальної діяльності учнів;

Б) під мотивами навчання необхідно розуміти внутрішні психічні сили, які стимулюють навчально-пізнавальну діяльність людини;

В) мотиви навчання включають в себе такі чинники, як добір ефективних методів та засобів навчання, цілеспрямована діяльність педагога;

Г) мотиви навчання – це ті фактори, які сприяють оптимальній організації діяльності учнів у процесі навчання.

28. Що таке інтеграція навчання?

А) відбір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів з метою цілісного й різнобічного вивчення важливих наскрізних тем;

Б) процес створення, поширення й використання нових засобів для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому;

В) дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ;

Г) комплексний підхід в процесі навчання.

29. Як називається процес організації навчання, формування мотивації та досвіду пізнавальної діяльності у тих, хто навчається?

А) викладання;

Б) учіння;

- В) навчання;
Г) виховання.
30. Який взаємозв'язок між навчанням і розвитком?
- А) навчання і розвиток – процеси, які незалежні один від одного;
Б) розвиток визначає успіх навчання. Але розвиток незалежний від навчання. Його протікання визначається завчасно біологічними факторами;
В) навчання повною мірою визначається розвитком. Рівень розвитку обумовлює характер і зміст навчання, але навчання не впливає на розвиток;
Г) навчання і розвиток – процеси взаємообумовлені, навчання залежить від розвитку, але в свою чергу сам розвиток стимулюється навчанням, навчання веде за собою розвиток.
31. Визначте сутність поняття «навчальний посібник».
- А) навчальний посібник – це навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з певного предмета відповідно до вимог діючої програми;
Б) навчальний посібник подає методичні рекомендації щодо викладання окремих навчальних дисциплін;
В) навчальний посібник – це книга, в якій подано характеристику змісту навчального матеріалу із зазначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин, відведених на їх вивчення;
Г) навчальний посібник – це навчальна книга, в якій подано зміст навчального матеріалу, що не відповідає вимогам діючої програми, а виходить за її межі, визначено додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їх самостійної пізнавальної діяльності.
32. Визначте сутність поняття «підручник».
- А) книга, в якій подаються тексти та поза текстові елементи з певної навчальної дисципліни, з якими повинні ознайомитися учні;
Б) навчальна книга, в якій подано зміст навчального матеріалу, що не відповідає вимогам діючої програми, а виходить за її межі, визначено додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їх самостійної пізнавальної діяльності;
В) державний документ, в якому подано характеристику змісту навчального матеріалу із зазначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин, відведених на їх вивчення;
Г) навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з певного предмета відповідно до вимог діючої програми.
33. Назвіть складові навчального плану.
- А) державна та приватна;
Б) варіативна та інваріантна;
В) традиційна та нетрадиційна;
Г) пряма і зворотна.
34. У якому державному нормативному документі, визначаються мінімум змісту основних освітніх програм, максимум обсягу навчального навантаження та вимоги до рівня підготовки випускників школи?

- А); державний освітній стандарт;
- Б); навчальний план школи;
- В); навчальна програма;
- Г). навчальний підручник.

35. Як називаються стійкі повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки між елементами навчального процесу?

- А) принципи навчання;
- Б) закономірності навчання;
- В) методи навчання;
- Г) засоби навчання.

36. Визначте зміст поняття «гуманізація освіти».

А) система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, відновлення культурних традицій, перегляд навчальних програм з метою більш повного насичення їх історично культурними компонентами;

Б) процес здійснення пізнавального, освітнього, розвивального аспектів змісту освіти;

В) система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних, загальнолюдських компонентів у змісті освіти, орієнтована на вдосконалення та вільний творчий розвиток особистості у системі суспільних відносин;

Г) всі відповіді вірні.

37. Який метод навчання полягає в залученні учнів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки між предметами і явищами дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності?

- А) репродуктивний метод;
- Б) метод проблемного викладу навчального матеріалу;
- В) частково-пошуковий метод;
- Г) дослідницький метод.

38. Який спосіб навчання визначають як спосіб організації навчальної діяльності, що передбачає відтворення учнями раніше отриманих знань?

- А) пояснювально-ілюстративний метод навчання;
- Б) репродуктивний метод навчання;
- В) частково-пошуковий метод навчання;
- Г) проблемний виклад.

39. Розкрийте сутність уроку як форми організації навчання.

А) урок - це форма освітньо-виховної роботи з учнями, що передбачає організований вихід за межі школи для спостереження виучуваних явищ в природних умовах або у спеціально створених сховищах колекцій

Б) для уроку характерні такі ознаки: перевірка домашнього завдання, актуалізація опорних знань, виклад нового матеріалу, формування умінь на основі використання їх у стандартних ситуаціях, узагальнення та систематизація знань, підведення підсумків уроку, домашнє завдання

В) уроком називається така організаційна форма навчання, за якої вчитель веде заняття в класній кімнаті з постійним складом учнів, які мають

- приблизно однаковий рівень фізичного та інтелектуального розвитку, за чітко встановленим розкладом та регламентом
- Г) всі відповіді вірні.
40. Хто з педагогів є основоположником класно-урочної системи?
- А) Я.А. Коменський
 - Б) Джон Сіл
 - В) Т. Ільїна
 - Г) К. Ушинський
41. Що є головною формою організації навчальної роботи у ЗЗСО?
- А) урок
 - Б) індивідуальне заняття
 - В) лекція
 - Г) практика
42. Як називається форма організації навчальної діяльності учнів, що характеризується спільною діяльністю всіх учнів класу під керівництвом учителя?
- А) парна
 - Б) групова
 - В) індивідуальна
 - Г) фронтальна
43. Яке поняття визначають як організаційну форму навчання, за якої вчитель веде заняття в класній кімнаті з постійним складом учнів, які мають приблизно однаковий рівень фізичного чи інтелектуального розвитку, за чітко встановленими розкладом і регламентом?
- А) екскурсія
 - Б) урок
 - В) семінар
 - Г) домашня самостійна робота
44. Яке поняття визначають як форму організації самостійного, індивідуального вивчення школярами навчального матеріалу в позаурочний час?
- А) екскурсія
 - Б) урок
 - В) семінар
 - Г) домашня самостійна робота
45. Як називається різноманітне навчальне обладнання, яке використовують у системі пізнавальної діяльності?
- А) методи навчання
 - Б) форми навчання
 - В) засоби навчання
 - Г) технічні засоби
46. У чому полягає частково-пошуковий метод?
- А) учитель ставить перед учнями проблему, показуючи шляхи її вирішення, а учень засвоює логіку вирішення

- Б) спосіб пошуку вирішення проблеми визначає вчитель, але розв'язання окремих питань знаходять самі учні
- В) учні під керівництвом учителя самостійно визначають проблему, намічають шляхи її вирішення, організовують експеримент
- Г) немає правильної відповіді
47. Закінчіть речення: «Контроль за навчальними досягненнями здобувачів освіти забезпечує ...»
- А) взаємопов'язану діяльність вчителя та учнів
- Б) зворотній зв'язок між вчителем та учнем
- В) неузгодження діяльності між вчителем та учнем
- Г) формування особистості учня
48. Назвіть види контролю результатів навчання.
- А) усний, письмовий, прямий, закодований;
- Б) контролюючий, навчальний, діагностичний, виховний;
- В) попередній, поточний, тематичний, підсумковий
- Г) всі відповіді вірні.
49. Що передбачає графічна контрольна перевірка?
- А) практичне вирішення контрольних завдань (складання схем, вмикання вимірювальних приладів, зняття показників приладів тощо)
- Б) тестування, пов'язане з необхідністю учня розв'язати певну кількість завдань
- В) графічну форму відповіді учня на запитання, коли обчислення або знаходження різних величин здійснюється за допомогою креслення, графіка, малюнка, векторної діаграми тощо
- Г) усне та письмове опитування
50. Що передбачає індивідуальне опитування?
- А) перевірку знань, умінь та навичок окремих учнів
- Б) оперативне, найчастіше, усне опитування всіх учнів
- В) перевірку знань умінь та навичок невеликої групи (5-7) учнів
- Г) розповідь вчителем навчального матеріалу для окремого учня
51. Що передбачає усне опитування?
- А) постановку вчителем питань, аналіз та оцінювання
- Б) демонстрацію знань учнів, аналіз та оцінювання
- В) постановку вчителем питань, підготовку учнів до відповіді та демонстрування своїх знань, корекцію і самоконтроль викладених знань у процесі відповіді, аналіз та оцінювання
- Г) всі відповіді вірні
52. Які уміння та навички будуть найбільш потрібні роботодавцям у 2020 році? *(за результатами роботи Світового економічного форуму у 2016 році).*
- А) Критичне мислення, емоційний інтелект, креативність
- Б) Критичне мислення, точність та пунктуальність
- В) Виконавча дисципліна, емоційний інтелект
- Г) Всі відповіді вірні

53. Резолюцію, що затвердила новий план дій «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» прийнято.....

- А) 2016 р.
- Б) 2015 р.
- В) 2007 р.
- Г) 2018 р.

54. Чи підтримала Україна план дій «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року»

- А) Так
- Б) Ні
- В) Підтримає у майбутньому
- Г) Поки вагається

55. Скільки цільових показників відображено у Резолюції, що затвердила новий план дій «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року»

- А) 17
- Б) 10
- В) 15
- Г) 20

56. Що є особливістю освіти для сталого розвитку?

- А) Діяльнісний компонент навчання та самонавчання особистості
- Б) Екологічна освіта та споживча культура
- В) Стратегічне мислення, формування відповідних норм поведінки та стилів життя
- Г) Всі відповіді вірні

57. Провідними тенденціями розвитку неперервної освіти в Україні є....

- А) орієнтація на особистість, створення цілісного «освітнього простору»
- Б) відкритість та доступність цієї системи не тільки кожній людині, але й на зрізі кожного ступеня освіти
- В) гнучкість освітньої системи у виборі стилю, типу набуття людиною знань, умінь і навичок
- Г) Всі відповіді вірні

58. Метою неперервної освіти є....

- А) становлення й розвиток особистості як у періоди її фізичного і соціально-психологічного дозрівання, розквіту й стабілізації життєвих сил та здібностей, так і в періоди старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації сил і можливостей, що втрачаються
- Б) варіативність, різноманітність типів освітніх закладів, педагогічних технологій та форм державно-суспільного управління
- В) формування відповідних норм поведінки та стилів життя
- Г) постійне духовне вдосконалення людини

59. Неперервна освіта – це...

- А) Процес формування й задоволення її пізнавальних запитів та духовних потреб, розвитку задатків та здібностей у мережі державно-суспільних навчальних закладів і шляхом самоосвіти
 - Б) Сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської і моральної зрілості
 - В) Процес, що складається з базової і подальшої освіти, передбачає на другому етапі послідовне чергування навчання в системі спеціально створених освітніх закладів з професійною діяльністю
 - Г) Всі відповіді вірні
60. Яке покоління, згідно НУШ, навчається зараз у ЗЗСО?
- А) покоління X
 - Б) покоління Y
 - В) покоління Z
 - Г) немає правильної відповіді
61. Скільки ключових компетентностей здобувають учні? (За Законом України «Про Освіту» 2017 р.)
- А) 11
 - Б) 5
 - В) 6
 - Г) 15
62. Нові освітні стандарти сфокусовані на.....
- А) Формування компетентностей
 - Б) Формуванні цілісної особистості
 - В) Накопиченні максимальної кількості знань
 - Г) Всі відповіді вірні
63. Оберіть серед запропонованих ключову компетентність НУШ
- А) Володіння навичками виробничого характеру
 - Б) Інформаційно-комунікаційна компетентність
 - В) Високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань
 - Г) Всі відповіді вірні
64. Оберіть серед запропонованих ключову компетентність НУШ
- А) Схоластична компетентність
 - Б) Академічна компетентність
 - В) Навчання впродовж життя
 - Г) Немає правильної відповіді
65. Нова українська школа працює на засадах педагогіки....
- А) Партнерства
 - Б) Квазіадміністративного управління
 - В) Триєдності мети
 - Г) Всі відповіді вірні
66. Яка роль вчителя у Новій українській школі?
- А) Єдиний наставник та джерело знань
 - Б) Ментора
 - В) Старшого досвідченого наставника, взірця

- Г) Всі відповіді вірні
67. Новий базовий Закон «Про Освіту» 2017 р. передбачає... рівні загальної середньої освіти
- А) 3
 - Б) 5
 - В) 2
 - Г) 4
68. Згідно з сучасними реформами початкова освіта здобуватиметься протягом ... років
- А) 4
 - Б) 2
 - В) 3
 - Г) 5
69. Згідно з сучасними реформами базова середня освіта здобуватиметься....
- А) в ліцеї
 - Б) в гімназії
 - В) в основному закладі освіти
 - Г) всі відповіді вірні
70. Скільки років, згідно з реформою НУШ, триватиме здобуття профільної середньої освіти у ліцеї чи закладі професійної освіти?
- А) 2
 - Б) 3
 - В) 4
 - Г) 6
71. Як називається перший цикл базової школи (5-6 класи) згідно реформи НУШ?
- А) Адаптаційний
 - Б) Перехідний
 - В) Загальний
 - Г) Всі відповіді вірні
72. Як називається другий цикл базової школи (7-9 класи) згідно реформи НУШ?
- А) Допрофільне навчання
 - Б) Базове предметне навчання
 - В) Загальне
 - Г) Всі відповіді вірні
73. Випускники академічних ліцеїв будуть проходити ДПА у формі ЗНО?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) За бажанням випускника
 - Г) За вибором адміністрації
74. Що таке інтегроване навчання?
- А) Це доступ до навчання учнів з обмеженими можливостями здоров'я
 - Б) Це коли різні предмети об'єднуються навколо цікавих для учнів тем і проблем

- В) Це коли учень повністю поглинається у навчальний процес
Г) Всі відповіді вірні
75. Яка ідеологія лежить в основі інклюзивної освіти?
А) становлення людини як соціальної істоти
Б) цілеспрямований процес формування необхідних якостей дитини
В) виключення будь-якої дискримінації здобувачів освіти, що забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для осіб з особливими потребами
Г) організація самостійної роботи учнів
76. В якому документі вперше сформульовано ключові стандарти прав дитини, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або соціальному відношенні
А) Декларація прав дитини
Б) Всесвітня Декларація прав людини
В) Конвенція ООН «Про права дитини»
Г) всі відповіді вірні
77. Інклюзивне освітнє середовище – це....
А) сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей
Б) систематизація навчально-виховного процесу
В) націоналізація навчально-виховного процесу
Г) демократизація навчально-виховного процесу
78. Інклюзія в освіті передбачає
А) пристосування шкіл та їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх здобувачів освіти
Б) пристосування здобувачів освіти до макро-, мезо- та мікро середовища
В) пристосування здобувачів освіти до оточуючого середовища
Г) правильна відповідь відсутня
79. Навчання здобувача освіти шляхом залучення до мистецтва – це...
А) театралізована гра
Б) арттерапія
В) психологічна діяльність
Г) корекційна робота
80. У якій країні інклюзивна освіта охоплює проблеми освіти всіх дітей, що відрізняються від загальноприйнятих норм, в тому числі і обдарованих?
А) Україна
Б) США
В) Японія
Г) всі відповіді вірні
81. Формування властивостей особистості , що роблять її здатною до життєдіяльності в суспільстві на основі засвоєння соціальних цінностей і способів соціально позитивної поведінки – це....
А) корекція
Б) компенсація
В) соціалізація

- Г) депривація
82. Форма навчання, при якій діти з особливими освітніми потребами відвідують загальноосвітні заклади поруч з дітьми їхнього віку, мають індивідуальні навчальні цілі (відповідно до можливостей), отримують необхідну підтримку
- А) спеціальна освіта
 - Б) диференційоване навчання
 - В) інклюзивна освіта
 - Г) профільне навчання
83. Перші спроби навчання дітей з легкими формами відсталості в спеціальних навчальних закладах розпочав
- А) І. Песталоцці
 - Б) Е. Крепелін
 - В) Я.А. Коменський
 - Г) Ф. Пластер
84. Дистанційна освіта – це....
- А) Можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу в будь який зручний час
 - Б) Можливість навчатися за бажанням
 - В) Можливість обирати предмети для навчання
 - Г) Освіта за кордоном
85. Які нормативні документи регулюють особливості організації дистанційної освіти в Україні?
- А) Положення про дистанційну освіту та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні
 - Б) Закон про організацію дистанційного навчання
 - В) Стратегія дистанційного навчання
 - Г) Всі відповіді вірні
86. Які характерні риси дистанційної освіти?
- А) Гнучкість, модульність
 - Б) Паралельність, економічність
 - В) Технологічність, нова роль викладача
 - Г) Всі відповіді вірні
87. Яка основна мета Нової Української школи?
- А) перейти від теоретичних знань до школи компетентностей XXI століття
 - Б) розроблення і затвердження нового Державного стандарту базової освіти
 - В) освіта для дорослих
 - Г) всі відповіді вірні
88. Коли на засіданні Кабінету Міністрів було представлено Політичну пропозицію «Нова українська школа»
- А) 2016 р.
 - Б) 2015 р.
 - В) 2017 р.
 - Г) 2018 р.

89. Політична пропозиція «Нова українська школа» передбачає реформування....

- А) вищої освіти
- Б) професійної освіти
- В) середньої освіти
- Г) освіти для дорослих

90. Нова українська школа передбачає реформування освіти

- А) до 2020 року
- Б) до 2029 року
- В) до 2021 року
- Г) до 2025 року

91. Новий Закон України «Про освіту» був прийнятий Верховною Радою

- А) 2017 р.
- Б) 2018 р.
- В) 2016 р.
- Г) 2019 р.

92. Новий Закон України «Про освіту» має ряд нововведень:

- А) термін освіти - 12 років, більша автономія шкіл, збільшення оплати вчителям, зміна правил атестації вчителів та правил підвищення їх кваліфікації, уточнення повноважень директорів шкіл та регламентація їх каденції та обрання, більш ширшим впровадженням державної мови навчання
- Б) накопичення максимальної кількості знань, відсутнє будь-яке оцінювання навчальних досягнень учнів, високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань
- В) освіта для дорослих, високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань, індивідуальна програма розвитку учня
- Г) індивідуальна програма розвитку учня, освіта для дорослих, відсутнє будь-яке оцінювання навчальних досягнень учнів

93. Формула Нової школи поєднує 9 компонентів, одним з яких є....

- А) індивідуальна програма розвитку учня
- Б) накопичення максимальної кількості знань
- В) новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві
- Г) високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань

94. Формула Нової школи поєднує 9 компонентів, одним з яких є....

- А) академічна компетентність
- Б) умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно
- В) високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань
- Г) накопичення максимальної кількості знань

95. Формула Нової школи поєднує 9 компонентів, одним з яких є....

- А) наскрізний процес виховання, який формує цінності
- Б) академічна компетентність
- В) високі досягнення у вузькоспеціалізованій галузі знань

- Г) накопичення максимальної кількості знань
96. Закон України «Про освіту» передбачає.....
- А) 12 років навчання
 - Б) 10 років навчання
 - В) 11 років навчання
 - Г) 9 років навчання
97. Скільки рівнів має Нова українська школа?
- А) 3
 - Б) 4
 - В) 2
 - Г) 5
98. Навчання у базовій середній школі триває....
- А) 4 роки
 - Б) 5 років
 - В) 6 років
 - Г) Згідно індивідуальної програми розвитку учня
99. Навчання у профільній середній школі триває.....
- А) 4 роки
 - Б) 2 роки
 - В) 3 роки
 - Г) Згідно індивідуальної програми розвитку учня
100. Базова середня освіта за «Новою українською школою» починає реформування...
- А) з 2022 року
 - Б) з 2020 року
 - В) з 2024 року
 - Г) з 2018 року
101. Профільна середня освіта за «Новою українською школою» реформується....
- А) з 2018 року
 - Б) з 2024 року
 - В) з 2020 року
 - Г) з 2027 року
102. Коли прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту»?
- А) Січень 2020 р.
 - Б) Лютий 2019 р.
 - В) Вересень 2019 р.
 - Г) Серпень 2018р.
103. Що передбачає побудова індивідуальної освітньої траєкторії?
- А) Дає можливість забезпечити освітній процес кожному учню гнучко та з урахуванням його потреб і талантів
 - Б) Дає можливість учителю працювати з дитиною індивідуально
 - В) Дає можливість батькам керувати освітньою діяльністю
 - Г) Всі відповіді вірні
104. Дайте визначення поняттю «демократизації виховання».

А) Подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співробітництва вихователя і вихованців; урахування думки колективу в цілому і кожної особистості зокрема; визнання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах волі та прагнень його членів.

Б) Виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

В) Єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні.

Г) Визнання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах волі і прагнень його членів.

105. Розкрийте сутність поняття «самовиховання».

А) Самовиховання – це вплив особистості на те біологічне та соціальне середовище, в якому вона живе.

Б) Самовиховання це – така діяльність вихователя, яка сприяє гальмуванню розвитку у вихованця негативних якостей.

В) Самовиховання – це усвідомлена діяльність суб'єкта, спрямована на розвиток у собі схвалюваних (нормативних, позитивних) якостей особистості, удосконалення особистого способу життя через присвоєння духовних цінностей, традицій та звичаїв, які є прийнятними в цьому суспільстві, а також подолання недоліків, що виникають.

Г) Самовиховання – це цілеспрямована взаємодія особистості з людьми, що її оточують, з метою проведення порівняльного аналізу власних вчинків.

106. Сутністю якого поняття є вплив на усунення в діях, вчинках, способі життя учня негативних звичок та хибних схильностей, вад характеру та поступову заміну їх на позитивні риси і якості?

А) самовиховання

Б) виховання

В) перевиховання

Г) інший варіант відповіді

107. Сутністю якого поняття є свідоме дотримання учнями правил і норм поведінки, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків, підпорядкування громадським інтересам?

А) дисципліна

Б) культура поведінки

В) моральна культура

Г) всі відповіді вірні

108. Що є однією з основних цінностей життєдіяльності кожної людини, що відображає її прагнення повністю проявити свої здібності та потенціал й реалізувати їх в житті у процесі власної діяльності?

- А) зацікавленість
- Б) самореалізація
- В) співпраця
- Г) самоконтроль

109. Що є рушійною силою процесу виховання?

- А) результат існування протиріч між пізнавальними завданнями, які ставляться перед учнем, і наявними в нього засобами розв'язання цих завдань.
- Б) результат узгодженої дії між вихователем і вихованцями.
- В) результат існування протиріч між потребами і наявним рівнем вихованості особистості.
- Г) Результат існування протиріч між вихователем і вихованцем.

110. Що передбачає системний підхід до виховання?

- А) здатність людини виражати себе як особистість ставленням до будь-чого
- Б) прийняття педагогом дитини як найвищої цінності, суб'єкта виховання
- В) розгляд виховання як системи, яка складається із взаємопов'язаних між собою компонентів (цільового, змістового, операційно-діяльнісного та результативного)
- Г) виховання в контексті діалогу культур

111. Визначте, яке із формулювань найбільш повно й вичерпно висловлює мету виховання в демократичному суспільстві?

- А) Виховання громадянина
- Б) Виховання ділової людини
- В) Виховання всебічно розвиненої особистості
- Г) Виховання багатой, щасливої людини

112. Виберіть відповідь, в якій перераховані компоненти процесу виховання.

- А) Естетичне виховання. Моральне виховання. Трудове виховання. Фізичне виховання. Розумове виховання.
- Б) Виховання у вузькому педагогічному значенні. Самовиховання. Перевиховання.
- В) Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки. Становлення переконань. Формування почуттів. Вироблення умінь і навичок поведінки.
- Г) Всі відповіді вірні

113. Виберіть групу, в якій зазначені засоби естетичного виховання.

- А) індивідуальні, групові, колективні
- Б) урок, гурток, колективна творча справа
- В) навколишнє природне середовище, література, музика, образотворче мистецтво, архітектура, театральне мистецтво, кіномистецтво
- Г) немає правильної відповіді

114. Виберіть групу, в якій наведені засоби фізичного виховання.

- А) спорт, фізична культура

- Б) фізкультури, заняття фізкультурного гуртка, фізична зарядка
 - В) сили природи, правильний режим харчування, праці та відпочинку, гігієнічна гімнастика, гігієна догляду за тілом, туризм, праця тощо
 - Г) всі відповіді вірні
115. Визначте завдання морального виховання.
- А) у процесі морального виховання дитина має сформувати уміння пристосовуватися до навколишнього оточення
 - Б) у процесі морального виховання необхідно навчити людину дотримуватись тих норм поведінки, які встановлені в цьому суспільстві
 - В) моральне виховання – передбачає вивчення основних правил поведінки
 - Г) завдання морального виховання полягає в оволодінні правилами і нормами поведінки, формуванні моральних почуттів і переконань, умінь і навичок моральної адекватної поведінки в процесі суспільних відносин
116. Завдання якого виду виховання визначають як оволодіння знаннями, поглядами, переконаннями про права і обов'язки, вироблення вмінь, звичок поведінки відповідно до правових норм, формування нетерпимості до правопорушень, прагнення боротися з цим явищем.
- А) завдання патріотичного виховання
 - Б) завдання екологічного виховання
 - В) завдання правового виховання
 - Г) завдання інтернаціонального виховання
117. Завдання якого виду виховання визначають як оволодіння людиною знаннями про відносини людини з природним середовищем і розумне співіснування з ним, формування моральної відповідальності за збереження природного довкілля.
- А) Завдання правового виховання
 - Б) Завдання трудового виховання
 - В) Завдання естетичного виховання
 - Г) Завдання екологічного виховання
118. Завдання якого виду виховання визначають як формування почуття любові до своєї батьківщини, відданості своєму народові, гордості за свій народ, прагнення захистити надбання свого народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей?
- А) завдання патріотичного виховання
 - Б) завдання екологічного виховання
 - В) завдання правового виховання
 - Г) завдання інтернаціонального виховання
119. Закінчіть речення: гуртки, уроки праці, трудові десанти – це ...
- А) методи трудового виховання
 - Б) етапи профорієнтації
 - В) форми трудового виховання
 - Г) види дитячої праці
120. Закінчіть речення: оволодіння правилами і нормами поведінки, формування моральних почуттів і переконань, умінь і навичок моральної поведінки – це...

- А) завдання патріотичного виховання
 - Б) завдання екологічного виховання
 - В) завдання правового виховання
 - Г) завдання морального виховання
121. Закінчіть речення: оволодіння санітарно-гігієнічними вміннями та навичками, розвиток рухових якостей та вмінь, зміцнення здоров'я і загартування школярів, сприяння їх правильному фізичному розвитку, формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізкультурою – це ...
- А) завдання фізичного виховання
 - Б) спорт
 - В) санітарно-гігієнічна пропаганда
 - Г) інший варіант відповіді
122. Закінчіть речення: професійне інформування, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір – це ...
- А) методи трудового виховання
 - Б) методи профорієнтації
 - В) етапи профорієнтації
 - Г) етапи трудового виховання
123. Закінчіть речення: урок фізичної культури, заняття фізкультурного гуртка, фізарядка, туристичний похід, прогулянка, спортивне свято – це ...
- А) засоби трудового виховання
 - Б) форми організації фізичного виховання
 - В) засоби фізичного виховання
 - Г) принципи фізичного виховання
124. Розкрийте сутність поняття «естетичний ідеал».
- А) естетичний ідеал – це встановлення особистістю значущості предметів та явищ дійсності, що її оточують
 - Б) естетичний ідеал – це стійке, емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного, що носить вибірковий, суб'єктивний характер
 - В) естетичний ідеал – це специфічне переживання, викликане внаслідок сприйняття людиною естетичної своєрідності навколишньої дійсності: красивого і потворного, величного й нищого, трагічного і комічного
 - Г) естетичний ідеал – це цілісний, конкретно-чуттєвий образ, який є втіленням уявлень людей про досконале життя і досконалу людину
125. Сутністю якого поняття є виховання дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його звичаях, традиціях та багатовіковій мудрості, духовності.
- А) ідеал
 - Б) самовиховання
 - В) національне виховання
 - Г) патріотичне виховання
126. У чому суть естетичного виховання?
- А) в умінні співати, малювати, грати на музичних інструментах
 - Б) в умінні сприймати прекрасне в навколишньому світі

- В) у вихованні здатності до повноцінного сприймання і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності
- Г) у розвитку пізнавальних здібностей та уподобань школяра
127. У чому суть розумового виховання?
- А) у розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення культури розумової праці, формування наукового світогляду
- Б) у передачі готової суми знань учням
- В) у підготовці учня до життя в соціумі
- Г) навчити дитину вчитися
128. Що розуміється під трудовим вихованням?
- А) система педагогічного впливу на школярів, спрямована на формування в них сумлінного і творчого ставлення до праці
- Б) раціональна система організації позашкільної трудової діяльності учнів
- В) організація позакласної роботи на пришкільних ділянках
- Г) формування працьовитості у підростаючого покоління
129. Що слід розуміти під здатністю людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного?
- А) естетична свідомість
- Б) естетичні почуття
- В) естетичний ідеал
- Г) естетичний смак
130. Розкрийте сутність принципу культуровідповідності виховання.
- А) Наповнення процесу виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та національної гідності; створення умов для дітей всіх національностей, які є громадянами України, навчатися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу.
- Б) Встановлення нерозривного зв'язку виховання з культурними надбаннями людства в цілому і свого народу зокрема; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.
- В) Виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.
- Г) Єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні.
131. Розкрийте суть принципу гуманізації виховання.
- А) Наповнення процесу виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та національної гідності; створення умов для дітей всіх національностей, які є громадянами України, навчатися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу.

Б) Встановлення нерозривного зв'язку виховання з культурними надбаннями людства в цілому і свого народу зокрема; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

В) Виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

Г) Єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні.

132. Сутністю якого поняття є: «предмети матеріальної та духовної культури, що використовуються для розв'язання виховних завдань, для реалізації того чи іншого методу»?

А) засоби виховання

Б) форми виховання

В) методи виховання

Г) принципи виховання

133. Що слід розуміти під «принципами виховання»?

А) основні положення, які визначаються нормативними вимогами

Б) нормативне положення, основне правило, основна вимога до діяльності та поведінки, що впливає із встановлених наукою закономірностей

В) педагогічні положення, що визначають основні вимоги до цілей, змісту, засобів та методів організації виховного процесу, виконання яких забезпечить його результативність

Г) всі відповіді вірні

134. Що таке прийом виховання?

А) способи діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення виховних цілей

Б) складова частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання

В) надбання матеріальної та духовної культури, які задіюють під час використання певного методу

Г) принцип виховання

135. Визначте процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх та професійних знань.

А) освіта

Б) навчання

В) виховання

Г) розвиток

136. До якої групи методів виховання відносять самоспостереження, самоаналіз, самонавіювання, само заохочення, самоосудження?

- А) методи формування поведінки
- Б) методи формування свідомості
- В) методи стимулювання позитивної поведінки
- Г) методи самовиховання

137. Визначте групу, в якій наведені методи формування свідомості.

- А) розповідь, бесіда, лекція, диспут, роз'яснення, приклад
- Б) гра, доручення, вправи, привчання, режим, створення виховних ситуацій
- В) заохочення, покарання, вимога, змагання, громадська думка, перспектива
- Г) самоспостереження, самоаналіз, самонавіювання, самозаохочення, самопереконання

138. Назвіть основні методи виховання.

- А) словесні, наочні, практичні, формування свідомості
- Б) методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів, стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності, контролю і самоконтролю
- В) методи формування свідомості, формування досвіду суспільної поведінки, стимулювання діяльності і поведінки, контролю та аналізу ефективності виховання
- Г) всі відповіді вірні

139. Розкрийте сутність методу вправ у вихованні.

- А) вправа – це метод виховання, що передбачає організацію планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці
- Б) вправа передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування вмінь і навичок
- В) вправа передбачає управління діяльністю учнів за допомогою різноманітних завдань, у яких кожен виконує певний вид роботи
- Г) вправа – це метод виховання, що передбачає таку діяльність, у процесі якої кожна особистість прагне досягти кращих результатів

140. Розкрийте сутність методу доручення у вихованні.

- А) доручення – це метод виховання, що передбачає таку діяльність, у процесі якої кожна особистість прагне досягти кращих результатів
- Б) доручення передбачає управління діяльністю учнів за допомогою різноманітних завдань, у яких кожен виконує певний вид роботи
- В) доручення – це метод виховання, що передбачає організацію планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці
- Г) доручення передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування вмінь і навичок

141. Розкрийте сутність методу змагання у вихованні.

- А) змагання – це метод виховання, що передбачає таку діяльність, у процесі якої кожна особистість прагне досягти кращих результатів
- Б) змагання передбачає управління діяльністю учнів за допомогою різноманітних завдань, у яких кожен виконує певний вид роботи
- В) змагання – це метод виховання, що передбачає організацію планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці
- Г) змагання передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування вмінь і навичок

142. Розкрийте сутність методу привчання у вихованні.

- А) привчання – це метод виховання, що передбачає організацію планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці
- Б) привчання передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування вмінь і навичок
- В) привчання передбачає управління діяльністю учнів за допомогою різноманітних завдань, у яких кожен виконує певний вид роботи
- Г) привчання – це метод виховання, що передбачає таку діяльність, у процесі якої кожна особистість прагне досягти кращих результатів

143. Розкрийте сутність методу прикладу у вихованні.

- А) метод виховання, що передбачає витворення взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування
- Б) метод прикладу - метод виховання, що передбачає вплив на свідомість вихованця
- В) метод прикладу передбачає розкриття сутності норм і правил поведінки з метою регулювання подальшої діяльності
- Г) метод педагогічного впливу на вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати певні види його діяльності

144. Розкрийте сутність покарання як методу виховання.

- А) покарання – це вирішальний фактор гальмування негативних дій вихованця з метою формування у нього страху за свої неправильні дії
- Б) покарання – це один з прийомів стимулювання негативної поведінки школяра
- В) покарання – це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою гальмування
- Г) покарання – це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою гальмування його негативних дій і вчинків

145. Назвіть головні ознаки колективу.

- А) Наявність спільної діяльності, органів самоврядування.
- Б) Наявність спільної діяльності, вихователя, постійна взаємодія всіх членів.
- В) Наявність єдиних вимог, готовність надати допомогу один одному в розв'язанні спільних завдань.

- Г) Наявність спільної суспільно корисної мети, спільної діяльності, органів самоврядування.
146. До якої діяльності належать концерти, конкурси, виставки, відвідування театрів?
- А) позакласної пізнавальної діяльності
 - Б) художньої діяльності
 - В) форм вільного спілкування
 - Г) розважальна діяльність
147. Батьківські збори, лекції для батьків, читацькі конференції – це ...
- А) диференційовані форми зв'язку школи та сім'ї
 - Б) індивідуальні форми зв'язку школи та сім'ї
 - В) колективні форми зв'язку школи та сім'ї
 - Г) групові форми зв'язку школи та сім'ї
148. Відвідування сім'ї, запрошення батьків до школи, листування з батьками – це ...
- А) диференційовані форми зв'язку школи та сім'ї
 - Б) індивідуальні форми зв'язку школи та сім'ї
 - В) колективні форми зв'язку школи та сім'ї
 - Г) групові форми зв'язку школи та сім'ї
149. Попередня робота вихователя, колективне планування, підготовка, проведення, колективні підсумки, найближча післядія – це ...
- А) етапи колективної творчої справи
 - Б) етапи етичної бесіди
 - В) етапи диспуту
 - Г) етапи свята
150. Метою якої із зазначених форм позакласної роботи є виявлення талантів, розвитку творчих можливостей дітей?
- А) конкурси
 - Б) диспути
 - В) змагання
 - Г) зустрічі з відомими людьми
151. Автор технології Колективної Творчої Справи?
- А) Т. Петрова
 - Б) І. Іванов
 - В) Т. Кампанелла
 - Г) В. Шаталов
152. Хто з педагогів систематизував та виділив основні ознаки та етапи розвитку колективу?
- А) С.Т. Шацький
 - Б) А.С. Макаренко
 - В) В.О. Сухомлинський
 - Г) Л.І. Уманський
153. Чим є диспути, олімпіади, бесіди, походи, усні журнали, тематичні збори, лінійки, гуртки?
- А) методи виховання

- Б) форми організації виховання
 - В) засоби виховання
 - Г) технології виховання
154. Чим є хіпі, репери, брейкери, рейвери, хакери?
- А) молодіжні громадські організації
 - Б) типи молодіжних субкультур
 - В) самодіяльні колективи
 - Г) всі відповіді вірні
155. Що називають колективом?
- А) колектив – це група дітей одного віку, в якій є певна мета і керівник
 - Б) колектив – це група людей, об'єднаних єдиною суспільно корисною метою, спільною діяльністю, спрямованою на досягнення цієї мети, що має органи самоврядування
 - В) колектив – це група осіб, для якої характерна наявність вимог, готовність надати допомогу один одному в розв'язанні спільних задач
 - Г) колектив – це група вихованців, що займаються одним видом діяльності під керівництвом вихователя
156. Що розуміється під формою організації колективної творчої діяльності, а також основним виховним засобом колективного творчого виховання (КТВ)?
- А) колективна творча справа (КТС)
 - Б) колективне творче заняття (КТЗ)
 - В) колективна творча робота (КТР)
 - Г) всі відповіді вірні
157. Що слід розуміти під освітньо-виховною діяльністю позашкільних закладів для дітей та юнацтва?
- А) масова виховна робота
 - Б) позашкільна робота
 - В) групова виховна робота
 - Г) позакласна робота
158. Що таке виховна справа?
- А) інструмент (засіб, спосіб) педагогічного впливу
 - Б) захід, пов'язаний з роботою на пришкільній ділянці
 - В) вид організації і здійснення конкретної діяльності здобувачів освіти
 - Г) комплексне застосування загальних зусиль у вихованні учнів.
159. Як називаються позашкільні навчальні заклади, які здійснюють додаткову освітню та кваліфікаційну підготовку молоді з авіа, судно-, авто моделювання, радіоаматорів, картингістів, багістів, користувачів та програмістів персональних комп'ютерів тощо?
- А) центри науково-технічної творчості
 - Б) дитячо-юнацькі кіноцентри
 - В) школи образотворчого мистецтва
 - Г) дитячо-юнацькі спортивні школи
160. Хто здійснює керівництво діяльністю закладу загальної середньої освіти?
- А) директор, його заступники з навчальної та виховної роботи, помічник директора з господарської частини

- Б) директор, його заступники, секретар
 - В) директор
 - Г) директор, його заступники з навчальної та виховної роботи, рада школи, педагогічна рада
161. Хто має організовувати освітній процес, здійснювати контроль за його перебігом і результатами, відповідати за якість і ефективність роботи педагогічного колективу ЗЗСО?
- А) директор
 - Б) класний керівник
 - В) учитель
 - Г) заступник директора з навчально-виховної роботи
162. Хто очолює педагогічну раду школи?
- А) директор
 - Б) заступник директора з навчально-виховної роботи
 - В) вчитель -методист
 - Г) вчитель-новатор
163. Що відносять до активних методів і форм внутрішкільного управління?
- А) обмін педагогічним досвідом: круглий стіл, аукціон, мозкову атаку, педагогічний ринг, семінар, конференцію, декаду нестандартних уроків і позаурочних заходів, використання ділових ігор
 - Б) консультації, бесіди, інструктажі, наради
 - В) моделювання структури організації освітнього процесу, побудова графіків, таблиць, матриць з вивчення рівня знань і вихованості учнів, професійної підготовленості вчителів до творчої праці
 - Г) всі відповіді вірні
164. Що таке методична робота у школі?
- А) збори учителів-предметників
 - Б) один із шляхів підвищення кваліфікації учителів
 - В) складова частина самоосвіти учителів
 - Г) керування педагогічною роботою учителів
165. Якими формами управління є рішення ради ЗССО, педагогічної ради, зборів трудового колективу, наради при директорові, методичної ради, профспілкових зборів, ради засновників?
- А) колегіальні форми управління
 - Б) індивідуальні форми управління
 - В) колективні форми управління
 - Г) адміністративні форми управління
166. Які є види планування роботи в ЗЗСО?
- А) Річне планування діяльності школи, тижневе
 - Б) Щомісячне, тижневе, річне планування діяльності школи
 - В) Поточне, загальне планування
 - Г) Перспективне, річне, поточне планування діяльності школи
167. Що впливає на процес і результат людського розвитку?
- А) Спадковість, середовище, виховання
 - Б) Здібності, задатки, таланти

- В) Виховання, навчання, освіта
 - Г) Знання, уміння, навички
168. Яку освіту отримували дівчата в Спарті?
- А) військово-фізичну
 - Б) домашню
 - В) монастирську
 - Г) були не освіченими
169. Яка система освіти у Давній Греції передбачала, в першу чергу, фізичне виховання молоді?
- А) афінською
 - Б) спартанською
 - В) лаконічною
 - Г) сократівською
170. Хто із стародавніх грецьких філософів використовував у процесі навчання евристичну бесіду?
- А) Аристотель
 - Б) Архімед
 - В) Демокрит
 - Г) Сократ
171. Найбільш відомим педагогом у Древньому Римі був?:
- А) Марк Фабій Квінтіліан
 - Б) Сократ
 - В) Платон
 - Г) Демокрит
172. Хто із стародавніх грецьких філософів запропонував першу вікову періодизацію?
- А) Аристотель
 - Б) Архімед
 - В) Демокрит
 - Г) Сократ
173. Об'єднані граматичні школи і школи ораторів в Стародавньому Римі називали:
- А) державними
 - Б) елементарними
 - В) граматичними
 - Г) риторичними
174. Основними шляхами виховання підростаючої зміни у первісно родовому суспільстві були:
- А) показ, спостереження, змагання
 - Б) навіювання, спостереження, приклад батьків
 - В) показ, спостереження, посильна участь у праці
 - Г) приклад батьків, спостереження
175. Першим навчальним закладом в общині, який почав навчати хлопців і дівчат разом незалежно від їх статі були....
- А) елементарні школи

- Б) будинки молоді
 - В) початкові школи
 - Г) всі відповіді вірні
176. Соціологічний підхід (трудова діяльність первісних людей) започаткували німецькі соціологи:
- А) Г. Спенсер і Ш. Летурно
 - Б) К. Маркс і Ф. Енгельс
 - В) П. Монро і Ш. Летурно
 - Г) Сократ і Платон
177. Теорію, за якою діти до 6-річного віку повинні виховуватися за допомогою ігор, казок тощо, на «майданчиках» жінками-вихователями подав давньогрецький філософ....
- А) Сократ
 - Б) Арістотель
 - В) Платон
 - Г) Квінтіліан
178. Демокрит вплинув на розвиток педагогічної думки в галузі...
- А) морального виховання
 - Б) фізичного виховання
 - В) розумового виховання
 - Г) всі відповіді вірні
179. У якій із шкіл древньої цивілізації зміст навчання включав: вміння читання, рахунку, письма знання арифметики, геометрії, астрономії, магії, астрології, народної медицини?
- А) школи Древнього Китаю
 - Б) школи жреців у Древньому Єгипті
 - В) школи Ассирії
 - Г) Стародавнього Риму
180. У Спартанській системі виховання надавали перевагу...
- А) умінням читання, рахунку, письма знання арифметики, геометрії, астрономії, магії, астрології, народної медицини
 - Б) фізичному вихованню, досконалому володінню зброєю, вмінням співати та гри на музичних інструментах
 - В) вмінням писати, читати, лічити, вивчення філософії, політики, літератури
 - Г) правильна відповідь відсутня
181. У перекладі «педагог» означає...
- А) дитина та навчати
 - Б) дитина та вести
 - В) дитина та раб
 - Г) всі відповіді вірні
182. Школи «книжного вчення» Київської Русі мали статус:
- А) елементарні школи
 - Б) школи підвищеного рівня
 - В) школи грамоти
 - Г) школи кормильства

183. Який з підходів в історико-педагогічній науці розглядає причину виникнення виховання – трудову діяльність?

- А) соціокультурний
- Б) біологізаторський
- В) соціологічний
- Г) психологічний

184. Який з підходів в історико-педагогічній науці щодо виникнення виховання абсолютно позбавлений науковості?

- А) біологічний
- Б) соціологічний
- В) психологічний
- Г) релігійний

185 «Золоте правило дидактики» Я.А. Коменського це принцип:

- А) систематичності
- Б) послідовності
- В) наочності
- Г) доступності

186. Перший університет був заснований у ...

- А) Болоньї
- Б) Сорбоні
- В) Оксфорді
- Г) Кембриджі

187. Принцип природовідповідності, обґрунтований Я.А. Коменським передбачав...

- А) виховання дитини у природі
- Б) виховання дитини на законами природи
- В) виховання на основі вікових та психологічних особливостей
- Г) всі відповіді вірні

188. Автором першої настанови з питань родинного виховання «Материнська школа» є:

- А) Я. Коменський
- Б) Ф. Дістервег
- В) Р. Оуен
- Г) Д. Дідро

189. Взаємозалежність між віковою періодизацією і системою шкільництва вперше обґрунтував:

- А) Ж.-Ж. Руссо
- Б) Ян Амос Коменський
- В) Й. Песталоцці
- Г) Ф. Дістервег

190. Елементарна школа Я. Коменського передбачала...

- А) навчання дітей вдома під наглядом матері
- Б) навчання в початкових класах рідною мовою
- В) вивчення семи вільних мистецтв
- Г) навчання у вищих начальних закладах

191. Твір Я.А. Коменського, який є ілюстрованою дитячою енциклопедією первісних знань:
- А) «Новий метод мов»
 - Б) «Видимий світ у малюнках»
 - В) «Школа – гра»
 - Г) «Відкриті двері до мов і всіх наук»
192. Виникнення освіти для дівчат відбулося в епоху:
- А) Середньовіччя
 - Б) Відродження
 - В) Просвітництва
 - Г) Нового часу
193. Основою навчання за ідеєю Й. Песталоцці є:
- А) звук
 - Б) буква
 - В) цифра
 - Г) форма
194. Ідею «вільного виховання» вперше обґрунтував:
- А) Я.А. Коменський
 - Б) Ж.-Ж. Руссо
 - В) В. да Фельтре
 - Г) Дж. Локк
195. Основою виховання за Ж.-Ж. Руссо є:
- А) навчання
 - Б) праця
 - В) природа
 - Г) вправи
196. Система виховання джентльмена передбачала ...
- А) моральне виховання
 - Б) фізичне виховання
 - В) розумове виховання
 - Г) всі відповіді вірні
197. Яким напрямом виховання Дж. Локк надавав перевагу?
- А) розумовому та естетичному
 - Б) естетичному та трудовому
 - В) моральному та розумовому
 - Г) моральному та фізичному
198. Які ідеї щодо освіти дітей бідняків пропагував Дж. Локк?
- А) відстоював думку про необхідність створення спеціальних шкіл
 - Б) пропонував обмежитися навчанням при монастирях
 - В) виступав проти їхнього навчання
 - Г) навчати разом з дітьми багатих
199. Хто із педагогів був прихильником розвивального і виховуючого навчання, обґрунтувавши 33 правила навчання:
- А) Ян Коменський
 - Б) Ж.-Ж. Руссо

- В) Й. Песталоцці
Г) І. Гербарт
200. Автор праці «Еміль, або про виховання», в якому розкрито ідею «вільного виховання» особистості:
А) Я. Коменський
Б) Ф. Дістервег
В) Ж.Ж. Руссо
Г) Й. Песталоцці
201. Філантропісти (Базедов, Зальцман) запровадили у початкове навчання:
А) урок
Б) екскурсії
В) гру
Г) вправи
202. Основою навчання грамоти за Й. Песталоцці є:
А) буквоскладальний метод
Б) метод вивчення цілих слів
В) досвід, праця
Г) звуковий метод
203. Який тип закладу освіти заснувала Х.Алчевська?
А) недільна школа
Б) християнська школа
В) народна школа
Г) церковноприходська школа
204. Яку назву мав перший дошкільний заклад для дітей робітників, що відкрила М. Монтесорі в Римі в 1907р.:
А) «Дитячий садок»
Б) «Будинок для дітей»
В) «Будинок дитини»
Г) «Будинок радості»
205. Назва твору, в якому критикується схоластичне навчання:
А) «Похвала глупості» Е. Роттердамського
Б) «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле
В) «Спроби» М. Монтель
Г) «Місто Сонця» Т. Компанелла
206. Яка ідея трудового виховання Й.Г. Песталоцці впровадилась у практику шкіл Європи?
А) виробничого навчання
Б) поєднання навчання з продуктивною працею
В) впровадження окремої навчальної дисципліни
Г) всі відповіді вірні
207. Видатний педагог, автор праці «Думки про виховання»
А) Ж.-Ж. Руссо
Б) Дж. Локк
В) Й.Г. Песталоцці
Д) Я.А. Коменський

208. Хто ввів у педагогіку термін «педагогічний так»?
- А) Ж.-Ж. Руссо
 - Б) Ф. Дістервег
 - В) Й. Песталоцці
 - Г) Й. Гербарт
209. Який з виховних принципів є центральним (стрижневим) у Г. Сковороди?
- А) науковості
 - Б) системності
 - В) народності
 - Г) послідовності
210. Хто з видатних педагогів періоду культурного Відродження в Україні підтримував ідею залежності суспільного розвитку від поширення освіти:
- А) М. Смотрицький
 - Б) С. Полоцький
 - В) Ф. Прокопович
 - Г) П. Беринда
211. Автором першої української граматики був:
- А) М. Смотрицький
 - Б) Є. Славинецький
 - В) П. Беринда
 - Г) І. Галятовський
212. Діти якого стану навчалися у повітових школах першої половини 19 ст.?
- А) міщан
 - Б) дворян
 - В) селян
 - Г) духовенства
213. Засобом виховання періоду козацтва була:
- А) наочність
 - Б) природа
 - В) усна народна творчість
 - Г) покарання
214. Як називався перший вищий навчальний заклад України?
- А) Острозький колегіум
 - Б) Києво-Могилянська Академія
 - В) Львівський університет
 - Г) вірної відповіді немає
215. У якому закладі Григорій Сковорода розпочав свою педагогічну діяльність в 1752 році?
- А) Переяславському колегіумі
 - Б) Харківському колегіумі
 - В) Чергінівському колегіумі
 - Г) Київській академії
216. Яка провідна ідея у працях Григорія Сковороди?
- А) «спорідненої» праці
 - Б) вільного виховання

- В) народного виховання
Г) любові до ближнього
217. Хто з педагогів висловлював думку про те, що природа має вплив на людину: «без природи – як на манівцях: чим далі йдеш, тим більше заплутаєшся»?
- А) Г. Сковорода
Б) Т. Лубенець
В) О. Духнович
Г) С. Русова
218. Який вид навчальної діяльності був вперше поширений Г Сковородою при роботі зі здобувачами освіти на відстані?
- А) індивідуальна робота з учнями
Б) уроки серед природи
В) просвітницькі уроки серед простого люду
Г) листування
219. Великого значення К.Д. Ушинський надавав вихованню учнів засобами.....
- А) природи
Б) рідного слова
В) мови
Г) усі відповіді вірні
220. Генералізуючим у вихованні, за К.Д. Ушинським, є принципи:
- А) гуманізму
Б) системності
В) народності
Г) природовідповідності
221. К.Д. Ушинський вперше запровадив у початковій освіті метод:
- А) коментованого письма
Б) виразного читання
В) пояснювального читання
Г) поєднання лекції з бесідою
222. Хто автор праці «Педагогічна поема»?
- А) Г. Ващенко
Б) В. Сухомлинський
В) Т. Шевченко
Г) А. Макаренко
223. Який з принципів виховання є визначальним у педагогічній системі А.С. Макаренка?
- А) народність
Б) природовідповідність
В) паралельної дії
Г) створення ситуації успіху
224. Визначте провідну та, на той час, новаторську ідею В.О. Сухомлинського.
- А) навчання шестирічок
Б) навчання семирічок

- В) взаємодія школи і родини
 - Г) взаємодія школи і громадськості
225. Який вид діяльності, на думку В.О. Сухомлинського, сприяв розвитку дитячої творчості та пізнавальної діяльності молодших школярів?
- А) малювання
 - Б) складання казок
 - В) спів
 - Г) бесіди
226. Автор книги «Батьківська педагогіка»?
- А) В. О. Сухомлинський
 - Б) А. С. Макаренко
 - В) Т. Г. Шевченко
 - Г) Х. Алчевська
227. Автор твору «Сто порад учителю»?
- А) А. С. Макаренко
 - Б) В. О. Сухомлинський
 - В) Г. Ващенко
 - Г) О. Духнович
228. Хто з названих педагогів проводив з дітьми уроки «живої думки»?
- А) В. О. Сухомлинський
 - Б) К. Д. Ушинський
 - В) А. С. Макаренко
 - Г) С. Русова
229. Який вид навчання є домінуючим у творчості В.О. Сухомлинського?
- А) випереджувальне
 - Б) традиційне
 - В) розвивальне
 - Г) народне
230. Які з названих творів написав В.О. Сухомлинський?
- А) «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителю», «Народження громадянина»
 - Б) «Людина як предмет виховання», «Велика дидактика», «Рідне слово»
 - В) «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30 року»
 - Г) «Павлиська середня школа», «Педагогічна поема», «Дитячий світ»
231. Педагогіка як наука виокремилася з
- А) психології
 - Б) філософії
 - В) соціології
 - Г) історії
232. Хто з науковців вперше виділив педагогіку як науку?
- А) Френсіс Бекон
 - Б) Жан Жак Руссо
 - В) Ян Амос Коменський
 - Г) Джон Локк
233. Педагогічне спостереження – це....

- А) історичний метод
 - Б) практичний метод
 - В) метод науково-педагогічного дослідження
 - Г) новий підхід до організації освітнього процесу
234. Які є види психолого-педагогічного експерименту?
- А) констатуючий, формуючий
 - Б) тестування, моделювання
 - В) практичний, природний
 - Г) лабораторний, науково-педагогічний
235. Школознавство – це....
- А) галузь педагогіки
 - Б) інструкція з управління діяльності школи
 - В) знання змісту шкільної документації
 - Г) освітньо-кваліфікаційний рівень
236. Педагогічна інновація – це...
- А) новий підхід до організації освітнього процесу
 - Б) реформування освітньої галузі
 - В) творчий підхід педагога до проведення занять з здобувачами освіти
 - Г) логічно осмислений розділ освітньої програми
237. Галузь педагогіки, що функціонує як сукупність підходів, спрямованих на успішну підготовку дітей до статево- ролевої поведінки в суспільстві це:
- А) андрагогіка
 - Б) дидактика
 - В) народна педагогіка
 - Г) гендерна педагогіка
238. Що таке виховання (у широкому соціальному розумінні)?
- А) соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості
 - Б) спеціально організований процес, спрямований на формування певних якостей особистості, процес керування її розвитком, що проходить через взаємодію вихователя і вихованця
 - В) передача накопиченого досвіду від старших поколінь до молодших
 - Г) процес і результат вихованої роботи, спрямованої на розв'язання конкретних виховних завдань
239. Предметом «педагогіки» є:
- А) виховна діяльність, яка здійснюється в навчально-виховних закладах
 - Б) підготовка підростаючого покоління до життя
 - В) розкриття механізмів і закономірностей оволодіння знаннями, уміннями і навичками
 - Г) процес спрямованого розвитку і становлення людської особистості в умовах її навчання і виховання
240. Педагогіка – це наука про...
- А) виховання людини у закладі освіти
 - Б) закономірності навчання і виховання дітей

- В) сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і освіти людини на всіх етапах її вікового розвитку
Г) навчання дорослої людини
241. Які види розвитку характерні для людини?
А) Ріст, біологічна форма, становлення психіки
Б) фізичний, психічний, соціальний
В) Інтелектуальний, матеріальний, ментальний
Г) Фізичний, психічний, індивідуальний, біологічний
242. Формування особистості – це
А) Кількісні і якісні зміни в організмі дитини
Б) становлення людини як соціальної істоти
В) цілеспрямований процес формування необхідних якостей дитини
Г) процес входження людини в соціальне середовище
243. Акселерація – це:
А) відповідальне ставлення дитини до навчання
Б) швидкий ріст дитини
В) випередження середньо фізичних і психофізіологічних констант дитини чи підлітка порівняно з оптимальними
Г) фізична досконалість людини
244. Як називається Нова українська школа в контексті нового Закону України «Про освіту»?
А) Школа майбутнього
Б) Школа розвитку та перспектив
В) Школа компетентностей XXI століття
Г) Всі відповіді вірні
245. Компетентність – це....
А) рівень розвитку особистості учня, пов'язаний з якісним опануванням знань
Б) динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що визначає здатність особи до успішної соціалізації, подальшої освітньої та професійної діяльності
В) зразок, за яким вчителі створюють свої навчальні програми
Г) розумовий розвиток людини, що свідчить про її можливість реалізації у суспільстві
246. До soft skills (м'яких навичок) належать...
А) логіко-аналітичне мислення, вміння складати план і дотримуватися його
Б) критичне мислення, вміння брати на себе ризики, гнучкість
В) роботизація й автоматизація ряду професій
Г) формування морально-етичних цінностей
247. Як забезпечується психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням?
А) активізується просвітницька робота громадських лідерів

Б) шляхом створення шкільної команди, яка напрацьовує освітній маршрут дитини з особливими освітніми потребами відповідно до Індивідуальної програми розвитку

В) покращується архітектурна та інформаційна доступність в громадських місцях

Г) всі відповіді вірні

248. Індивідуальна програма розвитку містить інформацію про....

А) учня, його сильні сторони та труднощі, адаптації і пристосування

Б) батьків учня, медичний діагноз

В) учня, його сильні сторони та труднощі, його батьків та діагноз

Г) всі відповіді вірні

249. Дайте визначення поняття «якість освіти»?

А) рівень знань, умінь і навичок розумового, морального і фізичного розвитку дітей, на певному етапі відповідно до поставлених цілей

Б) результат здійснення творчих задумів педагога для досягнення цілей
результат здійснення творчих задумів педагога для досягнення цілей

В) сукупність знань, умінь і навичок учнів

Г) всі відповіді вірні

250. Дайте визначення поняття «експериментальні школи»?

А) навчальні заклади, що обираються за бажанням учнів

Б) це спосіб організації навчальної роботи в школах, який передбачає відміну від класно-урочної системи і оцінювання, відкриту організацію відкритого процесу

В) це освітньо-виховні заклади, призначені для обґрунтування, розроблення або перевірки нових педагогічних ідей, вивчення практичного досвіду педагогів

Г) це процес виховання і самовиховання, а також формування та поширення системи знань, умінь, навичок, які виробило людство, засвоєння моральних, духовних цінностей.

РОЗДІЛ 6.

Варіанти комплексної контрольної роботи

Комплексна контрольна робота передбачає вичерпний виклад матеріалу даних питань у друкованому чи писаному вигляді (3-5 сторінок). Оцінювання комплексної контрольної роботи здійснюється на підставі захисту здобувачем освіти виконаного завдання.

Білет 1

1. Охарактеризуйте систему освіти і виховання Древньої Греції.
2. Проаналізуйте сутність методів науково-педагогічного дослідження.
3. Охарактеризуйте базові документи, що регламентують зміст шкільної освіти в Україні.

Білет 2

1. Охарактеризуйте особливості системи освіти Середньовіччя.
2. Розкрийте сутність уроку як основної форми організації навчання.
3. Охарактеризуйте сучасні форми контролю знань у ЗЗСО.

Білет 3

1. Охарактеризуйте систему лицарського виховання та виникнення освіти для дівчат.
2. Розкрийте основні категорії педагогіки.
3. Визначте функції діяльності класного керівника та розкрийте напрями й форми роботи з вихованцями.

Білет 4

1. Розкрийте сутність діяльності Вітторіно да Фельтре («Будинок радості»).
2. Охарактеризуйте предмет, об'єкт та завдання педагогіки як науки та навчальної дисципліни.
3. Обґрунтуйте зв'язок педагогіки з іншими науками.

Білет 5

1. Розкрийте сутність поняття «дидактика».
2. Сформулюйте основні вимоги до змісту освіти в Новій українській школі.
3. Охарактеризуйте розвиток педагогічної думки за часів Київської Русі.

Білет 6

1. Охарактеризуйте Західноєвропейську педагогічну науку в епоху Просвітництва.
2. Розкрийте ідею вільного виховання Ж.-Ж. Руссо.
3. Визначте основні напрями виховання у сучасній школі.

Білет 7

1. Розкрийте основні педагогічні ідеї Я. А. Коменського.
2. Охарактеризуйте основні закономірності та принципи організації процесу навчання.
3. Проаналізуйте виникнення перших університетів у Західній Європі.

Білет 8

1. Проаналізуйте теорію і практику формування колективу А.С. Макаренка.
2. Охарактеризуйте основні методи та прийоми навчання учнів у ЗЗСО.
3. Визначте особливості Спартанської та Афінської систем виховання.

Білет 9

1. Проаналізуйте особливості Реформаторської педагогіки (педагогіка вільного виховання, педагогіка особистості, експериментальна педагогіка).
2. Охарактеризуйте основні закономірності та принципи організації процесу виховання.
3. Зробіть порівняльний аналіз традиційних і новітніх технологій навчання.

Білет 10

1. Дайте загальну характеристику діяльності «братських шкіл».
2. Назвіть нові типи шкіл в Україні. Проаналізуйте авторські концепції навчання та виховання.
3. Розкрийте зміст педагогічної системи В. О. Сухомлинського.

Білет 11

1. Охарактеризуйте педагогічні погляди на питання освіти і виховання К. Д. Ушинського.
2. Визначте сутність та назвіть шляхи реалізації Педагогіки партнерства.
3. Охарактеризуйте форми організації навчання в сучасній школі.

Білет 12

1. Охарактеризуйте діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.) та виховну систему лицаря-козака.
2. Зробіть загальну характеристику культури й освіти українського Відродження.
3. Обґрунтуйте необхідність використання всієї системи методів виховання у процесі формування наукового світогляду учнів.

Білет 13

1. Охарактеризуйте сучасні підходи до здійснення виховного процесу, завдання і основні напрямки виховання підростаючого покоління.
2. Проаналізуйте проблеми сімейного виховання у працях А.С. Макаренка.

3. Розкрийте основні вимоги до здійснення контролю якості навчання у ЗЗСО.

Білет 14

1. Використовуючи класифікацію моделей педагогічного спілкування В. Кан-Калика, змодельуйте самопрезентацію вчителя під час першої зустрічі з класом.

2. Визначте сутність та педагогічні вимоги до використання «методу вибуху»?

3. Проаналізуйте особливості поєднання навчання з продуктивною працею Т. Мора і Т. Кампанелли.

Білет 15

1. Обґрунтуйте ідеї трудового і морального виховання у спадщині Григорія Сковороди.

2. Проаналізуйте нормативні документи, що визначають зміст освіти у ЗЗСО.

3. Визначте особливості розбудови загальної, професійної й вищої школи у 20-ті роки ХХ ст.

Білет 16

1. Схарактеризуйте історичні, традиційні та новітні форми організації навчання.

2. Розкрийте сутність ідеї розбудови національної школи С.Русової.

3. Складіть план бесіди з учнями середньої школи з метою реалізації завдань гендерного виховання.

Білет 17

1. Проаналізуйте життєвий шлях і педагогічну діяльність Григорія Сковороди.

2. Охарактеризуйте особливості організації навчання за допомогою нових інформаційних технологій.

3. Обґрунтуйте поняття «система педагогічних наук».

Білет 18

1. Обґрунтуйте принципи виховання в колективі.

2. Проаналізуйте актуальні положення праці Григорія Ващенко «Загальні методи навчання».

3. Розкрийте сутність ідей В.О. Сухомлинського про навчання й виховання дітей 6-річного віку.

Білет 19

1. Розкрийте сутність таких засобів навчання як рідна мова, культура народу, його віра.

2. Проаналізуйте поняття «зміст освіти». Де його відображено?

3. Охарактеризуйте освітню систему в Україні у першій половині XIX століття.

Білет 20

1. Визначте та охарактеризуйте структурні компоненти процесу навчання.
2. Сформулюйте об'єктивні закономірності освітнього процесу у ЗЗСО.
3. Охарактеризуйте особливості національної системи освіти в Галичині, на Буковині та Закарпатті у XVIII ст.

Білет 21

1. Розкрийте сутність гуманістичних ідей щодо освіти й виховання в творах Ф. Рабле, Е. Роттердамського, М.Монтеня.
2. Розкрийте зміст поняття «формування особистості». Визначте та охарактеризуйте основні чинники формування особистості.
3. Визначте сутність позакласної і позашкільної виховної роботи.

Білет 22

1. Обґрунтуйте види диференціації навчальної діяльності на уроках у ЗЗСО.
2. Обґрунтуйте вплив змісту навчальної діяльності на вибір методів навчання.
3. Охарактеризуйте принцип природовідповідності, вікову періодизацію та систему шкіл за Я.А. Коменським.

Білет 23

1. Розкрийте зміст поняття «інтерактивні методи навчання».
2. Охарактеризуйте педагогічні ідеї Дж. Локка.
3. Обґрунтуйте взаємозв'язок типу і структури уроку.

Білет 24

1. Визначте позитивні та негативні аспекти класно-урочної системи організації навчання.
2. Охарактеризуйте різні підходи до класифікації методів навчання.
3. Проаналізуйте етнічні засади родинного виховання за В.О. Сухомлинським («Батьківська педагогіка»).

Білет 25

1. Охарактеризуйте особливості освіти та науки у епоху Європейського Відродження.
2. Простежте єдність і взаємозв'язок принципів навчання.
3. Розкрийте основні шляхи реформування системи освіти в Україні.

Білет 26

1. Проаналізуйте структуру 12-річної загальноосвітньої школи.
2. Розкрийте сутність, принципи, шляхи ізасоби перевиховання.
3. Охарактеризуйте ідеї становлення вчителя-вихователя у працях В.О. Сухомлинського.

Білет 27

1. Проаналізуйте педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція та Д. Дідро.
2. Охарактеризуйте сутність, основні ознаки, виховний вплив на особистість колективу.
3. Сформулюйте загальні вимоги щодо вибору вчителем оптимальних методів навчання.

Білет 28

1. Розкрийте особливості дистанційного навчання.
2. Проаналізуйте основні напрями розумового виховання учнів ЗЗСО.
3. Охарактеризуйте дидактичні погляди Ф. Дістервега.

Білет 29

1. Визначте сутнісні ознаки та особливості особистісно-орієнтованого навчання у ЗЗСО.
2. Проаналізуйте педагогічні погляди В.О. Сухомлинського з позиції формування гуманної особистості («Павлиська середня школа»).
3. Обґрунтуйте шляхи оптимізації дослідницької діяльності учнів у ЗЗСО.

Білет 30

1. Охарактеризуйте особливості вікової періодизації та системи виховання Ж.-Ж. Руссо.
2. Розкрийте зміст поняття «інклюзивна освіта». Визначте особливості впровадження її у ЗЗСО.
3. Проаналізуйте розвиток української педагогіки й шкільництва у першій половині XIX ст.

РОЗДІЛ 7.

Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів

Критерії оцінювання. Згідно з діючою в університеті системою комплексної діагностики знань студентів, з метою стимулювання планомірної та систематичної навчальної роботи, оцінка знань студентів здійснюється за 100-бальною системою.

Поточний контроль знань студентів протягом одного семестру включає оцінку за роботу на практичних заняттях, реферат та самостійну роботу.

Критерії поточної оцінки знань студентів (усний виступ та виконання письмового завдання, тестування). Критерії оцінки «відмінно» – в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання.

«дуже добре» - Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість тестових завдань.

«добре» - В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину тестових завдань.

«задовільно» - Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив меншість тестових завдань.

«незадовільно» - Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив окремі тестові завдання. Або не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань. Не вирішив жодного тестового завдання.

Форми оцінювання: усна доповідь (відповідь на запитання, експрес-контроль); письмовий контроль (опорний конспект, словник, конспект першоджерел, самостійна робота); тестові завдання; виконання практичних, творчих завдань (есе, дайджест, презентація тощо); екзамен.

Методи оцінювання: методи усного контролю (індивідуальне опитування, фронтальна перевірка знань тощо), методи письмового контролю (самостійна робота, тести, творчі завдання тощо).

Доповнення виступу: 2 бали – отримують студенти, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, навели власні аргументи щодо основних положень даної теми.

1 бал отримують студенти, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що доповнює зміст виступу, поглиблює знання з даної теми та висловили власну думку.

Суттєві запитання до доповідачів: 2 бали отримують студенти, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

1 бал отримують студенти, які у своєму запитанні до виступаючого вимагають додаткової інформації з ключових проблем розглядуваної теми.

Експрес-контроль: 2 бали нараховуються студентам, які вільно володіють усім навчальним матеріалом, орієнтуються в темі та аргументовано висловлюють свої думки.

1 бал отримують студенти, які частково володіють матеріалом та можуть окреслити лише деякі проблеми теми.

Ведення опорного конспекту лекції: Опорний конспект лекції (ОКЛ) – вид навчально-методичного посібника, в якому у стислому і системному вигляді викладений основний теоретичний матеріал у формі основних понять і положень, що структурно й логічно пов'язані між собою. Дані поняття та положення є лише опорними сигналами, вони вимагають пояснень і визначень, що мають записати студенти під час лекції. Його ведення сприяє системному і глибокому засвоєнню навчального матеріалу, дозволяє простежити структурні зв'язки між різними поняттями, положеннями, концепціями, проблемами теоріями тощо. Кожний студент повинен мати ОКЛ на лекціях і вести в ньому записи власноруч. Під час аудиторної роботи з ОКЛ студенти записують основні тези лекції та пояснення викладача у визначеному в конспекті полі. При самостійній роботі рекомендується доповнити записи лекції та завершити виконання завдань, що були зазначені в Робочій програмі та ОКЛ. 2 бали нараховуються студентам, які в повному обсязі самостійно і творчо опрацювали всі питання лекції і вільно володіють її змістом. 1 бал нараховується студентам, які опрацювали лише окремі питання лекції і не достатньо вільно володіють її змістом.

Підготовка творчих завдань (есе, дайджест): Есе – це самостійна творча робота, де у вільній формі висловлюються особисті думки на тему, передбачену робочою програмою. Головна мета есе – це самостійне викладення студентом на підставі опрацьованого матеріалу теми, проблеми, питання. Дайджест – це добір уривків з різних джерел на певну тематику. У форматі дайджестів можна зробити системний аналіз будь-якого теоретичного положення, розкрити різні точки зору на будь-яку проблему, тему, питання та

зробити узагальнюючі висновки. 2 бали отримують студенти, які можуть виокремити з різних джерел основні положення, структурно об'єднати їх, коротко проаналізувати кожне з них та зробити ґрунтовні узагальнюючі висновки 1 бал отримують студенти, які в цілому правильно виокремили основні положення кожного з джерел, але не зробили їх відповідного аналізу та узагальнюючих висновків. Ведення конспекту першоджерел 2 бали отримують студенти, які опрацювали всю необхідну обов'язкову літературу, засвоїли її основні теоретичні положення, вміють їх пояснити і розтлумачити. 1 бал отримують студенти, котрі опрацювали не всю необхідну літературу, не завжди розуміють її вихідні теоретичні положення, поверхово їх пояснюють.

Самостійна робота та реферат студента оцінюються відповідно до змістового наповнення, наявності всіх структурних елементів у роботі та вчасного виконання завдання.

Розподіл балів, які отримують студенти

Для денної форми навчання

Всього за				Модуль 1 (теоретичний)						Модуль 2 (самостійна робота)					Всього балів
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2				Всього	Тестовий контроль	Реферат	Самостійна робота	Робота в модульному середовищі	Наукова робота	Всього за	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8								
6,3	6,3	6,3	6,3	6,2	6,2	6,2	6,2	50	30	2	6	6	6	20	100

Для заочної форми навчання

Модуль 1 (практичний)				Всього за модуль	Модуль 2 (теоретичний)	Модуль 3 (самостійна робота)	Всього балів
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2			Тестовий контроль	Робота в модульному середовищі	
Т. 1	Т.2	Т.3	Т.4				
7,5	7,5	7,5	7,5	30	50	20	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

Засоби діагностики результатів навчання: підсумкове тестування; аналітичні звіти, реферати, есе; студентські презентації та виступи на наукових заходах, публікація наукової статті; самостійна робота (проекти, індивідуальні та групові завдання); робота у модульному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Л.В. Артемова. К.: Либідь, 2006. 424 с.
2. Барбашова І. А. Загальні основи педагогіки: навч. посіб. / І. А. Барбашова. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2010. 125 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. І. Бондар. К.: Либідь, 2005. 264 с.
4. Власова О.І., Марушкевич А.А. Основи психології та педагогіки: підручник. 2-ге вид., перероблене. К.: Знання, 2011. 333с.
5. Волкова Н.П. Історія українського шкільництва та педагогіки: навч. посіб. / К.: Академвидав, 2009. 616 с.
6. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. К.: Академвидав, 2012. 616 с.
7. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки: навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
8. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. К.: «Академвидав», 2015. 304 с.
9. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
10. Закон України «Про освіту» / прийнят. Верховною Радою України 05. 09. 2017 р. №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
11. Закон України «Про повну загальну середню освіту» / прийнят. Верховною Радою України 16. 01. 2020 р. №463-IX. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
12. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. : у 2 кн. Кн. 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні / І. В. Зайченко. К.: Вид. дім «Слово», 2010. 1030 с.
13. Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посіб. / І.В. Зайченко. 2-ге вид. К.: Освіта України: КНТ, 2008. 528 с.
14. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя / ред.: Ю.М. Ковальчук. Кам'янець-Поділ.: Абетка-НОВА, 2003. 315 с.
15. Історія педагогіки України в особах: навч. посіб. для вищ. пед. навч. закл. / В.А. Мосіяшенко, О.І. Курок, Л.В. Задорожна. Суми: Унів. кн., 2005. 266 с.
16. Історія педагогіки: лекції та хрестоматія / уклад.: Е.І. Федорчук; В.В. Федорчук. Кам'янець-Поділ.: Вид-во ПП Зволейко, 2007. 320 с.
17. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. Ч. 1. Історія зарубіжної педагогіки / Т.С. Гаміна, А.Б. Рацул, А.Л. Турчак. Кіровоград: Полігр.-вид. центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. 132 с.
18. Концепція Нової української школи / ухвал. рішенням Колегії МОН 27. 10. 2016 р. та затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України 14. 12. 2016 р. №988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

19. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»
20. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підруч. / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. К.: Знання, 2007. 447 с.
21. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. / М.В. Левківський. К.: Центр навчальної літератури, 2017. 380 с.
22. Левківський М.В., Пащенко Д.І. Історія педагогіки. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 380 с.
23. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. 2-ге вид., доповн. і переробл. К.: НАКККиМ, 2010. 295 с.
24. Малафіїк І.В. Дидактика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.В. Малафіїк. Рівне: РДГУ, 2003. 470 с.
25. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. 5-е вид., допов. і переробл. К., 2007. 656 с.
26. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.nmu.edu.ua/legis2.php.
27. Онищенко Н.П. Методика виховної роботи (за кредитно-модульною системою організації навчання): навч.-метод. посіб. [реком. до друку комісією з проблем виховання учн. та студ. молоді Наук.-метод. ради з питань освіти МОН України] / Н.П.Онищенко. Переяслав-Хм., 2009. 326 с.
28. Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 228 с.
29. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.
30. Підборський Ю.Г., Хмельницька О.С. Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2020. 156с.
31. Практикум з педагогіки: навч.-метод. посіб. за кредитно-модульною системою організації навчання / Н.П. Онищенко, О.М. Сергійчук. Переяслав-Хмельницький, 2007. 112 с.
32. Про формуюче оцінювання. 2017. Режим доступу: <https://klasnashkola.eu/wp-content/uploads/2017/05/Про-Формулююче-Оцінювання.pdf>
33. Радул О. Історія педагогіки України Х - XVII століть: персоналії: навч. посіб. / О. Радул. К.: Вид-во С.Павличко «Основи», 2005. 238 с.
34. Розсоха А.П., Хмельницька О.С. Педагогічні погляди та освітня діяльність М.К. Маккавейського. Рідна школа. №11 (995). 2012. С.75-79.
35. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навч. посіб. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. Суми, 2000. 208 с.
36. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник / Д. Скільський. К.: Смолоскип, 2011. 376 с.

37. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М. 2016. 473 с.

38. Теорія виховання: курс лекцій / [уклад.: О.Є. Олексюк]. Миколаїв: Іліон, 2007. 268 с.

39. Хмельницька О. С. Освітня діяльність і педагогічні погляди М. К. Маккавейського (1890-1919) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки». Переяслав-Хмельницький, 2015. 18 с.

40. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула. 3-тє вид., стер. К.: Академвидав, 2009 . 560 с.

41. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh> (Англійською мовою)

42. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. для студ. пед. спец. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2003. 559 с.

43. Ярошинська О.О. Загальні основи педагогіки: навч. посіб. Умань, 2010. 164 с.

Допоміжна

1. А.С.Макаренко - видатний педагог ХХ століття: Матеріали міжнар. пед. читань, присвяч. 115-й річниці від дня народж. А.С.Макаренка, Мелітополь, 18 - 19 берез. 2003 р. / Мелітоп. держ. пед. ун-т, Міжнар. макаренк. асоц., Укр. асоц. А.С.Макаренка. Мелітополь: МДПУ, 2003. 80 с.

2. Андрійчук Н.М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860 - 1917 рр.): монографія / Н. М. Андрійчук. Житомир, 2011. 262 с.

3. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ ст.: навч. посіб. / Т.К. Завгородня, О.В. Джус, О.В. Качмар, В.М. Ковальчук, З.І. Нагачевська, Л.М. Прокопів. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 477 с.

4. Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. Максима Горького в документах і матеріалах 1926 - 1928 рр.: [монографія] / ред.: І.А. Зязюн;; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Полтав. держ. пед. ун-т ім. В.Г.Короленка. Каф. пед. майстерності. К.: Пед. думка, 2008. 351 с.

5. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів / Г.Ващенко. К., 1997. 415с.

6. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. Кн. 3 / С.Ф. Русова. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. 240 с.

7. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа). 2017. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9Wcd2l2WkRrQW9Ra1U>

8. Год Б.В. Європейське Відродження: історія, політика, педагогічна думка (нарис) / Б.В. Год. Полтава: АСМІ, 2008. 220 с.

9. Гоштанар І. Життя та педагогічна діяльність Й. Ф. Гербарта / І. Гоштанар // *Шлях освіти*. 2010. №1. С. 43-46.

10. Григорій Сковорода - джерело духовної величі і сучасність: матеріали Переяслав-Хмельниц. Х - XI - XII-х Сковородин. читань, 2007 р., Тернопіль / Ред.: М.П. Корпанюк; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди, Нац. асоц. українознавців, Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Т.Шевченка, Нац. іст.-етногр. заповідник «Переяслав». Т.: Астон, 2007. 447 с.
11. Дістервег Ф.А. Вибрані педагогічні твори / Ф.А. Дістервег. М., 1956.
12. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. / ред.: Є.І. Сохацька; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Всеукр. т-во І.Огієнка. Кам'янець-Поділ., 2008. 415 с.
13. Історія української педагогіки: Іоаникій Галятовський: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / уклад.: Т.Д. Кочубей. Умань: Софія, 2007. 154 с.
14. К.Д.Ушинський і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21 - 22 жовт. 2004 р. Т. 1 / ред.: О.Я. Чебікін; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. О., 2004. 243 с.
15. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. К., 2005.
16. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Я.А.Коменский. М., 1982.
17. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 312 с.
18. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. К.: Знання, 2006. 447 с.
19. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. / А.С. Макаренко. М., 1985.
20. Малькова М.О. Педагогіка: навч. посіб. / М.О. Малькова, Г.П. Кондратенко. Луганськ, 2008. 177 с.
21. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
22. Нариси історії українського шкільництва 1905-1933: навч. посіб. / за ред. О.В. Сухомлинської та ін. К.: Заповіт, 1996.
23. Песталоцці Й.Г. Вибрані педагогічні твори: в 3-х т. / Й.Г. Песталоцці. М., 1961.
24. Піскунов А.І. Хрестоматія з історії зарубіжної педагогіки / А.І. Піскунов. М., 1981.
25. Прокоп І.С. Виховні цілі навчання: історія, теорія, методика: навч. посіб. Чернівці, 2010. 214 с.
26. Романовський О.Г. Педагогіка успіху: підручник / О. Г. Романовський, В.Є.Михайличенко, Л. М. Грень. Х., 2011. 367 с.
27. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 1. Українське національне виховання / М. Г. Стельмахович; . Івано-Франківськ; Коломия, 2011. 519 с.
28. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К.: Радянська школа, 1980.

29. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977.
30. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / Вибрані твори в 5 т. Т.3. К., 1977.
31. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / Вибрані твори в 5 т. Т.4. К., 1977.
32. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / Вибрані твори в 5 т. Т.4. К., 1977.
33. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Вибрані твори в 5 т. Т.2. К., 1976.
34. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / Вибрані твори в 5 т. Т.2. К., 1976.
35. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кн. 2. XX століття / О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антоненко, Л.Д. Березівська, Л.С. Бондар, Н.П. Дічек; ред.: О.В. Сухомлинська. К.: Либідь, 2005. 552 с.
36. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения: собр. соч. в 11 т. М., 1948.
37. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / Ушинський К.Д. Т.8. С. 11-61, 267-281.
38. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні Т.2. С. 333-362.
39. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні Т.2. С. 69-167.
40. Ян Амос Коменський і сучасність: Матеріали міжнар. наук. семінару / Ред.: Р. Мних; В. Кортгаазе; Нім. т-во Я.А. Коменського, Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич: Коло, 2005. 123 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського (сайт www.nbuv.gov.ua).
2. Національна парламентська бібліотека України (сайт www.nplu.kiev.ua).
3. Нормативна база.
4. Наукова педагогічна література.
5. Бібліотека університету (сайт <https://library.uhsp.edu.ua>).
6. Електронні бібліотеки України.
7. Електронні ресурси:
<http://zakon.rada.gov.ua> (офіційний веб-сайт Верховної ради України);
<http://www.mon.gov.ua> (офіційний веб-сайт МОН України);
<http://ukped.com> (українська педагогіка);
<http://uchiteli.com.ua> (сайт учительської взаємодопомоги: метод. матеріали, календарні плани, відеоуроки тощо);
<http://www.ostriv.in.ua> (Інтернет-Портал «Острів Знань»).

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма навчальної дисципліни

1.1. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Педагогіка.

Тема 1. Педагогіка як сучасна галузь наукового знання.

Тема 2. Розвиток, виховання і формування особистості.

Тема 3. Дидактика як теорія освіти і навчання. Сучасні види і концепції навчання.

Тема 4. Закономірності та принципи процесу навчання.

Тема 5. Зміст загальної освіти. Методи і засоби навчання.

Тема 6. Форми організації навчального процесу в школі. Організація самостійної роботи учнів.

Тема 7. Перевірка і оцінка результатів навчання.

Тема 8. Сутність і зміст виховання у ЗСО. Функції, зміст і напрями роботи класного керівника

Змістовий модуль 2. Історія педагогіки.

Тема 9. Виникнення освіти й виховання в світовій суспільній цивілізації. Школа і педагогіка епох Середньовіччя та Відродження.

Тема 10. Західноєвропейська педагогіка Нового часу та Просвітництва кінця XVIII – перша половина XIX ст. Я.А. Коменський – основоположник педагогіки нового часу.

Тема 11. Педагогіка кінця XVIII – перша половина XIX ст. Загальні тенденції світової педагогіки XIX – XX століття.

Тема 12. Історія становлення національної освіти в Україні. Школа і педагогіка Київської Русі (IX – XIV ст.).

Тема 13. Українська школа періоду Відродження (XVI-I пол. XVIII ст.) та педагогіка епохи Руїни (II пол. XVIII ст.)

Тема 14. Освіта та педагогічна думка в Україні у XIX-XX століттях. Педагогічні погляди вітчизняних учених. Педагогічні системи А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського.

Тема 15. Реформування освіти кінця XX - початку XXI ст.

1.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Педагогіка												
Тема 1. Педагогіка як сучасна галузь наукового знання	6	1	1			4	6	1	1			4

Тема 2. Розвиток, виховання і формування особистості.	5	1	1			3	5	1				4
Тема 3. Дидактика як теорія навчання і освіти та цілісна система.	6	1	1			4	5		1			4
Тема 4. Закономірності та принципи процесу навчання.	6	1	1			4	4					4
Тема 5. Зміст загальної освіти. Методи і засоби навчання.	6	1	1			4	5	1				4
Тема 6. Форми організації навчального процесу в школі. Організація самостійної роботи учнів.	6	1	1			4	5		1			4
Тема 7. Перевірка і оцінка результатів навчання.	5	1	1			3	4					4
Тема 8. Сутність і зміст виховання у ЗСО. Функції, зміст і напрями роботи класного керівника	6	1	1			4	6	1	1			4
Разом за змістовим модулем 2	46	8	8			30	40	4	4			32
Змістовий модуль 2. Історія педагогіки												
Тема 9. Виникнення освіти й виховання в світовій суспільній цивілізації. Школа і педагогіка епох Середньовіччя та Відродження.	6	1	1			4	7	1				6
Тема 10. Західноєвропейська педагогіка Нового часу та Просвітництва кінця XVIII – перша половина XIX ст. Я.А. Коменський – основоположник педагогіки нового часу.	7	1	2			4	8	1	1			6
Тема 11. Педагогіка кінця XVIII – перша	6	1	1			4	7					7

половина XIX ст. Загальні тенденції світової педагогіки XIX – XX століття.												
Тема 12. Історія становлення національної освіти в Україні. Школа і педагогіка Київської Русі (IX – XIV ст.).	6	1	1			4	7		1			6
Тема 13. Українська школа періоду Відродження (XVI-I пол. XVIII ст.) та педагогіка епохи Руїни (II пол. XVIII ст.)	6	1	1			4	7		1			6
Тема 14. Освіта та педагогічна думка в Україні у XIX-XX століттях. Педагогічні погляди вітчизняних учених. Педагогічні системи А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського.	6	1	1			4	7		1			6
Тема 15. Реформування освіти кінця XX - початку XXI ст.	7		1			6	7					7
Разом за змістовим модулем 2	48	6	8			30	50	2	4			44
Всього годин	90	14	16			60	90	6	8			76

Особливості розвитку учнів 1-4 класів

1 клас (6-7 років)

Фізичний розвиток

У першому класі темп росту дітей обох статей уповільнюється, а збільшення маси тіла пришвидшується, особливо за рахунок м'язів, що сприяє зростанню фізичної сили, підвищенню здатності організму до відносно тривалої діяльності. За цими показниками хлопчики випереджають дівчаток.

Дрібні м'язи розвиваються повільніше. Діти цього віку добре ходять і бігають, але ще недосконала координація рухів, здійснюваних дрібними м'язами рук. Тому першокласникові важко писати в межах рядка, спрямовувати роботу руки, не роблячи зайвих рухів, які швидко викликають втому.

Психічний розвиток

До моменту, коли дитина йде до школи (6-7 років), у неї більш розвинена (спеціалізована) права півкуля головного мозку, яка відповідає за емоції, ритм, творчість, просторове орієнтування та цілісне сприймання світу. Ліва півкуля, відповідальна за логіку, обчислення, вивчення мов і засвоєння іншої теоретичної інформації, завершує спеціалізацію до 9-ти років. Тому навчання молодших школярів має здійснюватися природнім для них правопівкульним методом – через творчість, наочність, позитивні емоції, сенсорні відчуття. Уроки доцільно проводити в максимально ігровій формі. Діти потребують того, щоб постійно рухатися, розмовляти, діяти. Фізкультхвилинки і пальчикова гімнастика обов'язкові на кожному уроці.

Соціальний розвиток

Соціальна ситуація, в яку потрапляє дитина у школі, – це світ, досі не відомих їй взаємин з однокласниками і вчителями. Учитель для першокласника – головний авторитет. Кожна дитина намагається отримати увагу і похвалу вчителя. Навіть ставлення до однокласників залежить від ставлення до них дорослих: «Я люблю тих, кого любить учитель».

Актуальні проблеми

Зі вступом до школи збільшується кількість вимог, очікувань, наголошується на тому, що дитина «повинна» робити, а не на тому, що вона «хоче». Їй потрібно освоїти новий шкільний простір, засвоїти норми поведінки та звикнути дотримуватися нових правил, узгодити своє життя зі шкільним розпорядком дня. У дітей, які не відвідували закладів дошкільної освіти і не звикли до режиму, це може викликати стрес. Їм може бути складно

вчасно лягати спати, рано вставати, через недосипання у дитини може виникнути виражена загальмованість чи, навпаки, гіперзбудливість, гіпердинамія.

Період освоєння, прийняття навчальної ситуації за сприятливих умов триває близько двох місяців (усю першу чверть, а іноді весь перший рік). Не можна «кинути» дитину в цій важкій ситуації, розраховуючи, що вона самотійно з нею впорається, проте шкідлива й інша крайність – перехоплювання, придушення ініціативи дитини.

Перше півріччя – високий ризик виникнення синдрому дезадаптації. Порушення адаптаційного процесу можуть виявлятися у:

- зниженні мотивації до навчання;
- несформованості елементів навчальної діяльності;
- невмінні пристосуватися до темпу шкільного життя;
- неспроможності довільної регуляції поведінки, уваги.

2 клас (7-8 років)

Фізичний розвиток

Для фізичного розвитку 7-8-річної дитини характерне швидке нарощування м'язової маси, зокрема в ділянці тазу, грудей і спини, навіть візуально видно округлення статури школяра. Доцільно, щоб дитина щодня виконувала вправи для зміцнення м'язів, оскільки це допоможе у формуванні правильної постави.

Психічний розвиток

Поступово розвиваються пам'ять, довільна увага. Загартовується воля (діти вчаться стримувати безпосередні імпульси, зважати на думку інших). Переважає наочно-дієве мислення.

Для тривалого зосередження уваги учні потребують зовнішньої опори у вигляді демонстрацій, цікавих картинок, ігрових ситуацій. Здатність до концентрації уваги залежить не лише від волі, а й від темпераменту дитини. Деяким дітям ще складно бути уважним упродовж усього уроку. Стійкість уваги знижується до кінця дня, тижня, навчальної чверті (триместру), після хвороби. Не варто вимагати від другокласників абсолютної тиші і дисципліни на уроках, адже дехто з них заради дотримання тиші вичерпає весь запас своїх сил.

Соціальний розвиток

Разом із навчальною діяльністю діти починають дедалі більше уваги приділяти взаєминам з учителями й однолітками. Учитель залишається для них авторитетом, але ставлення до нього стає більш особистим. Діти прагнуть спілкуватися з учителями на перервах, прогулянках.

Розвивається здатність до взаємодії з однолітками в іграх і навчанні, діти вчаться домовлятися, поступатися, розподіляти завдання без допомоги

дорослих. По суті, це перші паростки дорослішання, що характеризуються балансом у бажанні отримувати і давати.

Актуальні проблеми

Для другого класу характерна висока індивідуальна варіативність темпів дозрівання. Різниця психологічного віку серед учнів одного класу до півтора року.

Розвивається пізнавальна рефлексія, діти починають оцінювати себе, розмірковувати над причинами невдач. У деяких через це знижується самооцінка («Я поганий, тому що погано пишу, читаю»). Тому важливим завданням для вчителя є створення ситуації успіху, щоб жодна дитина не зневірилась у своїх силах і не втратила мотивації до навчання.

3 клас (8-9 років)

Фізичний розвиток

У 8-9 років дівчатка наздоганяють у вазі хлопчиків. Відбувається скостеніння кісток зап'ястя, розвиваються м'язи кистей рук, посилено формується дрібна моторика.

Відбувається дозрівання лобних зон кори головного мозку та мозолистого тіла, через що рухи дітей стають чіткішими, стабільнішими, вони можуть контролювати темп, швидкість і якість рухів.

Продовжується формування гальмівних синапсів, через це діти стають емоційно врівноваженішими, рідше плачуть через найменші проблеми.

Психічний розвиток

Діти спокійні й уважні на уроках. Добре виконують стандартні завдання, вміють діяти за зразком. Через завершення спеціалізації лівої півкулі, що відповідає за раціональне мислення, у дітей пробуджується здатність до логічного й абстрактного мислення; швидко формуються умовні рефлексії; навички міцні і стійкі до зовнішнього гальмування.

Дещо уповільнюється розвиток уяви і творчих здібностей. Щоб запобігти пригніченню лівою півкулею діяльності правої, варто постійно стимулювати в учнів креативність, включати у навчальний процес творчі завдання.

Соціальний розвиток

Відбуваються зміни у взаєминах зі значущими дорослими (вчителями і батьками). Завдяки сформованій здатності до аналізу та критичного мислення діти починають реалістичніше оцінювати дорослих, але при цьому в них може виникнути негативне ставлення, "нігілізм", страх, злість чи образа за несправедливі переваги іншим учням, погані оцінки тощо.

Дедалі більшого значення набувають взаємини з однолітками. Поступово втрачає значущість формула: «Я люблю того, кого любить учитель». Самооцінка більше будується на взаєминах з однолітками: «Я хороший, тому що у мене багато друзів».

У цьому віці діти більше прагнуть спілкуватися з однолітками своєї статі, тому вчитель має докладати зусилля, щоб об'єднати весь клас, підтримувати добрі стосунки між хлопчиками і дівчатками.

Актуальні проблеми

Для більшості учнів – це найбільш стабільний період у початковій школі. Діти вже звикли до своєї соціальної ролі. У них сформований образ старанного учня і вони чітко уявляють, що треба робити, щоб відповідати цьому образу.

Однак у цьому віці діти часто ходять не лише до школи, а й відвідують інші установи, наприклад музичну школу, туристичний клуб, до яких вони можуть добиратися пішки чи громадським транспортом. Також часто в компанії однолітків вони можуть виходити за межі двору і навіть вулиці. Тобто автономність дитини значно зростає, а разом із нею виникають додаткові ризики.

4 клас (9-10 років)

Фізичний розвиток

Приблизно з 10-ти років дівчатка випереджають у вазі хлопчиків. У них починається передпубертатний період, під час якого вони набирають додаткову масу тіла, яка забезпечує запас для наступного «стрибка росту». В цей період діти мають підвищену потребу в поживному та калорійному харчуванні, а недостатнє чи незбалансоване харчування може спричинити сповільнення росту і розвитку в підлітковому віці.

Психічний розвиток

У цей період завершується виражена спеціалізація лівої півкулі головного мозку, яка більше пристосована до аналітичної діяльності й відповідає за логічне мислення, формулювання понять, побудову узагальнень, висновків, складання передбачень тощо.

Завдяки цьому четвертокласники здебільшого вчать швидко і зосереджено. Самостійно працюють із підручником, розуміють значення піктограм, символів, шрифтових виділень. Завдяки розвитку логічного мислення посилюється здатність до:

- аналізу – учні класифікують, групують, знаходять причиново-наслідкові зв'язки;

- синтезу – визначають головне, роблять висновки;

- передбачення – передбачають розвиток подій;

- оцінки – оцінюють ситуації, здатні до самооцінки.

Соціальний розвиток

У взаєминах із дорослими найважливішою рисою цього віку є особлива відкритість душі. Діти не лише впускають дорослих у свій внутрішній світ, а й запрошують у нього. Вони із задоволенням спілкуються з дорослими. Це практично останній віковий період, коли дитина настільки відкрита, і саме тепер можна особливо ефективно впливати на формування її світогляду.

У взаєминах з однолітками діти стають самостійнішими у розв'язанні шкільних проблем. У групових іграх та спільному навчанні вони охоче беруть на себе роль лідера. Переймаються справами друзів, допомагають, надають психологічну підтримку.

Актуальні проблеми

У четвертому класі діти готуються до першої у своєму житті Державної підсумкової атестації (ДПА). І хоча результати атестації не мають для них життєво важливого значення (наприклад, від цього не залежить, чи переведуть дитину до 5-го класу), проте значна частина дорослих (учителів і батьків) дуже хвилюються та передають свої хвилювання дітям.

Пов'язані з цією подією розумові й емоційні перевантаження можуть зашкодити дитині, змінити її пізнавальну мотивацію на менш продуктивну мотивацію уникнення («Я вчуся не тому, що мені цікаво, а щоб не отримати поганих оцінок на ДПА»). А якщо оцінки виявилися недостатньо високими, мотивація до навчання може істотно знизитися. Завдання вчителів і батьків не допустити цього й підтримати дітей незалежно від результатів ДПА, пояснити, що оцінки – це лише цифри, які жодним чином не відображають їхнього потенціалу.

Перехід учнів із початкової школи в середню вважають кризовим періодом. Багаторічні спостереження педагогів і шкільних психологів свідчать про те, що цей перехід неминуче пов'язаний зі зниженням успішності, хоч і тимчасовим. Учень звик до певних правил початкової школи і потрібен час, щоб пристосуватися до нового темпу і стилю життя.

Одні пишаються тим, що подорослішали, і швидко втягуються у навчальний процес, а інші переживають зміни у шкільному житті, й адаптація у них затягується. У такий період діти нерідко змінюються – тривожаться без явних на те причин, стають боязкими або, навпаки, розв'язними, надто метушливими. Як результат – у них знижується працездатність, вони стають забудькуватими, неорганізованими, іноді також погіршуються сон і апетит.

Часто зовнішні зміни за часом збігаються з початком фізіологічних змін в організмі дітей. Усе це, насамперед, відбивається на успішності. Наприклад, відмінник у початковій школі раптом у п'ятому класі починає отримувати низькі оцінки. Хоча буває і так, що дитина, яка ледве-ледве вчилася в початкових класах, раптом починає краще вчитися.

Період адаптації до нових правил і вимог може займати у дитини від одного місяця до року. Критерієм успішності адаптації виступає, передусім, міра збереження психологічного і фізичного здоров'я учнів.

5 клас (10-11 років)

Віковий період 10-11 років характеризується переходом від молодшого шкільного віку до підліткового. Як і будь-який перехідний

період, він має свої особливості й пов'язаний із певними труднощами як для учнів та їхніх батьків, так і для вчителів.

Навчальна діяльність доповнюється іншими видами діяльності, і всі разом вони тепер впливають на психічний розвиток учнів. Навчальна діяльність при цьому залишається основною і продовжує визначати зміст мотиваційних сфер особистості. Від початку навчання у середній школі розширюється саме поняття «навчання», оскільки тепер воно може виходити за межі класу, школи, може частково здійснюватися самотійно, цілеспрямовано. Якісно змінюються вимоги до мотивації навчальної діяльності. З'являється новий вид навчального мотиву – мотив самоосвіти, представлений у найпростіших формах (інтерес до додаткових джерел знань). Крім того, успішне навчання в середній ланці вимагає глибших і змістовніших спонукальних сил: орієнтування на способи отримання знань, інтерес до закономірностей і принципів, розуміння сенсу навчання «для себе».

На жаль, соціальна ситуація в сучасній школі така, що в ієрархії цінностей навчання не завжди посідає гідне місце, пізнавальна активність школярів розвинена слабо, і тільки оцінка є головним стимулом й основним кінцевим результатом навчання. Межа 3-4-х класів, за свідченням багатьох психологів і педагогів, характеризується деяким зниженням інтересу до школи і самого процесу навчання. Це виражається у незадоволенні школою загалом і обов'язковим її відвідуванням, у небажанні виконувати домашні завдання. Такі негативні прояви властиві багатьом учням, але у тих з них, чий розвиток уже був проблемним, є вірогідність збереження і закріплення негативних тенденцій у стійких формах поведінки. Таким чином, перехід від дитинства до підліткового віку характеризується своєрідною мотиваційною кризою, викликаною зміною соціальної ситуації розвитку і зміною змісту внутрішньої позиції школяра.

Істотно змінюється також характер самооцінки школярів цього віку. Звичні в молодших класах ситуації, коли самооцінку визначав учитель на підставі результатів навчання, тепер коригують і переоцінюють інші діти; при цьому до уваги беруться ті якості дитини, які виявляються у спілкуванні.

Перехід із початкової школи в середню пов'язаний із появою нових учителів, різноманітністю їхніх вимог, заняттями в різних кабінетах, потребою контактувати зі старшокласниками. Дитина вже не хвилюється про свою успішність або неуспішність у вузьких рамках взаємин з одним учителем, оскільки погляди різних учителів на успіхи та поведінку школярів різні, а іноді і протилежні. Для дитини це означає перше зіткнення із суперечностями у взаєминах, адже і в майбутньому на її шляху зустрічатимуться люди, які сприйматимуть її по-різному. Важливим завданням для неї в цій ситуації є збереження самоповаги, у цьому їй зобов'язані допомогти педагоги і психолог. Дитина повинна зберегти

самоповагу, навіть попри те, що вчитель математики ставить їй погані оцінки або вона стає об'єктом критики вчителя біології чи завуча школи.

Ще одним завданням педагогів і психолога на цьому етапі соціалізації п'ятикласника є навчити його усвідомлювати свої мотиви і спонукання, формулювати оцінні судження про себе. Доцільно в цьому віці пропонувати дітям різні анкети, розмовляти з учнями про них самих, про те, кого вони представляють собою порівняно з іншими учнями.

Фізичний розвиток	Початок передпубертатного періоду, простежується швидкий «стрибок» росту, порушення пропорцій (швидко ростуть стопи, кінцівки).
Психічний розвиток	У розумовому аспекті починається поступовий перехід від конкретного мислення до абстрактного. Проте абстрактне мислення ще не повністю розвинене, тому варто уникати навчального матеріалу, в якому багато нових понять (рекомендовано не більше трьох нових термінів за один урок). Якнайбільше цікавого, конкретного, практичного й актуального.
Соціальний розвиток	Загалом велика залежність від батьків, учителів, але, з огляду на перехід до основної школи, посилюється автономність. В основній школі, зазвичай, нема групи продовженого дня, тому все більше дітей самі ходять до школи, а після занять до приходу батьків залишаються без нагляду дорослих. У структурі класу формуються групи, переважно з дітей однієї статі. Лідерами найчастіше є учні, які добре вчаться або можуть зацікавити

		інших особливими здібностями чи навіть новими іграшками, модними речами.
Актуальні проблеми	Адаптація до навчання у середній школі	Виникає загроза «зриву адаптації». Багато нових предметів і вчителів, різні вимоги, необхідність самостійного виконання домашніх завдань (якщо учень відвідував групу продовженого дня в початковій школі) і як наслідок - зниження успішності, зокрема, такі проблеми постають перед багатьма учнями. Перше півріччя у 5-му класі вважається навіть складнішим, ніж у першому. Найголовніша проблема в тому, що діти не вміють ефективно спланувати час, щоб його вистачило не лише на заняття, а й на відпочинок. Це призводить до перевтоми, частих захворювань, зниження оцінок і втрати інтересу до навчання. 5-6-ті класи вважаються вирішальними у тому, чи буде дитина вчитися, чи вона відмовиться від зусиль у цьому напрямі й почне самореалізовуватися в інший спосіб. Тому профілактика «зриву адаптації» і стресів має бути вирішальною у 5-му класі.
	Взаємини з новими вчителями	Багатьом дітям, зокрема сором'язливим, важко спілкуватися з новими вчителями. Тому п'ятикласників важливо вчити ефективних прийомів спілкування, зокрема вмінню долати сором'язливість (як

		попросити про послугу, по допомогу тощо).
	Збільшення ризиків внаслідок більшої автономності	Головна проблема полягає в тому, що п'ятикласники зазвичай не відвідують групу продовженого дня, більшість ходить додому самостійно і часто бувають вдома самі або спільно з однолітками гуляють поза межами двору, для ігор можуть вибирати будівельний майданчик, недобудову, ліс, берег річки, інші небезпечні місця. З огляду на це, особливу увагу треба приділити навчанню дорожньої і побутової безпеки, а також умінню спілкуватися з незнайомими людьми та відмови від пропозицій пограти у небезпечних місцях і з небезпечними предметами.

6 клас (11-12 років)

Фізичний розвиток	У більшості шестикласників простежується швидкий ріст і різке збільшення маси тіла. Іноді це призводить до надмірної або недостатньої ваги, диспропорції між різними частинами тіла, тулубом і кінцівками, порушення координації рухів. Починають функціонувати епокринові потові залози, виникають косметичні проблеми, у деякого з дівчаток починається менструація.
Психічний розвиток	Триває формування абстрактного мислення, хоча загалом зберігається потреба у цікавій, конкретній, актуальній інформації. Зростає здатність до розуміння наукової термінології,

		засвоєння значних обсягів текстової інформації. Здатність до синтезу абстрактних понять і моделей поведінки поки що обмежена, зате учні добре аналізують наведені ситуації, порівнюють їх, роблять висновки. Люблять проводити досліді, виконувати проекти. Завершується період відносної емоційної стабільності. Підлітки починають реагувати емоційніше, дехто потерпає від різких перепадів настрою, депресій. Зростає рівень тривожності. Багатьох підлітків турбує проблема їхньої «нормальності», дехто переживає, що розвивається надто швидко, інші непокояться через затримку розвитку. Основні причини цих змін криються в особливостях розвитку головного мозку (<i>докладніше див. відео в додаткових матеріалах до цієї теми</i>).
Соціальний розвиток		Актуалізуються соціальні потреби підлітків: у належності до групи, у дружбі, визнанні серед однолітків. У структурі класу відбувається становлення соціальної ієрархії. Серед лідерів поки що залишаються учні, які добре вчаться, але починають завойовувати авторитет, і ті, хто самостверджується через насилля, тютюнопаління, інші прояви асоціальної поведінки.
Актуальні проблеми	Втрата мотивації до навчання	На жаль, декому з учнів не вдається уникнути «зриву адаптації» при переході від початкової школи до основної. Дехто із шестикласників почувається розчарованим у своїй

		навчальній перспективі й шукає інших способів самоствердження, наприклад, у спорті або мистецтві. Однак деякі підлітки починають утверджуватися через агресію та інші прояви асоціальної поведінки. Для запобігання негативним явищам треба підвищувати самооцінку підлітків, розвивати у них наполегливість і силу волі.
	Зростання автономності	Шестикласники дедалі більше часу проводять зі своїми однолітками. Вони багато подорожують із класом, гуляють на природі з друзями, їздять на екскурсії, у літні табори. Через це у них удвічі (порівняно з учнями четвертого класу) зростає ризик травмування. У цей період важливо вчити дітей безпечної поведінки в автономних ситуаціях (у лісі, в полі, у горах, на воді). Підлітки із задоволенням вивчають азбуку Морзе, способи повідомлення про своє місцезнаходження, прийоми виживання в екстремальних умовах, правила для велосипедистів тощо.
	Посилення негативних соціальних чинників	Зростає потреба розвитку навичок відмови та критичного мислення, зокрема щодо реклами нездорової їжі, тютюну, алкоголю. На часі впровадження ефективних програм профілактики вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин.
	Проблеми у спілкуванні з друзями	Шестикласники багато часу спілкуються з однолітками, тому батькам важливо знати, з ким дружать їхні діти і чим вони займаються. Важливо вчити шестикласників правильно вибирати собі друзів, застерігати від

		спілкування з небезпечними компаніями. Відсутність друзів також пов'язана з проблемами. У таких дітей нерідко формується занижена самооцінка, вони почуваються самотніми. Для них актуальним є розвиток навичок комунікації, подолання сором'язливості, впевненої поведінки.
	Проблеми з батьками і вчителями	Для цього вікового періоду характерний негативізм: діти часто не погоджуються з дорослими (передусім з батьками). Конфлікти здебільшого виникають із приводу одягу, навчання, домашніх обов'язків. Важливо вчити дітей асертивної поведінки, правильно висловлювати свої почуття, уникати конфліктогенів, конструктивно розв'язувати конфлікти.

7 клас (12-13 років)

Фізичний розвиток	У цьому віці особливо помітні відмінності у фізичному розвитку підлітків: у декого з них розпочався пубертатний період і вони виглядають старшими. Для хлопців це непогано. Ті, хто розвивається раніше, переважають однолітків у зрості та фізичній силі, що цінується у підлітковому середовищі й викликає повагу в дорослих. Проте статеве дозрівання дівчаток починається в середньому на два роки
---------------------------------	---

	раніше, ніж у хлопців. Тому дівчата, які розвиваються раніше, можуть бути в цей період найвищими у класі й мати сформовані вторинні статеві ознаки. Через це вони нерідко стають об'єктами злих жартів і образ з боку однолітків і деяких нетактовних дорослих. Учителям і батькам треба бути особливо делікатними з дівчатками, у яких раніше починається статеве дозрівання. Важливо розвивати у них навички розбудови самооцінки та вміння правильно висловлювати свої почуття. Запізнілий статевий розвиток також може бути травмувальним чинником, особливо для хлопців, які виглядають, як діти. З огляду на це, важливо роз'яснювати учням особливості фізичного розвитку в підлітковому віці, вчити їх правильно реагувати на критику та протидіяти образам і шкільному булінгу.
Психічний розвиток	Більшість семикласників мають розвинене абстрактне мислення. Вони здатні стежити за поведінкою різних людей, узагальнювати власний досвід, передбачати

	наслідки і робити висновки. В емоційному плані підлітки надзвичайно вразливі, для них характерні різкі перепади настрою і поведінки. То він чи вона поводить ся як дитина, а то починає вимагати більшої самостійності. У підлітковому віці посилюються індивідуалізм і егоцентризм. Часом здається, що підлітка, крім власної персони, ніщо не хвилює. Насправді це позитивний і цілком природний процес. Так підлітки намагаються зрозуміти свою цінність, яку пізніше навчаться зіставляти з цінністю інших людей. Особливої гостроти набувають проблеми самоідентичності і розбудови самооцінки. Дехто починає самостверджуватися, принижуючи інших. Важливо допомогти учням сформувати здорову самооцінку, навчити розбудовувати її завдяки власним досягненням.
Соціальний розвиток	Процес соціалізації семикласників відбувається швидкими темпами. Важливу роль продовжують відігравати підліткові компанії. У цей

		період неабиякий вплив має реклама, особливо щодо іміджу тіла та вживання психоактивних речовин - цигарок і алкоголю. Тому підлітків треба вчити розпізнавати рекламні стратегії, розвивати в них навички критичного мислення та протидії маніпуляціям.
Актуальні проблеми	Зростання рівня агресії	У підлітковому середовищі зростає рівень агресії і насилля. Це пояснюється як фізіологічними особливостями (в організмі хлопців концентрація тестостерону зростає майже у 20 разів), так і тим, що ЗМІ часто створюють романтичний імідж насилля. У підлітків це створює враження, що насилля є невід'ємною частиною людського життя. Агресивність підлітків посилюється під впливом алкоголю. Іноді батьки дозволяють дітям-підліткам вживати алкоголь на родинних святах. Насправді це погана ідея, оскільки дозвіл вживати алкоголь підлітки сприймають буквально, і вже ніщо не стримає їх від випиття у компанії однолітків.
	Експериментування з психоактивними речовинами (ПАР)	Варто пам'ятати, що 7-й клас - це вік, у якому діти починають масово експериментувати з психоактивними

		речовинами. Зарадити цьому можна лише спільними зусиллями школи і родини. У школі мають бути жорсткі бар'єри щодо вживання ПАР і відповідний антинаркотичний контроль. Важливо провести тематичну зустріч із батьками семикласників, пояснити їм особливості розвитку підлітків та потребу добре пильнувати, з ким дружать їхні діти і чим вони займаються у вільний час. Нерідко батьки вважають, що їхні діти вже достатньо дорослі, й дають їм практично необмежену свободу. Однак підлітки потребують певних обмежень. Відсутність батьківського контролю і чітких правил негативно впливає на їх розвиток, викликає тривогу, часто провокує девіантну поведінку та вживання психоактивних речовин.
--	--	---

8 клас (13-14 років)

Фізичний розвиток	Триває статеве дозрівання підлітків. У переважної більшості учнів пубертатний період уже розпочався. Ті, в кого він «запізнюється», можуть мати проблеми. Переважно це стосується хлопців, які на вигляд молодші і фізично слабші за своїх однолітків. З такого підлітка можуть зробити «цапа-відбувайла», і тому він потребує
-------------------	---

	захисту та моральної підтримки з боку дорослих, а також розвитку соціальних навичок, зокрема впевненої поведінки, протидії насиллю і дискримінації, розбудови рівноправних стосунків.
Психічний розвиток	У підлітковому віці процеси збудження переважають над процесами гальмування. Цим пояснюється підвищена збудливість, емоційна нестійкість і гіперактивність підлітків. Однак порівняно із семикласниками учні 8-го класу дещо врівноваженіші, хоч вони, як і раніше, переживають із приводу своєї зовнішності та взаємин з оточенням. У цьому віці важливо мати змогу відверто поговорити про свої проблеми з дорослими, яким вони довіряють, або із близьким другом (подругою). Якщо такої змоги нема, підліткові може загрожувати депресія. Це доволі небезпечно, адже на відміну від інших підліткових проблем, які зменшуються з віком, підліткова депресія здатна лише продовжуватись і посилюватись у дорослому віці. Дуже важливо мотивувати підлітків замислюватися про своє майбутнє, планувати життєві цілі та шлях до них. Адже в тих учнів, які живуть тільки сьогоденням і емоційно з заглиблюються в підліткові компанії, спостерігається зниження інтересу до навчання і як наслідок - шкільної успішності.
	Спілкування з однолітками є вирішальним у становленні особистості підлітка. Воно може сприяти його успішній соціалізації,

Соціальний розвиток	а може і штовхнути до асоціальної поведінки. Особливого значення для підлітків набуває дружба. Саме у спілкуванні з близьким другом відбувається процес самопізнання. Однак підлітки не лише прагнуть до саморозкриття, а й пильно оберігають свій внутрішній простір. Тому в друзях вони найбільше цінують здатність берегти довірені їм таємниці. Однак роль сім'ї також дуже важлива. Зокрема, довірливі взаємини в родині можуть компенсувати деякі труднощі у спілкуванні з однолітками, допомагають підліткові визначити свою позицію щодо асоціальних прагнень його приятелів. І навпаки, не знайшовши порозуміння в родині, підліток шукатиме тепла й уваги серед своїх однолітків. Дитина, яка була жертвою жорстокого поводження в сім'ї, може самостверджуватися через знущання над слабшими і молодшими.
Актуальні проблеми	Прагнення незалежності Якщо ви працюєте з восьмикласниками, то, напевно, знаєте, як іноді складно «втримати» їхню увагу. Нерідко вони поведуться агресивно, демонстративно ігнорують вимоги вчителя. У такий спосіб підлітки доводять іншим - і передусім собі - свою дорослість. Інший вияв потягу до незалежності можна помітити в підлітковій субкультурі, що заперечує традиційний варіант дорослості - загальноприйнятну моду, лексику, музику, розваги. Адже найціннішою ознакою дорослості підлітки поки що вважають свободу і можливість діяти на власний розсуд. Однак хоча

		в багатьох аспектах підлітки почуваються дорослими, та справжньої самостійності вони ще не мають, бо матеріально повністю залежать від батьків. Їм важливо усвідомити, що вони не марно витрачають цей час, а разом із батьками роблять інвестиції у своє майбутнє. Адже щоб досягти успіху в сучасному світі, насамперед треба здобути освіту.
	Вживання психоактивних речовин	Восьмикласники — це вікова категорія, яка найбільше експериментує із психоактивними речовинами (переважно тютюном і алкоголем). Куріння і вживання алкоголю є проявами ризикованої поведінки і можуть стати послідовними кроками до вживання міцних алкогольних напоїв, нелегальних наркотиків, ранніх статевих стосунків тощо. Тому держава, школа і родина мають стати єдиним фронтом на шляху цих згубних звичок. Важливо пояснити батькам, що будувати довірливі стосунки з дитиною — не означає відмовитися від контролю за тим, чим вона займається у вільний від школи час. Школа, своєю чергою, має проводити профілактичну роботу і забезпечити антинаркотичний контроль на території навчального закладу. У родині і в школі доцільно прийняти чіткі правила, спрямовані на запобігання вживанню психоактивних речовин. До розроблення цих правил у навчальному закладі треба залучити педагогів, учнів і батьків, а після затвердження їх стежити за неухильним дотриманням.

		Практикою доведено, що у школах, де проводиться профілактична робота і є контроль, порушують правила вкрай рідко. І навпаки — там, де такого контролю нема, палять і вживають алкоголь більшість старшокласників.
	Ранні статеві стосунки	Серед восьмикласників уже трапляються сексуально активні підлітки. Це переважно ті, хто в такий спосіб задовольняє свої несексуальні потреби (в коханні, визнанні, єднанні з групою). Інакше кажучи, 13—14-річні підлітки вступають у сексуальні стосунки, щоб здаватися дорослішими або через брак любові в родині, чи в гонитві за друзями, щоб не відрізнятись від них, отримати визнання однолітків: «Ти справді крутий!»
	Інші поведінкові ризики	Настає вік, з якого багато підлітків стають водіями на дорогах (велосипедистами, водіями мопедів, мотоциклів). Дехто може брати транспорт без дозволу у батьків чи у сторонніх людей. Зазвичай підлітки роблять це в компанії, підігрітій алкоголем. Настає вік кримінальної відповідальності за деякі види злочинів, і деякі підлітки вже можуть мати проблеми із законом.

9 клас (14-15 років)

Фізичний розвиток	У переважної більшості учнів триває, а в деякого завершується пубертатний період. Частина підлітків може мати характерні для підліткового віку проблеми зі здоров'ям, до прикладу, недостатню або зайву вагу чи проблемну шкіру. Іноді це спричиняє дисморфобію — психічний розлад, при якому
--------------------------	---

	людина надто стурбована незначним дефектом своєї зовнішності. Важливо знати, що цей розлад, зазвичай, починається в підлітковому віці і, порівняно з іншими психічними розладами, супроводжується високим ризиком самогубств. Тому підлітки потребують особливо делікатного ставлення з боку батьків і вчителів до їхнього зовнішнього вигляду, а також розвитку навичок розбудови здорової самооцінки.
Психічний розвиток	Розумовий рівень дев'ятикласників наближається до інтелекту дорослої людини, а в деяких сферах навіть перевищує його. Хоча це переважно не стосується таких інтелектуальних здібностей, як уміння планувати майбутнє, всебічно аналізувати проблеми, бачити себе з позиції інших людей. Порівняно з восьмикласниками, учні 9-го класу виглядають дещо врівноваженішими. Хоча вони, як і раніше, переживають із приводу своєї зовнішності і взаємин з оточенням, зовні це може бути майже непомітно. Багато підлітків у цьому віці починають замислюватися над своїм майбутнім, думають, чи варто продовжувати навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, чи краще обрати коледж або ПТНЗ. Це може виявитись у зростанні мотивації до навчання, якщо учень ставить перед собою амбіційні цілі, чи, навпаки, жити лише сьогоднішнім, якщо підліток не прагне чогось особливого.

Соціальний розвиток		У спілкуванні з друзями вони стають дещо самостійнішими, більше цінують власну думку, поведяться відповідно до власних поглядів і переконань. Прагнуть романтичних стосунків з протилежною статтю, але не завжди вміють їх будувати. Важливо роз'яснювати потребу рівноправних стосунків, розвінчувати гендерні стереотипи, розвивати навички впевненої поведінки і відмови від небажаних пропозицій.
Актуальні проблеми	Планування майбутнього	Головна проблема — у складності процесу самовизначення, вибору майбутньої професії. Важливо надавати учням допомогу у профорієнтації, спонукати їх докладати зусилля для здійснення своїх мрій, формувати відповідальність за власне майбутнє.
	Міжстатеві стосунки	Проблема полягає у суперечності між потребою у встановленні стосунків із протилежною статтю і небезпекою раннього початку статевого життя. Потрібно ознайомлювати підлітків із негативними наслідками останнього для репродуктивного і психологічного благополуччя, навчити їх відмовлятися від сексуальних пропозицій. Також дуже важливо ознайомлювати їх із засобами захисту від ВІЛ та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Коли діти переходять у старшу школу, багатьох батьків охоплює передчуття проблем, які мають посипатися звідусюди. Адже дитина стає самостійнішою, віддаляється від батьків і намагається захистити свою автономію. Спілкування з однолітками займає дедалі більше часу, а їхня думка нерідко стає визначальною в поведінці, пристрастях і самооцінці. Відчуваючи себе дорослими, старшокласники з роздратуванням сприймають ставлення батьків до себе, як до дітей. З одного боку, вони протестують проти

батьківського контролю, а з другого — все ще потребують підтримки з боку дорослих. При цьому вони активно пізнають світ, експериментують і ризикують.

Особливості розвитку головного мозку учнів 10(11) класу

Ще 20 років тому вважалося, що основний процес розвитку головного мозку відбувається у перші роки життя. В останні десятиліття за допомогою таких сучасних методів дослідження, як функціональна магнітно-резонансна томографія (фМРТ), стало можливим не просто побачити мозок живої людини, а й знімати відео його активності, стимулюючи різні ділянки. Тоді стало очевидним, що головний мозок розвивається не лише в ранньому дитинстві, а й після 20-ти і навіть 30-ти років.

Підлітковий вік визначають, як період значних біологічних, гормональних і фізичних змін. Саме впродовж цього періоду значних змін зазнає префронтальна кора, яка розміщена в передній частині головного мозку. В людей вона розвинута набагато краще, ніж у тварин. Саме вона задіяна під час виконання таких завдань, як планування, ухвалення рішень, за допомогою неї люди втримуються від необачних слів та вчинків.

Об'єм сірої речовини префронтальної кори головного мозку сягає своєї вершини на початку підліткового віку (10-11 років), а потім він іде на спад через «відсікання» зайвих синапсів (нейронних зв'язків), які найменше використовуються. А нейронні зв'язки, які часто застосовуються, з цього часу мають можливість закріпитися. Це схоже на процес обрізання кущів троянд, коли садівник обрізає зайві гілки, даючи можливість повноцінно розвиватися тим, що залишилися.

Які саме нейронні зв'язки закріпляться і стануть основою поведінки, значною мірою залежить від навколишнього середовища, зокрема й освітнього. Тому саме цей період є найсприятливішим для навчання та розвитку творчих здібностей людини.

Цікаво, що в період від 10 до 25 років спостерігається найбільший розрив у розвитку лімбічної системи та префронтальної кори головного мозку. Лімбічна система відповідає за аналіз емоцій, центр задоволення та заохочення, що часто є передумовою ризикованої поведінки підлітків, які насамперед прагнуть розваг. Вона є найбільш чутливою у підлітків, тоді як префронтальна зона, яка оберігає нас від необдуманих вчинків, ще продовжує формування.

Експериментально доведено, що 15-річні підлітки на рівні з дорослими виконують завдання, у яких треба йти за інструкціями, але припускаються набагато більше помилок там, де треба розробляти власні стратегії, вирішувати самостійно, враховувати багато сторонніх чинників, передбачати наслідки не лише для себе, а й для оточення.

Виходячи з цього, висока схильність до ризику, невміння себе контролювати та зважати на думку довколишніх – якості, які відображають зміни в мозку молодого покоління.

Декому може спасти на думку, що ця інформація є однією з чергових вигадок психологів, які виправдовують зіпсованість молодого покоління. Проте в історії існує безліч описів підліткового віку, дуже схожих на те, що пишуть зараз. Ось відома цитата із «Зимової казки» Вільяма Шекспіра, у якій він описує підлітковий вік: «Краще б люди, коли їм уже виповнилося 10, але ще не 23, зовсім не мали віку. Краще б юність проспала свої роки, тому що немає у неї іншої забави, як робити дівкам живіт, ображати старих, битися і красти...» Майже 400 років тому Шекспір зобразив підлітків дуже схожими на сучасних, а тепер учені дістали змогу зрозуміти їхню поведінку в світлі тих прихованих процесів, що відбуваються в мозку.

Пізнавальні процеси у старшому підлітковому віці

Оскільки розвиток основних пізнавальних процесів відбувся ще до старшого шкільного віку, в цьому віці вони лише вдосконалюються. Старшокласники мають вагоміші мотиви для тривалого зосередження уваги, при цьому увага утримується ними не лише під час демонстрування навчального матеріалу, а й у ході пояснення його, а також під час викладу теоретичних питань. Якщо для школярів молодших і середніх класів провідним чинником зосередження уваги є форма подання навчального матеріалу, то для старшокласників важливим стає і його зміст.

Триває розвиток абстрактно-логічного мислення. Наслідком цього є філософські роздуми старшокласників, їх прагнення вести розмови й дискусії на абстрактні теми. Для багатьох з них абстрактна можливість здається цікавішою і важливішою за дійсність.

У 15-16 років різко знижується ригідність (інертність) мислення, воно стає гнучкішим, приблизно з 18 років підвищується здатність до передбачення (встановлення причиново-наслідкових зв'язків, планування, висунення й аналіз гіпотез, актуалізація і реконструкція минулого досвіду).

Розвиток пам'яті у старшокласників пов'язаний із засвоєнням школярами прийомів мнемічної діяльності, тобто прийомів, що сприяють запам'ятовуванню теоретичного матеріалу (запам'ятовування за допомогою асоціацій, заздалегідь складеного плану, виділення опорної інформації тощо). Таким чином, відбувається поєднання вроджених здібностей (задатків) і набутого вміння вчитися.

Емоційна сфера старшокласників

Старший шкільний вік збігається зі старшим підлітковим віком і початком юності. Це час, коли інтенсивно реалізуються і розвиваються всі ті емоції, які закладені в людині від народження. Юнацькі почуття стають зрілішими, стійкішими, глибшими.

Емоційна сфера старшокласників характеризується:

- різноманітністю почуттів, що їх переживають, особливо моральних;
- більшою, ніж у підлітків, стійкістю емоцій;
- здатністю до співпереживання (відгукуватися на переживання інших, близьких їм людей);
- появою почуття кохання;
- розвитком естетичних почуттів, здатністю помічати красу в навколишньому світі.

Найчастіший улюблений зміст суперечок і задушевних бесід старшокласників – це етичні та моральні проблеми. Старшокласники готові довго і жваво обговорювати, чи можна закохатися одночасно у двох, чи може бути дружба між юнаком і дівчиною. Вони ставляться до життєвих, етичних понять так само, як до понять природничо-наукових: чекають точних, однозначних відповідей і не готові миритися з розбіжностями і незрозумілістю. Пошуки старших школярів пройняті прагненнями почуття і волі, їхнє мислення має пристрасний характер [3].

Соціальний розвиток юнаків і дівчат

Спілкування старшокласників має свої особливості. Насамперед воно використовується для саморозкриття і тому стає більш довірливим з однолітками. Саме спілкування підлітків стає глибшим і змістовнішим, з'являються такі емоційно насичені форми взаємодії, як дружба і кохання. Юнацьке кохання - здорове почуття, і дорослі мають ставитися з повагою до нього. Здебільшого перше кохання викликає у юнаків та дівчат благородні почуття, прагнення до самовдосконалення. Звичайно, перше кохання відрізняється від зрілої любові дорослих, у якій гармонійно поєднуються статевий потяг і потреба у глибокому особистому спілкуванні. У юнаків і дівчат ці два потяги дозрівають не одночасно. Хоча дівчата раніше дозрівають фізіологічно, у них потреба в емоційній близькості виражена сильніше, ніж у фізичній. У юнаків, навпаки, здебільшого спочатку з'являється статевий потяг, а потреба в духовній близькості виникає пізніше.

Прагнення до автономії від батьків – істотна характеристика старшого шкільного віку. Виокремлюють автономію:

- поведінкову (потреба і право людини самостійно вирішувати питання, що стосуються її особисто);
- емоційну (потреба і право мати власні схильності, вибрані незалежно від батьків);
- моральну і ціннісну (потреба і право на власні погляди та фактичну наявність таких).

Час спілкування старших підлітків із дорослими може зменшитись, але потреба в неформальному, нерегламентованому спілкуванні з батьками залишається. Молоді люди прагнуть отримати пораду з того чи того питання,

особливо в разі виникнення проблем чи потреби ухвалювати життєво важливі рішення (наприклад, щодо подальшого навчання).

Незадоволення потреби у спілкуванні може стати причиною формування цілої низки негативних тенденцій, аж до проявів делінквентної поведінки, що характеризується асоціальною, протиправною спрямованістю і завдає шкоди окремим людям та суспільству.

Особливості професійної орієнтації і мотивації навчальної діяльності

У старших класах навчально-пізнавальна діяльність підлітків починає визначатися мотивами, спрямованими на реалізацію майбутнього, усвідомленням своєї життєвої перспективи і професійних намірів [4]. Навчальні мотиви старшокласників все більше поєднуються з мотивами професійної орієнтації. Окрім власне інтересу до певної діяльності, потреби в самоактуалізації та самовираженні, вибір молодого людиною тієї або тієї професії часто визначається її соціальною престижністю, власним освітнім рівнем, професією батьків, матеріальним добробутом родини. Велике значення має також передбачуваний рівень зарплати, хоча з віком простежується тенденція до зниження цієї залежності.

Психосоціальний розвитку учнів 10-11-го класу

Фізичний розвиток	Період ранньої юності, завершення статевого дозрівання у переважної більшості дівчат і в значної частини хлопців. Деякі юнаки і дівчата вже практично дорослі на вигляд, хоча ріст і розвиток систем організму продовжується щонайменше до 20-22 років.
Психічний розвиток	Доросла зовнішність часто породжує очікування від підлітків дорослої поведінки, на яку вони ще часто не здатні через недорозвиненість мозкових структур, що відповідають за критичне мислення, всебічний аналіз, спроможність до рефлексії.
	Юнаки і дівчата відчують крайню потребу в самореалізації, вони прагнуть

Соціальний розвиток		бути корисними й отримувати заслужене визнання. Тому в соціальному плані дуже важливим є залучення десятикласників до волонтерської діяльності та участі у різноманітних соціальних проектах.
Актуальні проблеми	Невизначеність життєвих перспектив	Інколи молоді люди, які мають занижену самооцінку, не бачать для себе жодного сенсу мріяти про гідне майбутнє. А підлітки без позитивних життєвих перспектив втрачають мотивацію до навчання і починають шукати задоволення деінде – заглиблюються у непродуктивні стосунки, демонструють схильність до ризикованої поведінки у всіх сферах життя тощо. Виходячи з цього, школа й родина мають заохотити кожного учня ставити перед собою високі цілі й робити кроки у напрямку до них.
	Ризики трудової діяльності	У цьому віці дехто з підлітків починає підробляти і самостійно заробляти гроші. Дуже важливо попередити молодих людей про небезпеку залучення до розповсюдження наркотиків, здирництва, крадіжок, секс-бізнесу та навіть участі у збройних формуваннях.
		Згідно з порівняльним опитуванням Українського інституту соціологічних досліджень ім. О. Яременка за 2010 рік, 53 % хлопців і 36 %

	Ризикована поведінка	дівчат — першокурсників ПТНЗ — уже мають досвід статевих стосунків. У загальноосвітніх навчальних закладах це 31 % і 13 % відповідно. Відмінність у показниках можна пояснити тим, що учні ПТНЗ проживають, зазвичай, у гуртожитках, а більшість десятикласників — під наглядом родин. Також учні ПТНЗ отримують стипендію і мають кошти, які витрачають на власний розсуд, зокрема купують цигарки й алкогольні напої. Так, згідно з дослідженням, майже 46 % хлопців і 25 % дівчат — першокурсників ПТНЗ — щодня палять. А серед учнів десятого класу ЗНЗ таких 18 % і 9 % відповідно. Як мінімум раз на тиждень вживають пиво 52 % першокурсників ПТНЗ і 38 % їхніх однолітків у ЗНЗ. На жаль, 26 % першокурсників ПТНЗ уже спробували нелегальні наркотики (марихуану або гашиш). Серед десятикласників ЗНЗ таких 12 %. Усі ці дані свідчать про потребу впровадження ефективної профілактичної освіти у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів, а особливо у професійно-технічних навчальних закладах.
--	------------------------------------	---

Витримки із Закону України «Про повну загальну середню освіту»
(Закон України «Про повну загальну середню освіту» / прийнят.
Верховною Радою України 16.01.2020 р. №463-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>)

Цей Закон визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти.

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

1. Для цілей цього Закону наведені терміни вживаються в такому значенні:

1) **безпечне освітнє середовище** - сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин;

2) **державні стандарти повної загальної середньої освіти** (далі - державні стандарти) - документи, що визначають загальні обсяги навчального навантаження здобувачів початкової, базової середньої, профільної середньої освіти, вимоги до їх компетентностей і до згрупованих за відповідними освітніми галузями обов'язкових результатів навчання, яких вони мають досягти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти;

3) **доступність повної загальної середньої освіти** - сукупність умов, що сприяють задоволенню освітніх потреб осіб та забезпечують кожній особі можливість здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до державних стандартів, у тому числі наявність достатньої кількості закладів освіти, що забезпечують безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти, відсутність дискримінації за будь-якою ознакою чи обставиною, надання учням підтримки в освітньому процесі;

4) **заклад загальної середньої освіти** - юридична особа, основним видом діяльності якої є освітня діяльність, що провадиться на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти;

5) **заклад освіти, що забезпечує здобуття повної загальної середньої освіти** (далі - заклад освіти), - заклад загальної середньої освіти або заклад професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, що

провадить освітню діяльність на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти;

б) засновник закладу загальної середньої освіти (далі - засновник) - орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад загальної середньої освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав і обов'язків засновника;

7) модельна навчальна програма - документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством;

8) навчальна програма - документ, що визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів з навчального предмета (інтегрованого курсу), опис його змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх провадження, та затверджується педагогічною радою закладу освіти;

9) освітня програма закладу освіти - документ, що містить комплекс освітніх компонентів, спланованих та організованих закладом освіти для досягнення учнями визначених цією програмою очікуваних результатів навчання, який розробляється і затверджується відповідно до цього Закону;

10) пансіон - структурний підрозділ закладу освіти, що забезпечує проживання та утримання учнів відповідно до законодавства;

11) педагогічна інтернатура - система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (вдосконаленні) його фахової майстерності;

12) повна загальна середня освіта - систематизована та передбачена відповідними державними стандартами сукупність результатів навчання і компетентностей, здобутих особою на рівнях початкової, базової середньої та профільної середньої освіти;

13) стандарт спеціалізованої освіти - документ, що містить вимоги до компетентностей та результатів навчання, яких мають досягти учні закладів спеціалізованої освіти за мистецьким, спортивним, військовим чи науковим спрямуванням з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти відповідно до державних стандартів;

14) територіальна доступність - сукупність умов, що сприяють забезпеченню права дитини на здобуття якісної повної загальної середньої освіти за кошти державного та місцевого бюджетів у найбільш доступному і наближеному до її місця проживання закладі освіти;

15) територія обслуговування - адміністративно-територіальна одиниця (її частина, окремі будинки), визначена і закріплена відповідним органом місцевого самоврядування або уповноваженим ним органом за закладом освіти для забезпечення права кожної дитини, яка проживає на цій території,

на здобуття початкової та/або базової середньої освіти у найбільш доступному та наближеному до місця проживання дитини закладі освіти;

16) типова освітня програма - документ, що містить комплекс освітніх компонентів, які забезпечують досягнення учнями результатів навчання, визначених державним стандартом (стандартом спеціалізованої освіти) для відповідного рівня повної загальної середньої освіти, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (для закладів спеціалізованої освіти - центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні заклади спеціалізованої освіти);

17) типовий навчальний план - складник типової освітньої програми, що визначає загальний обсяг навчального навантаження на відповідному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти (в навчальних годинах), його рекомендований розподіл за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов'язковими для вивчення, послідовність їх вивчення, а також кількість годин на вивчення вибіркових освітніх компонентів, зокрема, навчальних предметів, курсів, інтегрованих курсів;

18) учні - особи, зараховані до закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту;

19) цикл освітнього процесу - складова рівня повної загальної середньої освіти, що враховує спільні вікові особливості розвитку учнів в організації їх навчальної діяльності (освітнього процесу) та під час формування змісту освіти;

20) якість повної загальної середньої освіти - відповідність результатів навчання, здобутих учнем на відповідних рівнях повної загальної середньої освіти, державним стандартам;

21) якість освітньої діяльності - рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної повної загальної середньої освіти на кожному рівні та відповідає вимогам, встановленим законодавством.

2. Інші терміни вживаються в цьому Законі у значеннях, наведених у Законі України "Про освіту" та інших законах.

3. Положення цього Закону стосовно батьків поширюються також на інших законних представників учнів. Батьки, інші законні представники учнів реалізують відповідні положення цього Закону стосовно осіб, які не досягли повноліття, а також відповідно до законодавства стосовно осіб, дієздатність яких обмежена.

Стаття 2. Законодавство України про загальну середню освіту та його основні завдання

1. Законодавство України про загальну середню освіту складається з Конституції України, Закону України "Про освіту", цього Закону, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації права особи на повну загальну середню освіту;
- забезпечення права особи на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти;
- забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти;
- забезпечення якості повної загальної середньої освіти та якості освітньої діяльності;
- визначення структури та змісту повної загальної середньої освіти;
- визначення органів управління у сфері загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу;
- встановлення відповідальності за порушення законодавства України про загальну середню освіту.

Стаття 3. Система загальної середньої освіти

1. Система загальної середньої освіти складається із змісту повної загальної середньої освіти на кожному її рівні, мережі закладів освіти, учасників освітнього процесу, кадрового, фінансового, науково-методичного, ресурсного та нормативно-правового забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері загальної середньої освіти.

2. Система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення: всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству;

формування в учнів компетентностей, визначених Законом України "Про освіту" та державними стандартами.

3. Державна політика та освітня діяльність у сфері загальної середньої освіти ґрунтуються на засадах та принципах, визначених Законом України "Про освіту".

Стаття 4. Рівні, строки та форми здобуття повної загальної середньої освіти

1. Повна загальна середня освіта здобувається на таких рівнях:
початкова освіта - перший рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом початкової освіти;

базова середня освіта - другий рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом базової середньої освіти;

профільна середня освіта - третій рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом профільної середньої освіти.

2. У закладах освіти:

початкова освіта здобувається протягом чотирьох років;

базова середня освіта здобувається протягом п'яти років;

профільна середня освіта здобувається протягом трьох років.

Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні може бути змінена (подовжена або скорочена) залежно від форми здобуття освіти, результатів навчання та/або індивідуальної освітньої траєкторії учня.

Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. Повна загальна середня освіта може здобуватися за очною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти). Профільна середня освіта професійного спрямування може здобуватися за дуальною формою здобуття освіти.

Положення про форми здобуття повної загальної середньої освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 5. Мова освіти в закладах загальної середньої освіти

1. Мовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти є державна мова.

Кожен, хто здобуває в закладі освіти повну загальну середню освіту, вивчає у цьому закладі державну мову відповідно до державних стандартів.

Розділ II

ДОСТУПНІСТЬ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття 6. Право на здобуття повної загальної середньої освіти

1. В Україні створюються рівні умови для здобуття повної загальної середньої освіти.

2. Кожному забезпечується доступність та якість повної загальної середньої освіти.

3. Кожному громадянину України, іншим особам, які перебувають в Україні на законних підставах, а також кожній дитині незалежно від підстав її перебування в Україні гарантується безоплатне здобуття у державних та комунальних закладах освіти повної загальної середньої освіти на кожному її рівні за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів один раз протягом життя.

4. Здобуття профільної середньої освіти гарантується за академічним або професійним спрямуванням. Здобуття профільної середньої освіти за будь-яким спрямуванням не обмежує право особи на його зміну, а також на здобуття освіти на інших рівнях освіти.

Стаття 7. Заборона дискримінації у сфері загальної середньої освіти

1. Не може бути обмежень у доступі до здобуття повної загальної середньої освіти.

2. Право на здобуття повної загальної середньої освіти гарантується незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри, стану здоров'я, інвалідності, особливих освітніх потреб, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, походження, сімейного, соціального та майнового стану, складних життєвих обставин, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

3. Встановлення актами законодавства спеціальних правил та/або вжиття заходів, що забезпечують можливість здобуття повної загальної середньої освіти, у тому числі забезпечення розумного пристосування, не вважається дискримінацією.

Стаття 8. Забезпечення територіальної доступності

1. Територіальну доступність повної загальної середньої освіти забезпечують у межах повноважень органи державної влади та органи місцевого самоврядування шляхом:

- формування та утримання мережі закладів освіти, у тому числі опорних, їхніх структурних підрозділів (філій);
- функціонування міжшкільних ресурсних центрів;
- закріплення території обслуговування за комунальними закладами освіти (їхніми структурними підрозділами), що забезпечують здобуття початкової та/або базової середньої освіти;
- підвезення учнів та педагогічних працівників до закладу освіти і у зворотному напрямку;
- створення та утримання пансіонів;
- сприяння запровадженню з урахуванням вибору батьків дітей або осіб, які досягли повноліття, різних форм здобуття повної загальної середньої освіти, їх забезпечення та підтримки тощо.

2. Кожна дитина має право на здобуття початкової та базової середньої освіти у найбільш доступному та наближеному до місця її проживання закладі освіти (його структурному підрозділі).

Розділ III ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Стаття 10. Організація освітнього процесу

1. Освітній процес у закладах освіти організовується відповідно до Закону України "Про освіту", цього Закону, інших актів законодавства, освітньої програми (освітніх програм) закладу освіти та спрямовується на виявлення та розвиток здібностей та обдарувань особистості, її індивідуальних здібностей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей, визначених державними стандартами.

2. На кожному рівні повної загальної середньої освіти освітній процес організовується в безпечному освітньому середовищі та здійснюється з

урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх особливих освітніх потреб.

Освітній процес організовується за такими циклами:

- перший цикл початкової освіти - адаптаційно-ігровий (1-2 роки навчання);
- другий цикл початкової освіти - основний (3-4 роки навчання);
- перший цикл базової середньої освіти - адаптаційний (5-6 роки навчання);
- другий цикл базової середньої освіти - базове предметне навчання (7-9 роки навчання);
- перший цикл профільної середньої освіти - профільно-адаптаційний (10 рік навчання);
- другий цикл профільної середньої освіти - профільний (11-12 роки навчання).

3. Освітній процес у закладах загальної середньої освіти організовується в межах навчального року, що розпочинається у День знань - 1 вересня, триває не менше 175 навчальних днів і закінчується не пізніше 1 липня наступного року. Якщо 1 вересня припадає на вихідний день, навчальний рік розпочинається у перший за ним робочий день.

4. Структура і тривалість навчального року, навчального тижня, навчального дня, занять, відпочинку між ними, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого відповідним навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, особливостей регіону тощо.

Безперервна навчальна діяльність учнів закладів загальної середньої освіти не може перевищувати 35 хвилин (для 1 року навчання), 40 хвилин (для 2-4 років навчання), 45 хвилин (5-12 років навчання), крім випадків, визначених законодавством.

Тривалість канікул у закладах освіти протягом навчального року не може становити менше 30 календарних днів.

Стаття 11. Освітня програма

1. Заклад освіти розробляє та використовує в освітній діяльності одну освітню програму на кожному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти або наскрізну освітню програму, розроблену для декількох рівнів освіти.

Освітні програми можуть бути розроблені на основі відповідної типової освітньої програми або освітніх програм, розроблених суб'єктами освітньої діяльності, науковими установами, фізичними чи юридичними особами і затверджених центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти відповідно до вимог цього Закону.

Стаття 12. Формування класів (груп) у закладах загальної середньої освіти

1. З метою належної організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти формуються класи та/або групи, у тому числі спеціальні, інклюзивні, з дистанційною, вечірньою формою здобуття освіти, з навчанням

мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою.

У разі звернення батьків дитини з особливими освітніми потребами інклюзивний клас утворюється в обов'язковому порядку.

2. Кількість учнів у класі (наповнюваність класу) державного, комунального закладу освіти не може становити менше 5 учнів та більше:

24 учнів, які здобувають початкову освіту;

30 учнів, які здобувають базову чи профільну середню освіту.

Стаття 14. Забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії учня

1. Індивідуальна освітня траєкторія учня формується шляхом визначення власних освітніх цілей, а також вибору суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними:

форм здобуття загальної середньої освіти;

навчальних планів та програм;

навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тому числі вибіркових, і рівнів їх складності;

форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання;

темтів засвоєння освітньої програми та/або послідовності вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів).

2. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується з урахуванням необхідних для цього ресурсів, наявних у закладу (закладів) освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, зокрема тих, що забезпечують здобуття освіти за мережевою формою здобуття освіти. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, що розробляється педагогічними працівниками у взаємодії з учнем та/або його батьками, схвалюється педагогічною радою закладу освіти, затверджується його керівником та підписується батьками.

Індивідуальний навчальний план учня має забезпечувати виконання ним освітньої програми закладу освіти та передбачати його участь у контрольних заходах, а також у разі необхідності враховує особливі освітні потреби учня, визначені за результатами комплексної психолого-педагогічної оцінки його розвитку.

Індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти послідовність, форму і темп засвоєння учнем освітніх компонентів.

У разі здобуття освіти за екстернатною формою та формою педагогічного патронажу індивідуальний навчальний план складається в обов'язковому порядку, а у разі здобуття освіти за сімейною (домашньою) формою - за бажанням учня та/або його батьків.

3. Питання спроможності закладу освіти забезпечити реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії та розроблення індивідуального навчального плану розглядається педагогічною радою на підставі поданої батьками дитини чи особою, яка досягла повноліття, письмової заяви (крім осіб з особливими освітніми потребами). Заява, зокрема, має містити обґрунтовані причини та сформульовані пропозиції щодо особливостей

засвоєння освітньої програми закладу освіти (її окремих освітніх компонентів). Відмову в задоволенні реалізації індивідуальної освітньої траєкторії в закладі освіти та розробленні індивідуального навчального плану може бути оскаржено до керівника та/або засновника закладу освіти або уповноваженого ним органу відповідно до вимог Закону України "Про звернення громадян".

4. Учень має право на визнання закладом освіти результатів його навчання, передбачених освітньою програмою закладу освіти, що були здобуті ним шляхом неформальної та/або інформальної освіти.

Визнання таких результатів навчання учня здійснюється шляхом їх річного оцінювання та/або державної підсумкової атестації, що проводяться на загальних засадах, визначених для очної або екстернатної форми здобуття загальної середньої освіти.

Результати навчання учня, здобуті ним шляхом формальної освіти в інших суб'єктів освітньої діяльності, не потребують їх окремого визнання закладом освіти.

Стаття 15. Виховний процес

1. Виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, принципах, визначених Законом України "Про освіту", та спрямовуватися на формування:

- відповідальних та чесних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству;

- поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина; нетерпимості до приниження честі та гідності людини, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якою ознакою;

- патріотизму, поваги до державної мови та державних символів України, поваги та дбайливого ставлення до національних, історичних, культурних цінностей, нематеріальної культурної спадщини Українського народу, усвідомленого обов'язку захищати у разі потреби суверенітет і територіальну цілісність України;

- усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення, проявів корупції та порушень академічної доброчесності;

- громадянської культури та культури демократії;

- культури та навичок здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;

- прагнення до утвердження довіри, взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

- почуттів доброти, милосердя, толерантності, турботи, справедливості, шанобливого ставлення до сім'ї, відповідальності за свої дії;

- культури свободи та самодисципліни, відповідальності за своє життя, сміливості та реалізації творчого потенціалу як невід'ємних складників становлення особистості.

2. Єдність навчання, виховання і розвитку учнів забезпечується спільними зусиллями всіх учасників освітнього процесу.

Стаття 16. Заохочення і відзначення учнів

1. За особливі успіхи у навчанні, дослідницькій, пошуковій, науковій діяльності, культурних заходах, спортивних змаганнях тощо до учнів можуть застосовуватися різні види морального та/або матеріального заохочення і відзначення.

2. Види та форми заохочення і відзначення учнів у закладі освіти визначаються установчими документами закладу освіти та/або положенням про заохочення і відзначення учнів, що затверджується педагогічною радою закладу освіти. До видів заохочення і відзначення учнів, зокрема, може бути віднесено нагородження похвальним листом, грамотою, золотою чи срібною медаллю.

Стаття 17. Оцінювання результатів навчання учнів та їх атестація

1. Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та доброчесне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти.

2. Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

3. Формувальне, поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання учнів на предмет їх відповідності вимогам навчальної програми, вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу освіти.

Підсумкове оцінювання результатів навчання учнів за сімейною (домашньою) формою здійснюється не менше двох разів на рік.

4. За вибором закладу освіти оцінювання може здійснюватися за власною шкалою оцінювання результатів навчання учнів або за системою оцінювання, визначеною законодавством.

У разі запровадження закладом освіти власної шкали оцінювання результатів навчання учнів ним мають бути визначені правила переведення до системи оцінювання, визначеної законодавством.

Річне оцінювання та державна підсумкова атестація здійснюються за системою оцінювання, визначеною законодавством, а результати такого оцінювання відображаються у свідоцтві досягнень, що видається учневі щороку у разі переведення його на наступний рік навчання.

5. Оцінювання відповідності результатів навчання учнів, які завершили здобуття початкової, базової середньої чи профільної середньої освіти, вимогам державних стандартів здійснюється шляхом державної підсумкової атестації.

Кожен учень має пройти державну підсумкову атестацію за кожний рівень повної загальної середньої освіти з державної мови, математики та інших

предметів, визначених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, крім випадків, визначених законодавством.

Розділ IV

УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 19. Учасники освітнього процесу

1. Учасниками освітнього процесу в закладах освіти є:

- учні;
- педагогічні працівники;
- інші працівники закладу освіти;
- батьки учнів;
- асистенти дітей (у разі їх допуску відповідно до вимог частини сьомої статті 26 цього Закону).

2. Залучення будь-яких інших осіб до участі в освітньому процесі (проведення навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо) здійснюється за рішенням керівника закладу освіти. Відповідальність за зміст таких заходів несе керівник закладу освіти.

3. Не можуть працювати в закладі освіти або залучатися до участі в освітньому процесі (проведення навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо) особи, які вчинили злочин проти статевої свободи чи статевої недоторканості дитини або у присутності дитини чи з використанням дитини.

Стаття 21. Здоров'я учнів

1. Заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також формує у них гігієнічні навички та засади здорового способу життя.

2. Учні закладів освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату таких закладів освіти або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я спільно з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щороку забезпечують безоплатне проведення медичного огляду учнів, моніторинг стану здоров'я, здійснення лікувально-профілактичних заходів у закладах освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності.

Стаття 22. Педагогічні працівники

1. На посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства), моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Стаття 23. Педагогічна інтернатура

1. Особи, які не мають досвіду педагогічної діяльності та приймаються на посаду педагогічного працівника, протягом першого року роботи повинні пройти педагогічну інтернатуру. Положення про педагогічну інтернатуру затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Педагогічна інтернатура організовується відповідно до наказу керівника закладу освіти, що видається в день призначення особи на посаду педагогічного працівника.

Педагогічна інтернатура має передбачати заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника, зокрема:

- супровід та підтримка у педагогічній діяльності з боку досвідченого педагогічного працівника (педагога-наставника);
- різні форми професійного розвитку (відвідування навчальних занять, опрацювання відповідної літератури тощо).

3. Виконання обов'язків педагога-наставника покладається на педагогічного працівника з досвідом педагогічної діяльності, як правило, не менше п'яти років за відповідною спеціальністю (такою самою або спорідненою предметною спеціальністю або спеціалізацією).

4. Відповідно до рішення керівника закладу освіти педагогічному працівникові за виконання обов'язків педагога-наставника призначається доплата у граничному розмірі 20 відсотків його посадового окладу (ставки заробітної плати) в межах фонду оплати праці закладу освіти.

Стаття 26. Інклюзивне навчання

1. Заклади загальної середньої освіти на підставі письмових звернень батьків дітей з особливими освітніми потребами утворюють інклюзивні та/або спеціальні класи у порядку, визначеному законодавством.

Для учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, на підставі письмового звернення їхніх батьків утворюються інклюзивні та/або спеціальні групи подовженого дня.

3. Потреба учня з особливими освітніми потребами в індивідуальній програмі розвитку, індивідуальному навчальному плані визначається згідно з висновком інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків.

4. Відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливими освітніми потребами, який навчається в інклюзивному класі, у порядку, визначеному законодавством, складаються індивідуальна програма розвитку та індивідуальний навчальний план (за потреби).

5. Індивідуальна програма розвитку визначає перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі.

6. Особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для учня з особливими освітніми потребами забезпечує асистент вчителя.

7. В освітньому процесі соціальні потреби учнів з особливими освітніми потребами забезпечуються асистентом учня - соціальним робітником, одним із батьків учня або уповноваженою ними особою.

Асистент учня допускається до участі в освітньому процесі для виконання його функцій виключно за умови проходження спеціальної підготовки, що підтверджується відповідним документом. Умови допуску асистента учня до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 28. Учнівське самоврядування

1. У закладах освіти та їхніх структурних підрозділах може діяти учнівське самоврядування з метою формування та розвитку громадянських, управлінських і соціальних компетентностей учнів, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту, здорового способу життя тощо.

Учнівське самоврядування здійснюється учнями безпосередньо і через органи учнівського самоврядування.

6. Органи учнівського самоврядування мають право:

- брати участь в обговоренні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;

- проводити за погодженням з керівником закладу освіти організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи та/або ініціювати їх проведення перед керівництвом закладу освіти;

- брати участь у заходах (процесах) із забезпечення якості освіти відповідно до процедур внутрішньої системи забезпечення якості освіти;

- захищати права та інтереси учнів, які здобувають освіту у цьому закладі освіти;

- вносити пропозиції та/або брати участь у розробленні та/або обговоренні плану роботи закладу освіти, змісту освітніх і навчальних програм;

- через своїх представників брати участь у засіданнях педагогічної ради з усіх питань, що стосуються організації та реалізації освітнього процесу.

7. Діяльність органів учнівського самоврядування не повинна призводити до порушення законодавства, установчих документів закладу освіти, правил внутрішнього розпорядку, прав та законних інтересів інших учасників освітнього процесу.

Розділ V

ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ НИМ

Стаття 35. Типи закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти

1. Здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні забезпечують:

- початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти;
- гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти;
- ліцей, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

Початкова школа функціонує як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії. За рішенням засновника початкова школа, гімназія може включати дошкільний підрозділ, за умови його розміщення в окремій будівлі або відокремленому приміщенні з окремими входом/виходом і територією для вихованців дошкільного підрозділу.

Гімназія та ліцей функціонують як окремі юридичні особи.

За рішенням засновника ліцей може також забезпечувати здобуття базової середньої освіти та, як виняток, здобуття початкової освіти.

Заклад загальної середньої освіти, що здійснює освітню діяльність на декількох рівнях загальної середньої освіти, має тип закладу вищого рівня, на якому провадиться освітня діяльність.

Приватні та корпоративні заклади освіти, а також заклади загальної середньої освіти, особливості освітньої діяльності яких визначені міжнародними договорами України, можуть здійснювати освітню діяльність одночасно на всіх рівнях повної загальної середньої освіти.

Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

Здобуття профільної середньої освіти професійного спрямування забезпечують заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

4. За зверненням закладу освіти до реалізації освітньої програми залучаються інклюзивно-ресурсні центри, міжшкільні ресурсні центри та заклади позашкільної освіти.

Стаття 38. Керівник закладу загальної середньої освіти

1. Керівником закладу загальної середньої освіти може бути особа, яка є громадянином України, вільно володіє державною мовою, має вищу освіту ступеня не нижче магістра, стаж педагогічної та/або науково-педагогічної роботи не менше трьох років (крім керівників приватних, корпоративних закладів освіти), організаторські здібності, стан фізичного і психічного здоров'я, що не перешкоджає виконанню професійних обов'язків, пройшла конкурсний відбір та визнана переможцем конкурсу відповідно до цього Закону.

Повноваження керівника закладу загальної середньої освіти визначаються законодавством та установчими документами закладу освіти.

Розділ VI ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДньої ОСВІТИ

Стаття 42. Система забезпечення якості повної загальної середньої освіти

1. Система забезпечення якості у сфері загальної середньої освіти формується відповідно до Закону України "Про освіту" з урахуванням особливостей, визначених цим Законом, та включає такі складові:

- систему забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти);
- систему зовнішнього забезпечення якості освіти;
- систему забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

Стаття 43. Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти

1. Кожен учасник освітнього процесу зобов'язаний дотримуватися академічної доброчесності.

2. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти формуються відповідно до Закону України "Про освіту" з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

3. Керівник та інші педагогічні працівники закладу освіти забезпечують дотримання принципів академічної доброчесності відповідно до своєї компетенції.

4. Порухами академічної доброчесності у системі загальної середньої освіти є академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, що визначені Законом України "Про освіту", а також такі форми обману, як:

- надання педагогічними працівниками та іншими особами допомоги учням під час проходження ними підсумкового оцінювання (семестрового та річного), державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, не передбаченої умовами та/або процедурами їх проходження;
- використання учнем під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів;
- проходження процедури оцінювання результатів навчання замість інших осіб;
- необ'єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації.

Розділ IX

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 63. Міжнародне співробітництво у системі загальної середньої освіти

1. Заклади освіти, наукові установи системи загальної середньої освіти, їхні засновники, органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють міжнародне співробітництво у сфері загальної середньої освіти відповідно до цього Закону, Закону України "Про освіту", мають право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з органами управління освітою та закладами освіти інших держав, міжнародними організаціями, фондами у встановленому законодавством порядку.

2. Держава сприяє міжнародному співробітництву в системі загальної середньої освіти.

Стаття 64. Участь у міжнародних дослідженнях якості освіти

2. З метою незалежного оцінювання якості освіти держава забезпечує участь учнів закладів загальної середньої освіти в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти (зокрема, TIMSS, PISA, PIRLS тощо).

Стаття 65. Міжнародна академічна мобільність

1. Міжнародна академічна мобільність учнів та педагогічних працівників реалізується шляхом їх участі у програмах двостороннього та багатостороннього міжнародного обміну учнів та/або педагогічних працівників.

2. За учнями зберігаються їхній статус та місце навчання у відповідному закладі освіти України, за умови продовження здобуття ними повної загальної середньої освіти в Україні за однією з визначених цим Законом форм здобуття освіти (крім очної), у тому числі з оформленням індивідуального навчального плану. Такі особи зобов'язані пройти відповідно до законодавства державну підсумкову атестацію (оцінювання результатів навчання) для переведення на наступний рік навчання та/або отримання відповідного документа про освіту.

3. За педагогічними працівниками закладів освіти, які беруть участь у програмах міжнародного обміну, зберігається місце роботи у відповідному закладі освіти України без збереження заробітної плати. На час тимчасової відсутності педагогічного працівника на відповідну посаду може бути призначена інша особа за строковим трудовим договором відповідно до законодавства.

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

Хмельницька Олена Сергіївна

ПЕДАГОГІКА. ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 03.11.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Наклад 100.
Зам. № 74 Ум. друк. арк. 11.0.
Виготівник: ФОП Домбровська Я. М.,
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців ДК № 6366 від 22.08.2018 р.
08055, Київська обл., Макаріївський р-он, с. Вільне,
вул. Чапаєва, 16а, e-mail: devis519@ukr.net